

ÉRVÉNYTELENSÉG ÉS HATLYTALANSÁG A POLGÁRI JOGBAN

Kriston Edit – Sági Edit (szerk.)

MISKOLCI
EGYETEM
UNIVERSITY OF MISKOLC

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

AZ INNOVÁCIÓ LENDÜLETE

AZ NKFI ALAPBÓL
MEGVALÓSULÓ PROJEKT

Kriston Edit – Sági Edit (szerk.):

ÉRVÉNYTELENSÉG ÉS HATÁLYTALANSÁG A POLGÁRI JOGBAN

Tananyag az
„Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban” c. szabadon választható
tantárgyhoz

Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztésért
Miskolc
2019

A kötet „Az érvénytelenség és hatálytalanság vizsgálata az új Ptk. tükrében” elnevezésű, K124797 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K17 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

AZ INNOVÁCIÓ LENDÜLETE

AZ NKFI ALAPBÓL
MEGVALÓSULÓ
PROJEKT

A KÖTET SZERZŐI

Dr. habil. Barzó Tímea egyetemi docens – 11. fejezet

Dr. Pusztahelyi Réka egyetemi docens – 13. és 14. fejezet

Dr. Juhász Ágnes egyetemi adjunktus – 3. és 16. fejezet

dr. Kriston Edit tudományos segédmunkatárs – 1., 5., 6., 7., 8., 11. és 12. fejezet

dr. Tóth Gergő József tudományos segédmunkatárs – 9. fejezet

Dr. Sági Edit tudományos segédmunkatárs – 10. és 15. fejezet

dr. Halász Csenge doktorandusz – 2. és 4. fejezet

A kézirat lezárva: 2019. augusztus 31.

ISBN szám: 978-615-5658-04-4

© Barzó Tímea, Pusztahelyi Réka, Juhász Ágnes, Tóth Gergő József, Sági Edit, Kriston Edit, Halász Csenge

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

AZ INNOVÁCIÓ LENDÜLETE

AZ NKFI ALAPBÓL
MEGVALÓSULÓ
PROJEKT

ELŐSZÓ

A kutatásban résztvevők vállalták a kutatási témába vágó oktatási anyag elkészítését és hozzáférhetővé tételét. Az volt a cél, hogy a hallgatók a tankönyvi törzsanyagot, mely a tananyag elsajátításának továbbra is természetes alapját képezi, „használható többlettel” vehessék alkalmazásba. Ezért az oktatási segédanyag megőrzi a graduális képzésben résztvevők tudásának megalapozásához szükséges és elengedhetetlen tankönyvi értékeket, amennyiben az alapokat felidézve tárja fel az érvénytelenség és hatálytalanság mélyebb rétegeit, ha úgy tetszik, igyekszik megmutatni a tárgykör magasabb minőségét. Mindeközben nem lehet egészen elméleti-tudományos, de nem is nélkülözheti a tudományosságot. Másképpen fogalmazva: mivel speciális kollégiumról van szó, a képzésben és a tananyag elkészítésekor egyaránt leginkább az elméleti alapok praktikus megközelítése volt a cél.

„Érvénytelenség — mi az? ... Szemben azon külső látszattal, mintha itt (jogilag) történt volna valami, fennforgása annak, hogy nem történt semmi. Pontosabban: szemben azzal, ami (tényleg) csakugyan történt, fennforgása annak, hogy nem úgy történt, hogy a történeteknek látszóhoz fűződni szokott jogkövetkeztések beálltak volna. Az érvénytelenség ekként két valaminek az összetétele. Valaminek, ami fix, t. i. a jogi negatívumnak. És valaminek, ami fokozatokban elmosódó, t. i. az ellenkező látszatának.” (Grosschmid Béni)

Ennek a kétféle érdeklődési körnek, elmélyítési igénynek (konkrétan történt-e valami, ha nem történt, akkor mihez kezdünk vele?) kimeríthetetlen kincsesbányáját sejtettük meg az érvénytelenség összetett jogi konstrukciójában. Maga a dogmatikai alap – értve ez alatt elsőként, de nem kizárólagosan az érvénytelenség fogalmi megközelítését is – önmagában is különálló és kerek kutatási területet tár elénk, mintegy terített asztalt, ahol parancsszóra, a legegyszerűbb hívó szóra is, jogi problémák tengere hömpölyög a kutatók előtt. Hát még akkor, ha a jogintézmény problémáinak apróbb szeleteit, részterületeit, különleges jogviszonyokra vetüléseit, még inkább ezekről való visszatükröződését szemléljük. Egyetlen példával élve, a speciálisból nyert eredmények megváltoztatják az általános összefüggésekről kialakított véleményünket is.

Az érvénytelenség kérdésköre is azok közé sorolható, amikor a jogi negatívumról fejthetjük meg a pozitívum sajátosságait. Miként a szerződészegés témaköre világít rá a kötelemszerű szolgáltatás fogalmi kereteire. Ez a homorú domborúja.

Az anyag tudatosan épít a döntvénytárakban közzétett határozatokra. Meggyőződésünk, hogy ma már nem lehet polgári jogi jogintézményeket úgy tanítani, hogy az oktatásba ne vinnénk be egyre jelentősebb súllyal, persze mértékkel az esetjog ismertetését. A polgári jog gyakorlatias tárgya, mely a hallgatók előtt leginkább a közzétett ítéletek feldolgozásával villantható fel. Arra ügyelünk természetesen, hogy az esetjog

szemléltet, kiegészít, értelmez – ezáltal képezi részét a polgári jognak –, de nem helyettesítheti a dogmatikai alapokat, ezek megismerését, oktatását, és a tárgy keretében a megszerzett tudás elmélyítését.

„Nincs egyetlen tudomány sem, amely a gyakorlati életre való jelentőség nélkül meg tudna élni és e tekintetben különbség csak a közvetlenség azon fokában van, amelyel az egyelőre elméleti megállapítások különféle transzmissziósíjakon a gyakorlati életben hasznosíthatnak. Minden bölcselkedésnek értéket és létjogosultságot azok a szálak adnak, amelyek a gyakorlati élettel összekötik.” (Beck Salamon)

A tananyaggal az a célunk, hogy a képzés során sokat említett sokszínűség megértését használható szervezővel támogassuk meg, melyet nem önálló monográfiának szántunk, hanem útmutatónak, útjelző karónak.

„... a praxis embere a dolgok sokaságát látja, és... mentiül többet forgolódik a praxisban, annál több és több tüneményt lát, amelyet regisztrálnia kell; holott az elmélet embere arra igyekszik, hogy szempontokat találjon, amelyek alá a sok tüneményt csoportosítja és az egységet keresi a sokaságban.” (Szász-Schwarz Gusztáv)

„A jogtudomány feladata a nyers jogszabályanyagok a részletekbe menő tartalmi felderítése – a vitás kérdések tisztázása. E tekintetben a jogtudomány hivatása egy síkon mozog a bírói igazságszolgáltatással – az ítélet az egyes konkrét esetre végzi el a jogszabály tartalmi felfedésének ezt a munkáját, amelyet a jogtudomány általánosságban, nem konkrét esetre szóloán végzi el.” (Beck Salamon)

Dr. Leszkoven László
egyetemi docens, vezető kutató

Tartalom

1. A SZERZŐDÉS LÉTREJÖTTÉNEK, ÉRVÉNYESSÉGÉNEK ÉS HATÁLYOSSÁGÁNAK ÁLTALÁNOS MEGKÖZELÍTÉSE	3
2. A SEMMISSÉG ÉS MEGTÁMADHATÓSÁG ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI JELLEGZETESSÉGEI	7
3. A SZERZŐDÉSBEN REJLŐ AKARATHIBÁK ÉS MEGÍTÉLÉSÜK A BÍRÓI GYAKORLATBAN	12
4. A SZERZŐDÉSI JOGNYILATKOZAT ÉS A CÉLZOTT JOGHATÁS HIBÁINAK ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KIHÍVÁSAI	17
5. A SZERZŐDÉSEK HATÁLYA ÉS A FEDEZETELVONÁS	25
6. AZ ÉRVÉNYTELENSÉG JOGKÖVETKEZMÉNYEI I.	29
7. AZ ÉRVÉNYTELENSÉG JOGKÖVETKEZMÉNYEI II.	33
8. A HATÁLYTALAN KONTRAKTUSOK JOGKÖVETKEZMÉNYEI.....	37
9. A FOGYASZTÓVÉDELME MEGJELENÉSE ÉS KIHÍVÁSAI AZ ÉRVÉNYTELEN ÉS HATÁLYTALAN SZERZŐDÉSEKBEN.....	40
10. AZ ÉRVÉNYTELENSÉG ÉS HATÁLYTALANSÁG PROBLEMATIKUS PONTJAI AZ ÖRÖKLÉSI JOGBAN.....	44
11. A CSALÁDTAGOK KÖZÖTTI VAGYONJOGI SZERZŐDÉSEK ÉRVÉNYTELENSÉGE.....	50
12. A DEVIZAHITEL SZERZŐDÉSEK ÉS AZ ÉRVÉNYTELENSÉG KAPCSOLÓDÁSI PONTJAI	55
13. A FELELŐSSÉGGKIZÁRÓ ÉS -KORLÁTOZÓ KIKÖTÉSEK ÉRVÉNYTELENSÉGÉRŐL.....	60
14. A SZERZŐDÉS ÉRVÉNYTELENSÉGE ESETÉN AZ EREDETI ÁLLAPOT HELYREÁLLÍTÁSA ÉS A TÖRLÉSI PER ÖSSZEFÜGGÉSEI	69
15. AZ ÉRVÉNYTELENSÉG VIZSGÁLATA A FELHASZNÁLÁSI SZERZŐDÉSEKBEN.....	73
16. ÉRVÉNYTELENSÉG A KÖZJOG ÉS MAGÁNJOG HATÁRÁN, A KÖZJOGI JELLEGŰ SZERZŐDÉSEK ÉRVÉNYTELENSÉGE.....	78

1. A SZERZŐDÉS LÉTREJÖTTÉNEK, ÉRVÉNYESSÉGÉNEK ÉS HATÁLYOSSÁGÁNAK ÁLTALÁNOS MEGKÖZELÍTÉSE

A szerződések kapcsán három tényező vizsgálatának van fontos szerepe: a szerződés létrejötte, a létrejött kontraktus érvényessége és végül annak hatályossága. Éppen ezért ezen tényezők elhatárolása kulcsfontosságú, hiszen eltérő jogkövetkezmények fűződnek mindhárom jogintézményhez.

A nemlétező szerződések kategóriája sokat vitatott kérdés a jogirodalomban. A magánjogi gondolkodók hazánkban azonban egyértelműen amellet foglaltak állást, hogy a felek közötti szerződések létrejöttének elengedhetetlen eleme a konszenzus, ennek hiányában pedig a megállapodás nem jön létre a felek között. *Tóth Lajos* szerint a jogügylet nyilvánvaló jogi tény, joghatásra irányuló akaratnyilatkozat. „A joghatásra irányuló akarat lényeges kelléke a jogügyletnek. E nélkül nincsen jogügylet. *Szászy István* úgy vélekedik, hogy a jogügylet olyan megengedett, öntudatos, akarat magatartás, amellyel a magatartást tanúsító személy meghatározott joghatást kíván elérni. Szerződések létrejöttéhez ennek megfelelően a felek akaratmegegyezése szükséges, amely rendszerint ajánlat és annak elfogadása formájában megy végbe. *Bíró György* szerint, ha a felek egybehangzó akarata hiányos, vagy teljességgel hiányzik, úgy ebben az esetben közöttük nincs konszenzus – a felek nyilatkozata disszenzus állapotában van: a szerződés nem jön létre, következésképpen joghatásait sem fejtheti ki. A Ptk. ma már egyértelműen rögzíti, hogy a szerződés kifejezetten csak a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezésével jön létre, amihez szükséges, hogy a felek a lényeges vagy általuk lényegesnek minősített kérdésekben megegyezzenek. Ennek megfelelően a szerződés csak akkor tekinthető létezőnek, ha a felek között a lényeges kérdésekben megszületik a konszenzus. A szerződés létezése tehát nem jelent önmagában véve mást, mint pusztán annak a lehetőségét, hogy a felek között kontraktuális joghatások keletkezzenek, azonban a tényleges joghatás kiváltásához egyéb feltételek is szükségesek – a szerződés érvényessége és hatályossága.

Mindebből látható, hogy a jog kizárólag a létező szerződésekhez képes joghatást fűzni, ugyanakkor nem minden szerződéshez fűzi a felek által szándékolt joghatást. A jogalkotó ugyanis – *Vékás Lajos* szavaival élve – egy „biztonsági szűrőt” iktat be a társadalmilag nem kívánatos, illetve a valamely fél lényeges érdekét súlyosan sértő joghatások elkerülésére. Ez a szűrő az érvénytelenség.

Az érvénytelenség régi eleme a magyar magánjognak. *Szladits Károly* különbséget tesz a jogügyletek szűkebb és tágabb tényállásai között. *Szladits* a tényállás alatt azoknak a körülményeknek az összességét érti, amelyek

megléte szükséges ahhoz, hogy a törvény a jognyilatkozatot hatályosnak ismerje el. Szűkebb tényállási elemként pedig azokat az elemeket definiálja, amelyek megléte nélkül a jognyilatkozat nem alkalmas a célzott joghatás előidézésére. Ezekről mondja azt, hogy ezek a jogügylet érvényességi kellékei, amelyek hiányában érvénytelen az ügylet. *Eörsi Gyula* úgy fogalmaz, hogy érvénytelen az a szerződés, amely a törvényben meghatározott valamely oknál fogva nem alkalmas a célzott joghatás előidézésére. *Weiss Emília* a szerződések érvénytelenségét akként foglalta össze, hogy az adott jogügylet valamely fogyatékosága esetén nem lesz alkalmas a célzott joghatás elérésére, a törvény a joghatás beálltát kizárja. *Bíró György* szerint amennyiben a szerződés valamely, a törvényben meghatározott oknál fogva nem alkalmas a kívánt joghatás előidézésére, érvénytelen szerződésről beszélünk. *Vékás Lajos* pedig az érvénytelenséget úgy összegezi, hogy az érvénytelen szerződés a törvény által meghatározott, a szerződéskötéskor fennálló ok miatt nem váltja ki a kívánt joghatást. Mindezek alapján összefoglalva elmondható, hogy a szerződés akkor tekinthető érvénytelennek, ha már a szerződéskötés pillanatában olyan jogi hibában szenved, amely képtelenné teszi arra, hogy a felek által szándékoltt joghatást kiváltja. A Ptk. rendszerbe foglaltan, kógens jelleggel szabályozza az érvénytelenséget, amitől főszabály szerint a felek nem térhetnek el.

A Ptk. lényeges változásokat iktat be az érvénytelenség kapcsán, amely által rendszerbeli elhelyezkedése, szerkezeti felépítése és egyes részletszabályai jelentősen átalakultak. A szemléletbeli váltás lényege abból ered *Kemenes István* szerint, hogy az érvénytelenség a szerződési jog alapvető intézménye, amely sem alkalmazási körét, sem logikáját, sem eljárásjogi vonatkozásait tekintve nem térhet ki a magánjog „*intakt rendszeréből*”. Az érvénytelenség funkciója ugyanis, hogy megakadályozza a piaci árukapcsolatok rendjét megzavaró vagyoni viszonyok kialakulását és beteljesedését. Mindez azonban szorosan összefügg a fél jogainak védelmével is, az érvénytelenségi okok ugyanis rendszerint a fél számára azért sérelmesek, mert a normális szerződési kapcsolatokhoz fűződő alapvető érdeket sértik.

A szerződés hatálytalanságának lényege, hogy a felek közötti megállapodás létrejötté és érvényessége megvalósul, ugyanakkor mégsem képes a felek közötti joghatás kiváltására. Éppen ezért a hatálytalanság vizsgálatának a szerződés léte és érvényessége előfeltétele, bármelyik fennállása ugyanis kizárja a hatálytalanság jogkövetkezményeinek alkalmazhatóságát.

A jogkövetkezmények tekintetében is komoly eltérés mutatkozik a három jogintézmény között. Tekintettel arra, hogy a nemlétező szerződések esetén a felek között hiányzik a megállapodás alapvető eleme, azaz a konszenzus, így ilyenkor nem beszélhetünk joghatásokról. Amennyiben azonban mégis történik teljesítés, akkor a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint kell a felek közötti jogviszonyt rendezni.

Az érvénytelenséghez fűződő jogkövetkezmények arra a kérdésre adnak választ, hogy az érvénytelenségi ok milyen beavatkozást tesz szükségessé a szerződés megkötésének és működésének mechanizmusában. Az

érvénytelenségi ok fennállásáig ugyanis a megállapodáshoz nem fűződhet a felek által kívánt joghatás, beállását a Ptk. kizárja. Ptk. 6:108. § (1) bekezdése rögzíti az érvénytelenség általános jogkövetkezményét. Ennek megfelelően az érvénytelen szerződésre jogot alapítani, és a szerződés teljesítését követelni nem lehet. A szerződés ilyenkor tehát nem alkalmas a felek által célzott joghatás kiváltására, így, ha valamelyik fél semmis szerződés alapján keresetet terjeszt elő a teljesítésre, a bíróságnak azt el kell utasítania. Ezt a jogkövetkezményt a bíróság köteles hivatalból is alkalmazni, még hozzá időbeli korlátok nélkül. Amennyiben azonban a szerződés megtámadható, az általános jogkövetkezmény csak akkor alkalmazható, ha az arra jogosult a szerződést eredményesen megtámadta. Ebből azonban nem vonható le az a következtetés, hogy a felek között érvénytelenné vált szerződés alapján ne keletkezne jogviszony. A Ptk. szabályozása éppen arra irányul, hogy tisztázza, a felek által célzott joghatás helyett az érvénytelenség mely jogkövetkezményei állnak be. A normaanyag a jogkövetkezményeknek két fontos irányát jelöli ki. Az egyik irány a szerződés megmentése, vagyis, hogy a törvény olyan helyzetet kíván teremteni, mintha a felek már eleve érvényes szerződést kötöttek volna. A másik megoldás a jogviszony felszámolása, vagyis amikor a jogszabály olyan helyzetet generál, mintha a felek egyáltalán nem kötöttek volna szerződést.

A hatálytalanság kapcsán a Ptk. utalószabályt alkalmaz, kimondja ugyanis, hogy hatálytalan kontraktus alapján a teljesítés nem követelhető, és a hatálytalan szerződés alapján történt teljesítésekre az érvénytelen szerződés jogkövetkezményeit kell megfelelően alkalmazni.

Ajánlott irodalom:

- BÍRÓ György: A kötelmi jog és a szerződés tan szabályai. Novotni Kiadó, Miskolc, 1998.
- EÖRSI Gyula: Kötelmi jog - Általános rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
- KEMENES István: Az érvénytelenség kérdéseinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben I. rész Gazdaság és Jog 2016/ 1.
- SIKLÓSI Iván: A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014.
- SZÁSZY István: A magyar magánjog alapintézményei. MEFESZ Jogászkar kiadása, Budapest 1949.
- SZLADITS Károly: A magyar magánjog vázlata. I. rész. (bevezetés, általános tanok, dologi jog, személyi és eszmei javak joga) Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1937.
- SZLADITS Károly: A magyar magánjog vázlata. II. rész. (Kötelmi jog, családi jog, öröklési jog) Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1937.
- TÓTH Lajos: Magyar magánjog - Általános tanok. (Második kötet) Hegedűs és Sándor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Könyvkiadóvállalata, Debreczen, 1923.

Kapcsolódó határozatok:

BDT 2016.3584.	BH2015. 128.
BH 2018.172.	BH2013. 12.
BH2015.157.	BH2008. 339.

2. A SEMMISSÉG ÉS MEGTÁMADHATÓSÁG ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI JELLEGZETESSÉGEI

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az érvénytelenség egy egész jogrendszert átható kérdés, mégis alapvetően egy klasszikus magánjogi jogintézmény. Az előzőekben sor került az érvénytelenség általános polgári jogi jellegének ismertetésére, így jelen fejezetben az érvénytelenség formáinak jellegzetességeit tesszük vizsgálat tárgyává.

A kontinentális jogrendszer évszázados hagyományaihoz hűen, a hatályos Polgári Törvénykönyvünk az érvénytelenség két formáját különíti el: a *semmisséget* és a *megtámadhatóságot*. A szerződések érvénytelenségét illetően alapvető az a megállapítás, amely szerint, ha a szerződés valamilyen lényegesnek tekinthető hibában szenved, nem válhatja ki a kívánt joghatást. Ennek a hibának a súlyától függően szokás elkülöníteni egymástól a semmisséget és a megtámadhatóságot. A két érvénytelenségi forma közötti különbség továbbra is abban áll, hogy valamely semmisségi ok fennállása esetén a szerződés ipso iure, a megkötésének időpontjától érvénytelen. Megtámadhatóság fennállása esetén azonban a szerződés érvénytelensége feltételesnek tekinthető, csak akkor áll be, ha az arra jogosult a megfelelő határidőn belül eredményesen gyakorolja a megtámadási jogát. Eredményes megtámadás után a szerződés, a semmisséggel megegyezően, a megkötésének időpontjától érvénytelenné válik. A két kategória közötti különbségtételt az adott helyzetben védeni kívánt jogi érdek jellege határozza meg. A szakirodalomban általánosan elterjedt az a nézőpont, amely szerint a semmisségi okok súlyosabb érdeksérelemet okoznak a megtámadási okoknál. E tekintetben a kódex indokolása e tekintetben óvatosan fogalmaz: „A két kategória közötti különbségtétel alapvetően továbbra is az adott szituációban védeni kívánt jogi érdek jellege és relevanciája határozza meg”. Ezen megfogalmazás tükröződik az eddig kialakult bírói gyakorlatban és a hatályos Ptk. szabályrendszerében is.

A következőkben érdemes részletesebb vizsgálat tárgyává tenni az érvénytelenség két formáját, nem megkerülve a joggyakorlat által kialakított elveket sem, annak érdekében eltérő és közös vonásaik megfelelően kirajzolódjanak.

A SEMMISSÉG LÉNYEGI JELLEMZŐI

A *semmisséget* gyakorta abszolút vagy feltétlen érvénytelenségnek is nevezik. Ezen elnevezések arra utalnak, hogy semmisség esetén a szerződés valamely elemének olyan súlyos a hibája, hogy az érvénytelenség megállapítása érdekében nincs szükség külön eljárásra, a szerződés ipso iure érvénytelen, a semmisségre történő hivatkozás deklaratív.

Fontos megjegyezni, hogy a semmis szerződés érvénytelensége nem a semmisségi ok felismeréséhez és nem is a semmisségre történő hivatkozáshoz kötődik, hanem a szerződés megkötésének időpontjára datálható.

A szerződés semmisségére az hivatkozhat és a szerződés semmisségével kapcsolatos peres eljárást az indíthat, akinek ehhez jogi érdeke fűződik, vagy akit a törvény erre feljogosít. Ezzel szemben a „régí” Polgári Törvénykönyvünk szövegében olyan rendelkezés szerepelt, amely szerint a semmisségre *bárki* hivatkozhat. A joggyakorlat azonban szűkítve értelmezte a „*bárki*” kitételt, annak kimondásával, hogy a semmis szerződéssel kapcsolatos perindítási lehetőséget csak jogviszony vagy perindítási jogosultságot kifejezetten biztosító jogszabályi felhatalmazás alapozhat meg. Ezen kikristályosodott gyakorlatot a Legfelsőbb Bíróság elvi élel is kimondta, amikor ekképpen fogalmazott: „*Valamely szerződés semmisségével kapcsolatos perbeli legitimációt csak érdekelttség vagy perlési jogosultságot biztosító jogszabályi felhatalmazás adhat*”. Ugyanezen álláspont tükröződik a 2/2010. PK véleményben, amelyben rögzítésre került, hogy a szerződést megkötő feleken kívüli harmadik személy is indíthat pert a szerződés semmisségének megállapítása iránt. Ilyen esetben azonban az érintettnek, a perbeli legitimáció érdekében igazolnia kell a védendő jogi érdekének fennállását. A semmisség következő lényegi elemeként szükséges szót ejteni a bíróság hivatalbóli észlelési kötelezettségéről, amelyet a Ptk. expressis verbis rögzít. Eszerint a szerződés semmisségét a bíróságnak ex officio észlelnie kell, olyan peres eljárásban is amelyet nem az érvénytelenség megállapítása iránt indítottak. Ez abban az esetben is fennáll, ha a felek egyike sem hivatkozik az érvénytelenségre és abban az esetben is, ha a felek bármelyike vagy mindegyike a szerződés érvénytelenségének figyelmen kívül hagyását kéri. A bírói gyakorlatot tekintve felmerült az a kérdés, hogy ez a hivatalbóli észlelési kötelezettség milyen mértékben terheli az ítélkező fórumokat. A kérdésre vonatkozóan, az előbbiekhöz hasonlóan, szintén segítséget nyújthat a 2/2010. PK vélemény, amelynek negyedik pontjában rögzítésre került, hogy a bíróságoknak a rendelkezésükre álló bizonyítási eszközök alapján a tényként egyértelműen megállapítható, nyilvánvaló semmisséget kell hivatalból észlelniük. Fontos kitétel azonban, hogy ez a hivatalbóli észlelés nem jelentheti az érvénytelenség jogkövetkezményeinek hivatalból történő alkalmazását. Az 1959. évi Ptk. gyakorlata szerint a semmisség jogkövetkezményeinek alkalmazását a közérdek védelmének a magánérdekkel szembeni érvényesülése tette indokolttá. Ez a felfogás mára azonban már meghaladottá vált, így a 2/2010. PK vélemény 1. és 5., a, pontja sem alkalmazható már. A közérdek védelmével összefüggésben kiemelés érdemel az ügyész keresetindítási joga, amely irányulhat a semmisség megállapítására és a jogkövetkezmények alkalmazására egyaránt. Az erre vonatkozó törvényi rendelkezés kifejezett célja a közérdek védelme, amely olyan esetekben érvényesülhet például, amikor a semmisségi ok jellege folytán a felek egyikének sem érdeke az érvénytelenség megállapítása vagy a lehetséges jogkövetkezmények levonása.

További fontos körülményt jelent, hogy a hatályos kódex nem tartja fenn az előző Ptk. azon rendelkezését, amely szerint a semmisségre határidő nélkül lehet hivatkozni. A kialakult gyakorlatot alapul véve a Ptk. hatályos szabályai alapján egyértelmű, hogy az érvénytelen szerződés jogkövetkezményei csak időbeli korlátok között érvényesíthetőek.

A semmis szerződések eseteit a Ptk. az érvénytelenségi okok csoportjaiban aszerint rendezi, hogy a szerződés hibája a szerződési akaratban, vagy a célzott joghatásban manifesztálódik.

Összességében megállapítható, hogy a semmisség szabályainak rendezésével, különösen a keresetindítási jogra vonatkozó szabályozással az új kódex bizonyos értelemben közelebb hozta egymáshoz a semmisséget és a megtámadhatóságot, a két kategória közötti azonban lényeges eltérések találhatók. A következőkben ezek tisztázása érdekében röviden áttekintésre kerülnek a megtámadás esszenciális jellemzői is.

A MEGTÁMADÁS LÉNYEGI VONÁSAI

A megtámadhatóságot a jogirodalom gyakorta említi relatív vagy feltételes érvénytelenség névvel. A törvény első ízben deklarálja, hogy csak eredményes megtámadás után válik a szerződés érvénytelenné. Ez nyilvánvalóan a semmisségtől történő megkülönböztetésének az alapvető jellegét adja. A megtámadási jogot illetően rögzíthető, hogy ha a megtámadási szándék közlése csupán a féllel történik meg, vagy csupán a keresetlevél beadására kerül, sor az nem eredményezheti önmagában a szerződés érvénytelenségét. Mindaddig, amíg a szerződés érvénytelenségét megtámadás folytán nem állapítják, meg nyilvánvalóan nem lehet azt érvénytelennek tekinteni, az eredményes megtámadás viszont a szerződést a megkötésének időpontjától, ex tunc hatállyal érvénytelenné teszi.

A megtámadási jog gyakorlásának alakszerűségére vonatkozóan rögzíthető, hogy a hatályos kódex nem tartja fenn az előző törvény írásbeli alakra vonatkozó rendelkezését. Az 1959-es Ptk. miniszteri indokolása rögzítette, hogy a perlést meg kell előznie egy írásbeli felhívásnak. Ezt a kitétel a bírói gyakorlat a keresetlevél kézbesítésével azonosította. Ezen jogértelmezés segítségével adott volt a lehetőség arra, hogy a peres fél a formális, írásbeli közlés helyett közvetlenül a bírósághoz fordulhasson. A hatályos szabályozás alapján ugyan a megtámadás alakszerűségére vonatkozóan az írásbeliség nem kötelező követelmény. Alkalmazandó viszont az a szabály, amely a jognyilatkozatra előírt alakszerűségi követelményt alkalmazni rendeli a jognyilatkozathoz kapcsolódó egyéb jognyilatkozatokra, tehát a megtámadásra is.

A megtámadásra nyitva álló határidőt tekintve rögzíthető, hogy egy éves időtartamot szab a törvény, amely szerződés megkötésétől kezdődően számítandó, és amely elévülési jelleget hordoz. Ez a szabály a korábbi kódex szabályozásához képest egyszerűsítést és egységesítést valósít meg. További fontos szabályt jelent,

hogy a megtámadás joga az ugyanazon szerződésből eredő követeléssel szemben kifogásként az elévülés bekövetkezése után is érvényesíthető.

A kódex kimondja, hogy megszűnik a megtámadás joga, ha a jogosult a megtámadási ok ismeretében a megtámadási határidő megnyílása után megerősíti szerződési akaratát vagy a megtámadási jogáról lemond. Ez a rendelkezés lényegét tekintve azonosítható a korábbi Ptk. vonatkozó szabályával. A korábbi bírói gyakorlat irányadónak tekinthető, azzal az eltéréssel, hogy a hatályos szabályozás szerint a megtámadási nyilatkozat érvényességéhez nincs szükség az írásbeliség követelményére.

A megtámadást érintő kereseti kötöttséggel kapcsolatban meg kell jegyezni a Legfelsőbb Bíróság 2/2010. PK véleményének 5. b, és 6. b, pontjait, melyek szerint a kereseti kérelemhez kötöttség a jogcímet illetően érvényesül, a bíróság nem vizsgálja hivatalból olyan megtámadási ok fennállását, amelyre a fél nem hivatkozott. A bíróság a megtámadási okokat a fél kérelméhez kötötte, az ott meghatározott sorrendben vizsgálja.

A megtámadható szerződések eseteit a Ptk. az érvénytelenségi okok rendszerén belül helyezi el. A szerződési akarat hibája folytán megtámadható a szerződés tévedés, megtévesztés és jogellenes fenyegetés esetén. A célzott joghatás hibája folytán a feltűnő értékaránytalanság, továbbá általános szerződési feltételként nem fogyasztói szerződés részévé vált szerződési feltétel tisztességtelensége miatt.

Összességében a semmisség és a megtámadhatóság lényegi elemeinek rövid összefoglalása után megállapítható, hogy az érvénytelenség két formája között olyan lényegi eltérések mutatkoznak, amelyek a hatályos szabályozás és joggyakorlat tükrében is kirajzolódnak.

Ajánlott irodalom:

- BARZÓ Tímea- JUHÁSZ Ágnes- LESZKOVEN László-PUSZTAHELYI Réka: Kötelmi jog, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2015.
- KEMENES István: A szerződés semmisségének újabb joggyakorlati kérdései. Gazdaság és jog 2001/10. szám
- SIKLÓSI Iván: A semmisség és a megtámadhatóság szembeállításának problémái a magyar polgári jogban.
- VÉKÁS Lajos: Szerződési jog. Általános rész, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018.
- WELLMANN György: A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban, Szerződések Tára c. kiadvány. Budapest. 21-41. (<https://ptk2013.hu/szaccikkkek/wellmann-gyorgy-a-szerzodesek-altalanos-szabalyai-az-uj-ptk-ban-i-resz/3576>)

Kapcsolódó határozatok:

EBH 2010.2235

EBH 2013.P.10.

BH 1997.439.

BH 2003.424.

BH 2004.1042.

BH 2007.294.

EBH 2007.1553.

PJD 2017.8.I.

3. A SZERZŐDÉSBEN REJLŐ AKARATHIBÁK ÉS MEGÍTÉLÉSÜK A BÍRÓI GYAKORLATBAN

A szerződések érvénytelenségének kérdéskörén belül önálló témakört képeznek a szerződésben rejlő akarathibák és azok bírósági ítélkezési gyakorlatban való megítélése. A szerződés a szerződő felek akarategysége, amelynek alapját a felek egybehangzó akarata (konszenzus) képezi. Abban az esetben, ha a szerződéses akarat valamilyen hibában szenved, esetleg hiányzik, az kihat a szerződés jogi sorsára is. Amennyiben a felek között még a legalapvetőbb kérdésekben sincs konszenzus, a szerződés létre sem jön (contractus non existens). Más esetekben az akarat defektusa ellenére a szerződés ugyan, azonban ahhoz a jog az érvénytelenség jogkövetkezményét fűzi, vagyis az adott szerződés még létrejötté mellett sem lesz alkalmas a célzott joghatás kiváltására. Nem zárható ki továbbá az az eset sem, hogy a szerződés az akarathiba ellenére is érvényes szerződésként él tovább.

A szerződés megkötésével kapcsolatosan akarathibáról olyankor lehet szó, amikor legalább a szerződő felek egyikének szerződéses nyilatkozata nem a valós szerződési akaratot tükrözi vagy a nyilatkozat ugyan megfelel a fél szerződő akaratának, azonban nyilatkozatát úgy tette meg, hogy nem volt birtokában valamennyi, az üzleti szándék kialakításához szükséges információnak.

A HIBÁS AKARAT ESETKÖREI ÉS ANNAK JOGKÖVETKEZMÉNYEI

Abban az esetben, ha a szerződő felek között a szerződés minden lényeges elemére vonatkozóan látszólag fennáll, azonban annak tartalmát eltérő módon értelmezik, rejtett disszenzusról beszélünk. Ekkor a szerződés megítélése azon múlik, hogy ez az eltérő akarat ismert-e a másik fél előtt vagy sem. Amennyiben a másik fél ismerte az eltérő akaratot, úgy a disszenzus nem rejtett, így a szerződés – konszenzus hiányában – létre sem jött. Ezzel szemben azokban az esetekben, amikor a felek között a szerződés megkötésének időpontjában rejtett disszenzus vagy egyéb akarati probléma merül fel, az bizonyos esetekben a szerződés érvénytelenségére vezethet.

A szerződő fél titkos fenntartása (mentalis reservatio) vagy rejtett indoka vonatkozásában maga a Ptk. rögzíti, hogy ezek a megkötésre kerülő szerződés szempontjából közömbösek, amennyiben azok fennállása a szerződés érvényességét nem érinti.

A szerződés érvénytelenségét eredményező akarathibákat alapvetően két nagy csoportba tudjuk osztani annak alapján, hogy azok tudatosak voltak-e vagy sem. Előbbi esetkörbe sorolható az a helyzet, amikor a nyilatkozattevő fél nyilatkozata komolytalan, függetlenül attól, hogy azt álcázni szeretné-e (egyoldalú, titkos

fenntartás) vagy nem. A tudatos akarathibák körében elképzelhető olyan eset is, amikor mindkét fél nyilatkozata komolytalan (színlelt ügylet). A nem tudatos akarathibák, akarat hiányosságok közé sorolható a tévedés, a megtévesztés és a jogellenes fenyegetés.

Az akarathibák között különbség tehető továbbá azok „súlyossága” szerint is, így egyes akarathibák pusztán a szerződés megtámadhatóságára vezetnek (tévedés, megtévesztés, fenyegetés), míg mások a szerződés abszolút érvénytelenségét, semmisségét eredményezik.

Tévedésről akkor beszélünk, amikor a fél a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülményt tévesen fennállónak vélt. A fél tévedése akkor vonatkozik lényeges körülményre, ha annak ismeretében a fél nem vagy más tartalommal kötötte volna meg a szerződést. Az, hogy ez a feltevés múltbeli (téves feltételezés), vagy jövőbeni (meghiúsult várakozás) nincs jelentősége. A felek általában a szerződés alanyában (error in persona), tárgyában (error in corpore) és tartalmában tévednek. Alanybeli a fél tévedése, ha más személlyel kötött szerződést, mint akivel valójában szeretett volna. A fél a szerződés tárgyában téved, ha a szerződés más közvetlen vagy közvetett tárgyra jön létre, mint amire ő meg kívánta kötni, míg tartalomban téved a fél, ha az értelmezés eredményeként előállott tartalom eltér attól, amit a fél valójában akart. (L. Eörsi 102. o.)

A Ptk. 6:90. § (1) bekezdése a tévedéshez a jognyilatkozat megtámadhatóságának jogkövetkezményét fűzi, feltéve, hogy a fél tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette. Nem támadhatja meg azonban a szerződést az, aki a tévedését felismerhette vagy a tévedés kockázatát vállalta. (Ptk. 6:90. § (3) bekezdés) Ingyenes szerződések esetén továbbá tévedés, téves feltevés vagy harmadik személy részéről történő jogellenes fenyegetés vagy megtévesztés címén a szerződést akkor is meg lehet támadni, ha az említett körülményeket a másik fél nem ismerhette fel. (Ptk. 6:93. §) Abban az esetben, ha a szerződő felek a szerződés megkötésekor valamely lényeges kérdésben ugyanabban a téves feltevésben voltak (közös tévedés), a szerződést bármelyikük megtámadhatja. Ahogyan arra vonatkozó munkájában Menyhárd felhívja a figyelmet, az egyoldalú és a közös tévedés minőségileg különbözik egymástól, amennyiben előbbi eset „információhiányként” is kezelhető, amelynek szerződésre gyakorolt hatása elsősorban attól függ, hogy a másik szerződő fél milyen szerepet játszott a tévedés előidézésében.

Megtévesztésre hivatkozással akkor támadhatja meg a fél a jognyilatkozatát, ha a szerződéskötés során valamely körülményre vonatkozóan tévedésben van és tévedését a másik fél szándékos (tudatos) magatartása okozta (a Ptk. szóhasználata szerint ez a másik fél tévedésbe ejtette vagy tévedésben tartotta) és a fél nyilatkozatát ennek hatására teszi meg. A megtévesztés tehát a másik szerződő fél által tudatosan, egyoldalúan előidézett információhiányként fogható fel.

A megtévesztéssel kapcsolatosan érdekes – és a gyakorlatban vitatott – esetkör, amikor a fél elhallgat valamely olyan körülményt, amelyre vonatkozóan egyébként tájékoztatási kötelezettsége állna fenn, és ezzel a magatartásával okozza a másik fél tévedését. Lényeges, hogy a Ptk. alapján a fél jognyilatkozatát abban az esetben is megtámadhatja, ha nem a másik szerződő fél, hanem harmadik személy tévesztette meg vagy fenyegette meg jogellenesen és erről a másik fél tudott vagy tudnia kellett.

Szintén a szerződéses jognyilatkozat megtámadására ad alapot, ha a fél a jognyilatkozatát a másik fél *jogellenes fenyegetésének* (vis compulsiva) hatására teszi meg. Ez valójában a lelki kényszernek felel meg, mivel ekkor a személyt az elhatározás, döntés szabadságában korlátozzák, azzal, hogy a szerződő féllel vagy vele kapcsolatban álló személlyel szemben olyan – személyi vagy vagyoni – hátrányt helyeznek kilátásba, amely alkalmas arra, hogy a fél akaratát meghajlítsa, befolyásolja. Fontos megjegyezni, hogy a fenyegető magatartásnak jogellenesnek kell lennie és egyben alkalmasnak kell lennie arra, hogy a szerződő felet kifejezetten az adott szerződés megkötésére kényszerítse. A piaci viszonyok alakulása is kényszerítőleg hathat a fél szerződéskötési szándékára, ez azonban még nem jogellenes, hiszen a gazdálkodó szervezetek közötti kapcsolatok során általában elfogadott a gazdasági kényszer. Ezt erősíti meg a vonatkozó bírósági ítélezési gyakorlat is, mely szerint a kölcsön felvétele során a „gazdasági kényszer” önmagában még nem minősíthető érvénytelenségi oknak, hanem az legfeljebb az uzsora tényállásának felelhet meg. (Szegedi Ítéltábla, Gf.III.30.288/2017.) Szükséges továbbá rögzíteni, hogy a kényszer csak közvetett lehet. Abban az esetben ugyanis, ha a másik fél közvetlen kényszert alkalmaz (pl. a másik fél kezét vezeti a szerződés aláírása során), az nem a szerződés érvénytelenségét eredményezi, hanem kizárja a szerződéses akarat létét és ekképpen a szerződés nem létezését vonja maga után.

A szerződés érvénytelenségét okozó akarati hibák körében rögzíti továbbá a Ptk. a *színlelt szerződést*, amely azonban a fenti esetekhez képest már súlyosabban ítélendő meg, amennyiben az nem a szerződés megtámadhatóságát, hanem annak semmisségét eredményezi. A színlelt szerződés kifejezés azt az esetkört takarja, amikor a szerződő felek között valójában nem jött létre szerződés, azonban harmadik személy felé ennek a látszatát keltik. Szemben a tévedéssel és megtévesztéssel, színlelt szerződés esetében a felek nem egymással, hanem a külvilággal szemben tanúsítanak megtévesztő magatartást, szándékuk kifejezetten a külvilág megtévesztésére irányul. A színlelt szerződés esetén az akarathány a szerződő felek viszonyában tudatosan és kölcsönösen jelentkezik. A szerződés színleltége nemcsak a kötelmi szerződések esetén állapítható meg, hanem az megjelenhet az öröklési szerződések körében is. Az öröklési szerződés abban az esetben színlelt, ha a szerződő feleknek nem állt valós szándékában egymással az öröklési szerződés tartalmi

elemeinek megfelelő szerződést kötni, így például az örökhagyó az anyagi viszonyai, illetve az egészségi állapota miatt sem szorul tartásra a szerződés megkötésekor, hanem az örökhagyó a szerződés megkötésével meghatározott személyeket kívánt kirekeszteni az öröklésből. (Szegei Ítéltábla, Pf.II.20.844/2016.)

A Ptk. a színlelt szerződéshez a semmisség jogkövetkezményét fűzi. (Ptk. 6:92. § (2) bekezdés). További lényeges rendelkezés, hogy abban az esetben, amennyiben a felek szándék a külvilág számára színlelt megállapodással egy mási szerződés leplezése, úgy a felek jogait és kötelezettségeit a leplezett szerződés alapján kell megítélni. A színlelt szerződéssel kapcsolatosan érdekes kérdésként merül fel a fedezetelvonó és a fedezetelvonás céljából kötött színlelt szerződés elhatárolása. A két ügylet kiindulópontja azonos: az alapjogviszony adósának szándéka arra irányul, hogy – részben vagy egészben – elvonja a jogosult követelésének fedezetét. Ennek megfelelően itt a színlelésnek azzal a sajátos esetével találkozunk, amikor a cél a fedezet elvonása: a felek azért színlelnek, hogy a hitelező ne juthasson hozzá a jogos követeléséhez és abban a téves hiszemben legyen, hogy a követelésének nincs fedezete. A színlelés ezáltal harmadik személy jogának a sérelmére történik. A fedezetelvonó szerződés megkötésének célja ugyan megegyezik a színlelt szerződésével, itt azonban nemcsak látszólag kerül sor a fedezet elvonására, hanem a felek a valóságban is másra kívánják átruházni a tulajdonjogot. A felek között megkötött szerződés valós, vagyis nemcsak a külvilág számára feltüntetett (látszólagos) fedezetelvonás. A két esetkör között különbség van azok joghatását tekintve is. Amíg ugyanis a színlelt ügylet semmis lesz (ezt a színlelés és nem a fedezetelvonás mint célzat okozza), addig a fedezetelvonó szerződéshez a polgári jog a relatív hatálytalanság jogkövetkezményét kapcsolja.

Ajánlott irodalom:

- EÖRSI Gyula: Kötelmi jog. Általános rész, Tankönyvkiadó, Budapest, 1980
- GELLÉN Klára: A színlelt szerződés, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008
- GELLÉN Klára: Az akarat szerepe a szerződéskötés során, különös tekintettel a színlelésre, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, 2002 (Tomus LXII.), Fasc. 4., 4-39. o.
- GELLÉN Klára: A színlelt szerződés meghatározó jegyei és egyéb ismérvei, In: Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, 2007 (Tomus LXIX.), Fasc. 1-48., 191-202. o.
- GELLÉN Klára: A fedezetelvonó és a fedezetelvonás céljából kötött színlelt szerződés elhatárolása, In: Jogelméleti Szemle, 2005/4. sz.
- MENYHÁRD Attila: A szerződés akarathibák miatti érvénytelensége, ELTE-ÁJK, Budapest, 2000
- WEISS Emília: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969

Kapcsolódó határozatok:

BH2017. 149.

BH2014. 177.

BH2013. 339.

BH2013. 229.

BH2012. 195.

BH2010. 148.

BH2009. 293.

Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.20.535/2008/5.

BDT2010. 2271.

BDT2009. 2168.

BDT2007. 1617.

Szegedi Ítéltábla Gf.III.30.288/2017.

Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.844/2016.

4. A SZERZŐDÉSI JOGNYILATKOZAT ÉS A CÉLZOTT JOGHATÁS HIBÁINAK ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KIHÍVÁSAI

A SZERZŐDÉSI JOGNYILATKOZAT HIBÁJA

A törvényben előírt alakszerűség hiánya vagy hibája a polgári jogban a szerződési jognyilatkozat sérülését jelenti. Az írásbeli alakhoz kötött jognyilatkozatokra vonatkozó szabályokat a Ptk. általános jelleggel, a jognyilatkozatokra vonatkozó közös rendelkezések között rendezi. Ezek a szabályok tartalmilag lényegében megegyeznek a korábbi Ptk. joganyagával, azokat a hatályos szabályozás egészíti ki. Az alakszerűségi követelményeknek a szerződésekre vonatkozó néhány speciális kérdésére a törvény 6:70. §-ában találhatunk választ. Eszerint az írásbeli alakhoz kötött szerződés megkötésére vonatkozó ajánlatot és elfogadó nyilatkozatot írásban lehet megtenni. Majd rögzítésre kerül, hogy a szerződést írásba foglaltnak kell tekinteni akkor is, ha nem ugyanaz az okirat tartalmazza valamennyi fél jognyilatkozatát, hanem a felek külön okiratba foglalják jognyilatkozataikat, amelyek együttesen tartalmazzák a felek kölcsönös és egybehangzó akaratnyilvánítását. Valamint a szerződést írásba foglaltnak kell tekinteni akkor is, ha a több példányban kiállított okirat közül mindegyik fél a másik félnek szánt példányt írja alá. A kódex a szerződési jogban tudatosan a lehető legszűkebb körre korlátozza alakszerűségi követelmény érvényességi feltételként való előírását, mert ez a viszonylagos formai szabadság a vagyoni forgalom élénkítését is szolgálja. Bizonyos körülmények fennállása esetén elmondható, hogy a teljesítés orvosolhatja a szerződés alaki hibáját, amely törekvés elsősorban az üzleti-gazdasági életben kötött ügyletek vonatkozásában merül fel. A jognyilatkozat hibájának teljesítés általi orvoslása gyakran merül fel tartós jogviszonyt létrehozó szerződéseknél, amelyeknél erőteljesen megjelenik az az igény, hogy a szerződés megkötésekor elkövetett alaki hibákra ne lehessen visszatérni olyan esetekben, amikor a szerződés már egyébként betöltötte a rendeltetését. A Ptk. 6:94. §-a alapján a teljesítés elfogadása az alaki követelmények megsértését orvosolja. Nem szükséges, hogy a teljesítésre mindkét fél részéről sor kerüljön, mivel a teljesítésnek az egyik fél részéről történt elfogadása az elfogadó fél számára az ellenszolgáltatás teljesítésére vonatkozó kötelezettséget vonja maga után. Az alakilag hibás szerződés csak a teljesített rész tekintetében válik érvényessé, arra nincs mód, hogy a részteljesítésre hivatkozással a másik fél a nem teljesített rész teljesítését is követelje. Fontos kitélt jelent, hogy a teljesítés csak az egyszerű írásba foglalás követelményének megsértését orvosolja. A szerződési jognyilatkozatokat tekintve külön kérdést vetnek fel az elektronikusan megtett nyilatkozat, amelyek problematikája mind a

jogtudományban, mind a gyakorlatban megjelenik, ezen kérdéskör részletesebb ismertetésére a fejezet végén felsorolt esetjogi döntések és az ajánlott irodalom nyújthat eligazítást.

A CÉLZOTT JOGHATÁS HIBÁJA

A célzott joghatás hibájában megnyilvánuló érvénytelenségi ok esetén a szerződés nem képes kiváltani a célzott joghatást.

Ezen érvénytelenségi okok csoportján belül első ízben érdemes néhány mondatban utalni a *jogszabályba ütköző szerződésekre*. A szerződési jogban nyilvánvalóan felmerülnek olyan nem megengedett joghatások, amelyeket a szabályozás kógens normákkal gátol meg. A kódex szabálya alapján semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik, vagy amelyet jogszabály megkerülésével kötöttek, kivéve, ha ahhoz a jogszabály más jogkövetkezményt fűz. A korábbi joggyakorlatban és a szakirodalomban is vitatott volt, hogy a jogszabály megsértése minden esetben a szerződés érvénytelenségét okozza-e. A hatályos kódex a kialakult bírói gyakorlatra támaszkodva rendezte a kérdést. A jogszabályba ütköző szerződésekkel kapcsolatban fontos témakört jelentenek az olyan ügyletek, amelyek nem a Ptk.-val, hanem más ágazati szabályokkal ellentétesek. Ezen szerződések tekintetében elsőként az vizsgálendő, hogy az adott norma diszpozitív vagy kógens jellegű-e. Az efféle szerződések érvénytelenségére vonatkozóan a bírói gyakorlat adott eligazítást, amely irányvonalaai jelenleg is meghatározónak tekinthetők.

A Polgári Törvénykönyv ugyanezen szakaszában rendezi a *jogszabály megkerülésével kötött szerződéseket*. E tekintetben szintén iránymutatónak tekinthető a korábbi kódexhez kötődő bírói gyakorlat. Kiemelhető például egy 2004-es határozat, amelyben a Legfelsőbb Bíróság elvi érveléssel kimondta, hogy semmis jogszabály megkerülésével kötöttek és ezért semmisnek minősül az olyan szerződés, amelyet a 17 éves kiskorú szülei, annak akarata nélkül írnak alá és amely a kiskorút a nagykorúsága után is a szerződés személyes teljesítésére kötelezi.

A következő említendő érvénytelenségi okot a *jóerkölcsbe ütköző szerződések* jelentik. Ezen érvénytelenségi ok deklarálásával a törvény, az előző Ptk.-hoz hasonló módon egy határozatlan jogfogalmat emel a kódexbe. A nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalma egy olyan nyitott törvényi tényállást jelent, amelyet a bírói gyakorlat tölt ki folyamatosan változó tartalommal. A judikatúrában kialakult értelmezés szerint, nagyon röviden összefoglalva, a jóerkölcs a társadalom általános értékítéletét, az általánosan elvárható magatartás zsinórmértékét fejezi ki. Eszerint annak vizsgálatánál, hogy az adott jogügylet társadalmilag elítélendő-e azt kell vizsgálni, hogy azt az általános társadalmi megítélés egyértelműen tisztességtelennek, elfogadhatatlannak tartja-e. Éppen ezért, az ítélező bírónak a szerződés jóerkölcsbe ütközésének megítélésénél nem a saját, hanem a társadalom erkölcsi nézőpontját kell érvényesítenie. Az elmúlt

évtizedekben a jóerkölcsbe ütköző szerződéseknek megjelentek tipikus esetkörei az esetjogban. A rendszerváltást követő években jelentkeztek az ún. pilótajátékra épülő ügyletek, amelyek egyértelmű és határozott társadalmi „rosszallást” vontak maguk után. Szintén jellemző esetkört jelentenek a vállalozási szerződések alvállalkozói láncolatai, a sikerdíjas megbízási szerződések, a tartási-és életjáradéki szerződések, az olyan szerződések, amelyek egyes hitelezők kielégítési alapjának elvonását célozzák, de ki kell emelni, hogy a társadalmi-gazdasági viszonyok alakulása újabb csoportok felbukkanását hozhatja magával. Összességben rögzíthető, hogy a jóerkölcsbe ütköző szerződésekre vonatkozó passzus akkor alkalmazható, ha a szerződés nem ütközik más, a törvényben nevesített érvénytelenségi okba, és amelynek jelentősége abban áll, hogy annak érdekében nyit utat a bírósági jogértelmezés előtt, hogy a társadalom erkölcsi felfogásába ütköző szerződések ne válhassák ki a kívánt joghatást.

A célzott joghatás körében a következő érvénytelenségi okot az *uzsorás szerződések* jelentik, amelyek semmisségi okként került szabályozásra. A Ptk.-beli norma alapján az uzsorás szerződés feltételét az jelenti, hogy a feltűnően aránytalan előny kikötésére a másik fél helyzetének kihasználásával kerüljön sor. Ezen jelleg megállapításához objektív és szubjektív elemek együttes fennállása szükséges. Az uzsorás szerződéseknek igen „szűnes bírói” gyakorlata van. Egy 2012-es ítélet szerint az uzsora szubjektív feltétele magában foglalja egyrészt az egyik fél hátrányos helyzetét, amely arra készteti, hogy a szerződést ilyen feltételekkel is megkösse, másrészt a sérelmet okozó fél célzatos magatartását, amelynél fogva a másik fél általa ismert hátrányos helyzetét kihasználva köti ki a maga javára az aránytalan előnyt. Abban az esetben, ha a kölcsön felvételére a vállalozási tevékenység folytatása érdekében volt szükség, az ezzel kapcsolatos döntés a gazdasági kockázat körébe tartozik, így nem teszi lehetővé az uzsora megállapítását. Egy másik eseti döntésben megállapításra került, hogy hiányzik a másik fél helyzetének kihasználása olyan esetben például, ha a gazdasági társaság tagjai azért határozzák el bankkölcsön felvételét, hogy ez által a társaság további működtetését biztosítsák, és utóbb e várakozásuk nem valósul meg. Arra vonatkozóan, hogy az érintett személy helyzetének a kihasználását célozza-e a szerződés a bírói gyakorlat a kiszolgáltatottságot, az érintett személy gazdasági és személyes helyzetét értékeli, és e kritérium alapján határolja el az uzsorás szerződést a jóerkölcsbe ütköző szerződéstől. Az uzsorás szerződések elemeinek vizsgálata nagy körültekintést igényel az ítélező fórumoktól, amely során az üzleti, gazdasági életben elvárható gondosságról és körültekintésről és a kialakult szokások értékeléséről sem feledkezhetnek meg.

A következő vizsgálandó érvénytelenségi okot a *feltűnő értékaránytalanság* jelenti. A törvényi szabályozás szerint, ha a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értéke között, a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az aránytalanság, anélkül, hogy az egyik felet az ingyenes juttatás szándéka vezérelné, a sérelmet szenvedett fél a szerződést megtámadhatja. Az a fél viszont nem támadhatja meg a szerződést, aki

felismerhette a feltűnő értékaránytalanságot vagy annak kockázatát vállalta. A törvény lehetőséget biztosít ezen megtámadási ok kizárására, de csak abban az esetben, ha nem fogyasztó és vállalkozó közötti szerződésről van szó. Kiinduló pontot jelent a „feltűnően nagy aránytalanság” jogi értékelése, amely számításnál a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékkülönbségének a forgalmi értékhez viszonyított, százalékos aránya az irányadó. Erre vonatkozóan konkrét, százalékos arány nem adható meg, az eset minden körülményének a mérlegelésével kell a bíróságnak állást foglalni a feltűnően nagy aránytalansággal kapcsolatos kérdésekben. E tekintetben nyilvánvalóan kiemelkedő fontossággal bír az ítélkezési gyakorlat, csupán egyetlen példával élve, egy 2011-es BDT-ben olvasható megállapítás szerint a kft.-üzletrészek cseréje esetén az üzletrészek értéke közti feltűnő értékaránytalanság megítélésénél jelentős szerepe van az üzletrészek megszerzéséhez fűződő érdekeknek, az üzletrész megszerzésével járó, pénzben ki nem fejezhető előnyöknek. További fontos kitétel jelent, hogy a feltűnő-értékaránytalanság vizsgálatát a törvény a szerződéskötés időpontjában írja elő, így figyelmen kívül maradnak a forgalmi árban és a kereslet-kínálat viszonyában a szerződéskötést követően megvalósuló változások. A feltűnő-értékaránytalansággal kapcsolatban számos jogértelmezési probléma merült fel, amelyekre vonatkozóan előremutató eseti döntések születtek. A bírói gyakorlatból szemezgetve, érdekes döntések találhatók például a részletvétel, az értékpapírok, az üzletrész-átruházás, és a felszámolás köréhez kapcsolódóan.

A törvényi szabályozást illetően lényegi változást jelent, az, hogy a hatályos kódex rögzíti, hogy nem támadhatja meg a szerződést az a személy, aki az értékaránytalanságot felismerhette vagy vállalta annak a kockázatát. Az ebben a rendelkezésben megfogalmazott szempontokat a bírói gyakorlat esetenként már korábban is érvényesítette. Egy 2012-ben született ítéleti megállapítás kimondja például, hogy a szerződésnek a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnően nagy értékkülönbségére alapított megtámadására nem ad okot az, hogy az alperesnek nem váltak be a számításai, a szerződésből nem származott olyan haszna, mint amivel a szerződéskötéskor kalkulált. Összességében a feltűnő értékaránytalanság, mint megtámadási ok kapcsán rögzíthető, hogy a hatályos szabályozásba beépült az eddig kialakult bírói gyakorlat, amely megkönnyítheti a további jogértelmezést. A továbbiakban a bírói gyakorlatra komoly feladat vár annak kimunkálásával összefüggésben, hogy mit ért a jogalkotó „értékaránytalanságot felismerő” és „kockázatot vállaló” helyzet alatt.

A Ptk. ezt követően, a fennálló gazdasági viszonyokat figyelembe véve általános szerződési feltételeket és fogyasztókat érintő érvénytelenségi okokat szabályoz a célzott joghatás hibájának körében. E körben elsőként a *fiduciárius hitelbiztosítékok semmisségét* deklarálja a kódex. A rendszerváltozás időszakában a hazai jogi szabályozás még nem nyújtott megfelelő védelmet a hitelezőknek, hiszen nem létezett a piacgazdaság követelményeinek megfelelő hitelbiztosítéki rendszer. A rendszerváltozás időszakától kezdődően a kétezres

évek elejéig ingadozott a bírói gyakorlat e hitelbiztosítékok megítélésével kapcsolatban, valamint széleskörű jogirodalmi vitáknak is otthont adott ez a probléma. Ezek az álláspont-összeütközések abból fakadtak, hogy a hitelezők fiduciárius biztosítékok alkalmazása esetén indokolatlanabban kedvezőbb pozícióba kerültek, mint amit a zálogjog alkalmazása teremtett volna számukra. Ezen helyzet feloldására több irány kínálkozott. A (változásokon keresztül) hatályos szabályozás alapján semmisnek kell tekinteni az olyan kikötést, amelyben a fogyasztó követelés biztosítása céljából tulajdonjog, más jog vagy követelés átruházására vagy vételi jog alapítására vállal kötelezettséget. Ezen tilomban nyilvánvalóan megjelenik a fogyasztók érdekének védelme, fő célját azonban az adós és az adós hitelezőinek a védelme, valamint a jogbiztonság oltalma jelenti. Ezek a célok a fogyasztónak nem minősülő személyek hitelfelvétele esetében is megvalósítandóak, azonos módon, mint fogyasztói szerződések esetében.

A következő érvénytelenségi okot, a semmisséget eredményező *fogyasztói jogot csorbító feltételek* jelentik. Eszerint a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben semmis az olyan kikötés, amely a törvénynek a fogyasztó jogait megállapító rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára tér el. Ezen szabály kizárólag a Ptk.-nak a fogyasztói jogként megfogalmazott normáitól a fogyasztó hátrányára való eltérést minősíti egyoldalúan semmisnek. A Ptk.-nak a nem fogyasztói jogként megfogalmazott szabályaitól való eltérés tehát nem minősül semmisnek akkor sem, ha a szerződést fogyasztó és vállalkozás köti.

Ezután a *fogyasztó joglemondó nyilatkozatának a semmissége* kerül deklarálásra. A szabály kimondja, hogy fogyasztó és vállalkozó közötti szerződésben semmis a fogyasztónak a jogszabályban megállapított jogáról lemondó nyilatkozata. A joglemondó nyilatkozatokat a kódex általános jelleggel külön védelmi szabályokkal biztosítja, megkívánja azt, hogy a joglemondó nyilatkozat kifejezett legyen, és megtiltja az ilyen nyilatkozat kiterjesztő értelmezését. A törvény kimondja, hogy a fogyasztói szerződés feltételeire vonatkozó külön szabályokban a fogyasztó számára megállapított külön jogokról a fogyasztó érvényesen nem mondhat le.

A Ptk. ezt követő szakaszában rendezi a *tisztességtelen általános szerződési feltételek* semmisségére vonatkozó szabályokat. Melyet a *fogyasztói szerződésekben megjelenő tisztességtelen általános szerződési feltételek* semmisségére vonatkozó szabály követ. A hatályos Polgári Törvénykönyv több szakaszában is találunk általános szerződési feltételekre vonatkozó normákat, amelyek az Európai Unió vonatkozó irányelvével összhangban rendezik a kérdéseket. E tekintetben rögzíthető, hogy a hazai jogalkotó ugyanis a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésekben alkalmazott tisztességtelen szerződési feltételekről szóló 93/13/EGK tanácsi irányelv átvétele kapcsán a korábbi szabályokat úgy alakította át, hogy azok a nem fogyasztóval kötött szerződésekénél alkalmazott általános szerződési feltételek problémáira is választ adjanak. A Ptk. ennek megfelelően elsőként az általános szabályokat fogalmazza meg, amelyek nem fogyasztói és fogyasztói szerződésekben alkalmazott általános szerződési feltételekre egyaránt vonatkoznak. Majd a fogyasztó és

vállalkozás közötti szerződésben alkalmazott általános szerződési feltételre vonatkozó speciális rendelkezéseket adja meg a törvény. Ezen szabályok kiterjednek az olyan szerződési feltételre is, amely nem általános szerződési feltétel részeként került megállapításra. Végül külön normák rendezik a közérdekű keresetet fogyasztói és vállalkozások közötti általános szerződési feltételekkel kapcsolatban.

A joggyakorlatot illetően példaként emelhető ki, az a 2005-ös döntés, amely szerint tisztességtelen az az általános szerződési feltétel, amely szerint a jutalék akkor is megilleti a megbízottat, ha az ingatlant nem a megbízott által közvetített vevő vásárolja meg. Egy 2013-as eseti döntés alapján az egyoldalúan előre meghatározott szerződési feltétel másik szerződő fél általi megismerése és kifejezett elfogadása nem elégséges ahhoz, hogy a feltétel egyedileg megtárgyaltnak minősüljön. Ezek megvalósulása ahhoz szükséges, hogy a feltétel a szerződés részévé váljon.

A fogyasztói jogot csorbító általános szerződéskötési feltételek problémakörének jelentőségére és vitatott kérdéseire tekintettel a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma a 2/2011. PK véleményben foglalt állást a fogyasztói szerződés érvényességével kapcsolatos egyes kérdésekről. A Kúria 1/2014. PJE határozata a PK véleményt a maga egészében a Ptk. alapján is irányadónak tekintette. Ezen kívül kiemelhető, hogy ezen érvénytelenségi oknak már a 93/13/EGK tanácsi irányelv átültetése után egyre szélesedő bírói gyakorlata alakult ki. Tekintettel arra, hogy a szabályok nem változtak a Ptk.-ban, a korábbi bírói gyakorlat több megállapítása a jövőben is irányadó lehet. Csak példát kiemelve, a Legfelsőbb Bíróság 2012-es ítélete megállapította, hogy az általános szerződési feltételekben meghatározott oklistában szereplő olyan feltételek jogszerűsége, amelyek tekintetében bekövetkező változás esetén sor kerülhet a fogyasztóval kötött kölcsön- és pénzügyi lízingszerződés egyoldalú, ügyfélre hátrányos módosítására, nem vonható kétségbe, ha a feltételek meghatározásának módja maradéktalanul megfelel a jogszabályokban rögzített követelményeknek, és az egyoldalú szerződésmódosításra alapos, valós okból került sor. Egy másik eseti döntés a következőt állapította meg: önmagában az, hogy az általános szerződési feltétel támadott rendelkezése kiszámítható, a fogyasztóra elenyésző mértékű terhet hárít, nem zárja ki a tisztességtelenség vizsgálatának lehetőségét.

A Polgári Törvénykönyv következő szakaszában példálózó jelleggel sorolja fel *az egyes tisztességtelen szerződéseket fogyasztói szerződésekben*. Ezen felsorolás szintén követi a fentebb említett 93/13/EGK tanácsi irányelvet, így rögzítve a felsorolja a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben feltétlenül, illetve az ellenkező bizonyításáig (vélelmezetten) tisztességtelennek minősülő legkirívóbb szerződési feltételeket, amelyek szürke és fekete listának is nevezhetőek. Ezen listákat az új Ptk. hatálybalépéséig a 18/1999. (II.5.) Kormányrendelet tartalmazta. Fontos, hogy mindkét listában szereplő kikötések semmiesek. Ezek a listák abban különböznek egymástól, hogy a szürkelistás kikötések esetében az illető feltételt alkalmazó vállalkozás bizonyíthatja a vélelemmel szemben, hogy a kikötés nem tisztességtelen, a feketelistás kikötésnél ilyen

lehetősége nincs. Más szóval: a feketelistába tartozó kikötések minden esetben tisztességtelennek minősülnek, addig a szürkelistában szereplő kikötések esetében a feltételt alkalmazó vállalkozás bizonyíthatja, hogy az adott feltétel nem tisztességtelen. A bizonyítás sikertelensége a feltételt alkalmazó vállalkozás kockázata; a bizonyítás sikertelensége esetében a feltétel tisztességtelennek minősül. A vonatkozó bírói gyakorlatból csupán két példát kiemelve elsőként rögzíthető, hogy a Legfelsőbb Bíróság egy 2010-es eseti döntésében olvasható az a jogerős ítéleti megállapítást, amely szerint a támadott általános szerződési feltétel lehetővé teszi, hogy a feltételt alkalmazó biztosító egyoldalúan, alapos ok nélkül a szerződésben meghatározott tulajdonságú szolgáltatástól eltérően teljesítsen. Egy 2010-es eseti döntés szerint a szürkelistában szereplő kikötés esetében a biztosító bizonyíthatta volna, hogy az adott feltétel nem tisztességtelen, de ez a biztosítónak nem sikerült. A törvény a következő szakaszában a fogyasztói szerződésben *alkalmazott általános szerződési feltétel megállapítására szolgáló közérdekű kereset* rendezi. A tisztességtelen általános szerződési feltétellel kapcsolatos közérdekű kereset szabályozásánál a Ptk. a kódexbe emeli a közérdekű keresetindításra jogosult szervek, szervezetek felsorolását majd pontosítja és kiegészíti a jogosultak listáját.

A Polgári Törvénykönyv a célzott joghatás hibája körében utolsónak rendezi a *lehetetlen szolgáltatásra és az érthetetlen, ellentmondó kikötésre* vonatkozó szabályokat. E körben rögzíti, hogy a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés semmis. A szolgáltatás nem minősül lehetetlennek azért, mert a kötelezett nem rendelkezett a szerződés megkötésekor a szolgáltatás tárgyával. Ezen új megoldás elsősorban arra ad módot a kötelezettnek, hogy a szerződéskötéskor jogi okból fennálló lehetetlenséget a teljesítési határidőig orvosolja: a dolgot beszerezze, a jogot megszerezze vagy a szerződésszerű teljesítés feltételeit más módon biztosítsa. Az esetek nagy részében a szolgáltatás jogi lehetlensége a teljesítési határidőig orvosolható, és a teljesítésre sor kerülhet. Ezekben az esetekben a Ptk. nem érvényteleníti a jogviszonyt a semmisség előírásával, hanem módot ad a kötelezettnek a jogi lehetlenség elhárítására. A jogi okból történő lehetlenséget illetően érdemes tanulmányozni a Ptk.-t megelőző bírói gyakorlatot is. A Legfelsőbb Bíróság irányadó ítéletei nem minősítették jogi okból lehetetlen célra irányulónak és semmisnek a tulajdonátruházásra kötött szerződést azért, mert a kötelezett a szerződéskötéskor még nem tulajdonosa az átruházni kívánt dolognak. Érthetetlen vagy egymásnak ellentmondó szerződési kikötések terhelik a szerződést és adott esetben akadályozzák a felek akaratának érvényesülését. Ezért a törvény az ilyen szerződési kikötések semmisségét mondja ki.

Ajánlott irodalom:

- BARZÓ Tímea- JUHÁSZ Ágnes- LESZKOVEN László-PUSZTAHELYI Réka: Kötelmi jog, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2015.
- BÁN Dániel: Culpa in contrahendo. Felelősség lehetetlen szolgáltatás elvállalásáért. Doktori Értekezés. Pécs, 2014.
- BÁN Dániel: De lege ferenda a lehetetlen szerződések semmisségéről. Polgári Jog. 2016/4.
- GÁRDOS István-GÁRDOS Péter: Fidúcia és dologi biztosítékok- A fiduciárius hitelbiztosítékok helyzete a törvénymódosításokat követően. Polgári Jog.2018/5.
- KEMENES István: A szerződés semmisségének újabb joggyakorlati kérdései. Gazdaság és jog 2001/10.
- KISS Gábor-SÁNDOR István: A szerződések érvénytelensége (Második, hatályosított kiadás). HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014.
- VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter (szerk.): Kommentár a 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette. Budapest. Wolters Kluwer, 2014.
- LESZKOVEN László: Az általános szerződési feltételek útján létrejövő szerződések. Gazdaság és Jog. 2014/10. szám
- TÓTH Gergő József: Gondolatok a feltűnő értékaránytalanság egyes kérdéseiről. *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai*. XVII. szám. 2018.
- VÉKÁS Lajos: Szerződési jog. Általános rész, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018.
- WELLMANN György: A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban, Szerződések Tára c. kiadvány. Budapest. 21-41.

Kapcsolódó határozatok:

EBH 2003.867.	BDT 2011.2509.
EBH 2004.1019.	BDT 2012.2819.
BDT 2005.51.	BH 2012. 225.
BH 2005.1333	BH 2012.41.
BH 2007.267.	BDT 2013.2945.
BH 2007.267.	BH 2014.83.
BDT 2008.1832.	BH 2016.149.
BDT 2011.2551.	BH 2016.312.
BH 2017.160.	BH 2019.75.

5. A SZERZŐDÉSEK HATÁLYA ÉS A FEDEZETELVONÁS

Az elhatárolási kérdések kapcsán már utaltunk rá, hogy a szerződés hatályának kérdése az érvényesen létrejött szerződés létét feltételezi. Ennek hiányában ugyanis a szerződés hatálytalansága állapítható meg.

A Ptk. a szerződés hatályának tisztázásakor három tényezőt emel ki, ami befolyásolhatja a megállapodások joghatásának kiváltását. Az egyik a feltétel- és időhatározás kérdése. A feltétel olyan bizonytalan jövőbeli esemény, amelyhez a szerződés, illetve szerződéses rendelkezés, kikötés időbeli hatályának beállta vagy megszűnése fűződik, az időhatározás ezzel szemben egy biztos jövőbeni eseményt feltételez, amelynek bekövetkezése váltja ki a megfelelő joghatást. A feltételnek két fajtáját különbözteti meg a Ptk.: egyrészt a felfüggesztő feltételt, ami olyan eseményt jelöl, amelynek bekövetkezésekor a szerződés kiváltja a benne foglaltakat, másfelől a bontófeltételt, ami éppen a szerződés adott esemény hatására történő megszűnését idézi elő. A felfüggesztő vagy bontó feltétel tűzése esetén, amíg a feltétel bekövetkezése függőben van, függő jogi helyzet áll fenn, mely alatt a felek kötelesek a jóhiszeműség, tisztesség követelményének betartásával eljárni. Ennek megfelelően egyik fél sem tehet semmi olyasmit, ami a másik fél jogát – a feltétel bekövetkezése vagy meghíúsulása esetére - csorbítja vagy meghíúsítja. A feltétel bekövetkezésére vagy meghíúsulására nem alapíthat jogot az, aki azt felróhatóan maga idézte elő.

A másik tényező, ami a szerződések hatályosságát érinti a beleegyezés vagy jóváhagyás. Amennyiben a szerződés hatályosságához jogszabály harmadik személy beleegyezését vagy hatóság jóváhagyását teszi szükségessé, a beleegyezéssel vagy a jóváhagyással a szerződés megkötésének időpontjára visszamenőlegesen („ex tunc”) válik hatályossá.

Lényeges különbség a felfüggesztő feltételhez képest, hogy itt nem a beleegyezés vagy hatósági jóváhagyás megtörténtétől kezdődően válik a szerződés hatályossá, hanem a szerződés megkötésének időpontjára visszamenőlegesen. A beleegyezés és a jóváhagyás megadására nyitva álló határidő elteltéig, illetve az erre vonatkozó jognyilatkozat megtételéig függő jogi helyzet áll elő, mely idő alatt a felek a nyilatkozataikhoz kötve vannak. Ez alatt az idő alatt tehát egyik fél sem tehet semmit, ami a másik fél jogát a beleegyezés vagy jóváhagyás megadása, vagy megtagadása esetére csorbítaná vagy meghíúsítaná.

A harmadik kérdéskör a fedezetelvonás, melynek lényegét a Ptk. a korábbi szabályozással egyezően az alábbiak szerint határozza meg: Az a szerződés, amellyel harmadik személy igényének kielégítési alapját részben vagy egészben elvonták, e harmadik személy irányában hatálytalan, ha a szerző fél rosszhiszemű volt, vagy rá nézve a szerződésből ingyenes előny származott. A fedezetelvonás megállapíthatósága szintén

összetett feltételrendszeren alapszik, amelynek értelmezése számos kérdést vetett fel, amit a Kúria a fedezetelvonó szerződés egyes jogalkalmazási kérdéseiről szóló 1/2011 (VI.15.) PK véleményvel (a továbbiakban: 1/2011(VI.15.) PK. vélemény) oldott fel. Ezek alapján a fedezetelvonó jogügylet jellemzői az alábbiak szerint határozhatók meg:

- Három pólusú jogviszony. A fedezetelvonás két jogviszony összefonódásaként valósul meg, így azok szereplői szükségszerűen összekapcsolódnak. Az első jogviszonyban a hitelezőnek követelése áll fenn az adóssal szemben, míg a másik jogviszony az adós és aközött a harmadik személy között jön létre, aki a fedezetelvonás tárgyát megszeri. Ennek értelmében a fedezetelvonás alanyai a hitelező, az adós és a szerző fél.
- A fedezetelvonó ügylet. A hitelező kielégítési alapjának elvonása jellemzően az adós vagyónába tartozó dolog tulajdonjogának átruházásával valósul meg, de megvalósulhat akár az adóst illető követelés, illetve forgalomképes vagyoni értékű jog átruházásával vagy a kielégítés alapját képező vagyontárgy megterhelésével is.
- Az időbeliség kérdése. Ahhoz, hogy a fedezetelvonás megállapítható legyen, fontos, hogy a két összekapcsolódó jogviszony közötti időbeli különbség valósuljon meg. Ennek megfelelően csak akkor állapítható meg a fedezetelvonás, ha a hitelező és adós közötti követelés hamarabb keletkezett, mint a fedezetelvonást megvalósító ügylet. A követelésnek a fedezetelvonásra irányuló szerződés megkötésekor tehát már léteznie kell, az azonban nem szükséges, hogy a követelés ekkor már lejárt és esedékes követelés, azaz keresettel érvényesíthető igény is legyen. Elegendő, hogy az adóssal szembeni követelés a fedezetelvonás megállapítása iránti per megindításakor kerül az igény állapotába. A kötelezettel szembeni igény bírósági úton történő előzetes érvényesítése, tehát nem előfeltétele a kereset előterjesztésének. A PK vélemény megjegyzi azonban, hogy az adóstól jogot szerző féllel szemben történő perindításkor már az is feltétel, hogy a jogosultnak a kötelezettel fennálló jogviszonyából származó követelése az igény állapotába kerüljön, azaz bírósági úton kikényszeríthető legyen.
- Az adós vagyona nem nyújt fedezetet. A hitelező követelése általában egy konkrét vagyontárgyra, dologra vagy jogra irányul, ugyanakkor ennek az egy vagyonelemnek az elidegenítése még nem nyújt alapot az adós marasztalására. A bíróságoknak ugyanis vizsgálnia kell, hogy az adós egyéb vagyona fedezi-e a hitelező követelését, és amennyiben bizonyítást nyer, hogy az elegendő a követelés teljesítésére, úgy a fedezetelvonás nem állapítható meg. Ebből adódóan tehát csak azok a jogügyletek eredményezhetik a fedezetelvonást, amely által az adós vagyona olyan mértékben csökken, hogy a hitelezői igény nem kielégíthető belőle. A kielégítési alap elvonásának tényét a fedezetelvonó szerződés megkötésének időpontjára vonatkozóan kell vizsgálni.

– A szerző fél rosszhiszeműsége vagy ingyenes szerzése. A fedezetelvonás esetén nem elegendő a kielégítési alap elvonásának tényét vizsgálni, többletfeltételként bizonyítani kell, hogy a szerző félnek ingyenes előnye származott a fedezetelvonó megállapodásból, visszterhes szerzés esetén pedig, hogy rosszhiszemű volt. A bírói gyakorlat alapján a szerző fél akkor minősül rosszhiszeműnek, ha a szerződéskötéskor tudott, vagy tudnia kellett a vele szerződő adóst terhelő követelésről és arról is, hogy a közöttük létrejött megállapodással a hitelező kielégítési alapját részben, vagy egészben elvonják. A szerző fél rosszhiszeműségét megalapozza, ha az ellenszolgáltatás valós volt ugyan, de tudta, hogy a befolyt ellenértéket az adós a hitelező elől elvonta (pl. másra elköltötte) vagy ha a nyújtott ellenszolgáltatás a jogosult kielégítésére alkalmatlan volt (pl. beszámítással vagy végrehajtás alól mentes vagyontárggyal történt a teljesítés).

Az ingyenességgel kapcsolatosan a joggyakorlat arra az álláspontra helyezkedik, hogy az nemcsak akkor állapítható meg, ha a szerződés annak típusa szerint ingyenes jellegű, hanem akkor is, ha a felek valós megállapodása visszterhes szerződéssel leplezett ingyenes szerződés megkötésére irányul és ezért a szerződésben kikötött ellenérték - a leplezett szándék tartalmának megfelelően - ténylegesen nem kerül kiegyenlítésre. Az is kihangsúlyozza a Kúria, hogy a Ptk. nem a fedezetelvonó ügylet teljes ingyenességét követeli meg kizárólagosan, hanem azt, hogy az ügyletből a szerző félre ingyenes előny származzon. Ez visszterhes ügylet esetében is megvalósulhat, ha a szerző fél által nyújtott ellenszolgáltatás nem egyenértékű a megszerzett vagyontárggyal. Ha az ingyenes előnyszerzés megállapítható, a szerző fél jó- vagy rosszhiszeműségének a vizsgálata már szükségtelen.

A gyakorlatban nehézséget jelent elhatárolni egymástól a színlelt és a fedezetelvonó szerződéseket. Sok esetben ugyanis a fél a szerződés színlelt voltát, mint érvénytelenségi okot jelöli meg, a ténybeli alapot azonban a fedezetelvonó magatartásban jelöli meg. A Kúria számos alkalommal rámutatott arra, hogy abban az esetben, ha a felperes az érvénytelenségi keresetének ténybeli alapjául a fedezetelvonást jelöli meg, úgy a felperes által érvényesített jog és a kereset ténybeli alapja ellentmondást mutat, amelyet a bíróságnak tisztáznia kell. Ezzel összefüggésben az 1/2011 (VI.15.) PK véleményben egyértelművé tette hogy, ha a felperes az érvénytelenségi keresetet változatlanul fenntartja, úgy azt a bíróságnak érdemben el kell utasítania. A relatív hatálytalanság megállapítása iránti kereseti kérelem tárgyában az eljáró bíróság a tárgyalást értelemszerűen akkor folytathatja, ha a felperes hatálytalanság megállapítása iránti keresetet is előterjesztette. Az érvénytelenségi vagy a hatálytalansági kereset előterjesztése tehát két különböző jogintézmény alkalmazásának és az azoknak megfelelő jogkövetkezmények levonásának kérelmezését jelenti. A két jogintézmény ténybeli alapja pedig eltérő. Ilyen helyzetben a bíróságnak nincs lehetősége arra, hogy kérelmet más jogcímen teljesítse.

Ajánlott irodalom:

- Barzó Tímea: A szerződések hatálytalansága. In: Barzó, Tímea; Juhász, Ágnes; Leszkoven, László; Pusztahelyi, Réka - Leszkoven, László; Pusztahelyi, Réka (szerk.) Kötelmi jog. A kötelmek között és a szerződés általános szabályai. Novotni Kiadó, Miskolc, 2015.
- Benke József: A szerződés hatálytalansága. A fedezetelvonó szerződés. In: Csehi, Zoltán (szerk.) Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata: Kommentár a 2013. évi V. törvényhez. Menedzser Praxis Kiadó, Budapest, 2014.
- Osztovics András: A szerződés hatálya. Hatálytalanság. In: Osztovics András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. III. kötet. Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014.
- Tőkey Balázs: A szerződés hatálya. Hatálytalanság. In: Csehi, Zoltán; Tőkey, Balázs (szerk.) 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2019.
- Vékás Lajos: A szerződés: alapelvek, megkötés és értelmezés, érvénytelenség és hatálytalanság, kártérítési felelősség. In: Vékás Lajos - Gárdos Péter (szerk.) Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz: Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez 1-2. kötet, Wolter Kluwer Kiadó, Budapest, 2018.
- Vékás Lajos: Szerződési jog. Általános rész. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016.

Kapcsolódó határozatok:

BH 2018. 224.

BH 2018. 78.

BH 2016.280.

BH 2015.304.

BH 2015.276.

BH 2015.33.

BH2013.12.

EBH 2012. P.2.

EBH 2011.307.

EBH 2000.306.

6. AZ ÉRVÉNYTELENSÉG JOGKÖVETKEZMÉNYEI I. a szerződés érvényessé nyilvánítása, a szerződés érvényessé válása, az eredeti állapot helyreállítása

Az érvénytelenséghez fűződő jogkövetkezmények arra a kérdésre adnak választ, hogy az érvénytelenségi ok milyen beavatkozást tesz szükségessé a szerződés megkötésének és működésének mechanizmusában. Az érvénytelenségi ok fennállásáig ugyanis a megállapodáshoz nem fűzhető a felek által kívánt joghatás. A Ptk. 6:108. § (1) bekezdése rögzíti az érvénytelenség általános jogkövetkezményét. Ennek megfelelően az érvénytelen szerződésre jogot alapítani, és a szerződés teljesítését követelni nem lehet. A szerződés ilyenkor tehát nem alkalmas a felek által célzott joghatás kiváltására, így, ha valamelyik fél semmis szerződés alapján keresetet terjeszt elő a teljesítésre, a bíróságnak azt el kell utasítania. Ezt a jogkövetkezményt a bíróság köteles hivatalból is alkalmazni, még hozzá időbeli korlátok nélkül. Amennyiben azonban a szerződés megtámadható, az általános jogkövetkezmény csak akkor alkalmazható, ha az arra jogosult a szerződést eredményesen megtámadta. Ebből azonban nem vonható le az a következtetés, hogy a felek között érvénytelenné vált szerződés alapján ne keletkezne jogviszony. A normaanyag a jogkövetkezményeknek két fontos irányát jelöli ki. Az egyik irány a szerződés megmentése, vagyis, hogy a törvény olyan helyzetet kíván teremteni, mintha a felek már eleve érvényes szerződést kötöttek volna. A másik megoldás a jogviszony felszámolása, vagyis amikor a jogszabály olyan helyzetet generál, mintha a felek egyáltalán nem kötöttek volna szerződést.

Az érvénytelenség megállapítása önállóan, az egyéb jogkövetkezmények iránti kérelem nélkül is előterjeszhető. Erre azért biztosít a jogalkotó lehetőséget, hogy a felek az érvénytelenség miatt kialakult helyzetet saját igényeiknek megfelelően rendezhessék. Az egyéb jogkövetkezmények azonban csak a fél erre irányuló kifejezett kérelme alapján érvényesíthetők. A kérelemhez kötöttség ebben az esetben nem érvényesül, a Ptk. szerint a bíróság a kérelemtől eltérő jogkövetkezményt is megállapíthat, ugyanakkor nem alkalmazhat olyat, amely ellen mindkét fél tiltakozik. A jogalkotó a dologszolgáltatások kapcsán rögzíti még a kárveszély átszállásának esetét, amennyiben a dolog szolgáltatására az érvénytelen szerződés ellenére sor kerül. Ennek megfelelően a kárveszély a szolgáltatás teljesítésével, azaz a dolog birtokának átruházásával átszáll az átadó félről az átvevőre. A magyarázat, hogy a dolog feletti hatalom és ezzel az őrzés lehetősége a birtokosnál van meg a leginkább.

A Ptk. a korábbiakhoz képest új szemléletet tükröz az érvénytelenég egyéb jogkövetkezményeit illetően. Az 1959-es Ptk. ugyanis az érvénytelenég által előidézett helyzet megoldását a szerződéskötést megelőző állapot

visszaállításával vélte elérhetőnek. Ma azonban a törvény már előtérbe helyezi azokat a megoldásokat, amelyek a felek szerződéses viszonyának fenntartását és megmentését célozzák. Az 1959-es Ptk. 1977-ben történt módosításával az érvényessé nyilvánítás egyenrangú jogkövetkezménnyé vált az eredeti állapot helyreállításával. Sokáig vitatott volt azonban, hogy mely esetekben lehetséges és célszerű ennek a jogkövetkezmények az alkalmazása. A bírói gyakorlat kezdetben csak az értékaránytalanságok kiküszöbölésére alkalmazta, később azonban világossá tette, hogy az érvényessé nyilvánítás bármely érvénytelenségi okra vonatkozhat. Kemenes István álláspontja szerint jelzésértékű, hogy a Ptk. az érvénytelenségi jogkövetkezmények közül az érvényessé nyilvánítást helyezi előre, kifejezve ezzel, hogy az egyenrangúságon túllépve célszerűbb is a bíróságoknak ezen jogkövetkezményt alkalmazni. Az érvényessé nyilvánításnak két irányát jelöli meg a Ptk: egyrészt a felekre bízta, hogy a hibás helyzetet maguk orvosolják, másrészt a bíróságot hatalmazza fel, hogy a felek szerződését meghatározott feltételek fennállása esetén érvényessé nyilvánítsa. A szerződés akkor nyilvánítható érvényessé a bíróság által, ha az érvénytelenség miatti érdeksérelem a szerződés megfelelő módosításával kiküszöbölhető vagy az érvénytelenség oka utóbb megszűnt. Az érvényessé nyilvánításra mindkét esetben a szerződés megkötésének időpontjára visszamenőleges hatállyal kerül sor. Hozzáteszi még a Ptk., hogy az érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánítása esetén a szerződő felek úgy kötelesek egymásnak teljesíteni, és az érvényessé nyilvánítást követő szerződésszegésért úgy felelnek, mintha a szerződés megkötésétől fogva érvényes lett volna.

A konvalidáció lehetőségét a Ptk. szintén valamennyi érvénytelenségi ok esetén biztosítja. Ekkor ugyanis a feleken múlik az érvénytelenség orvoslása, ami alapján ismételten az egyéni igényeikhez igazíthatják a szerződés immáron új és érvényes feltételeit. A cél ekkor is a szerződés megmentése, ami ugyan a felek akaratából, de törvény erejénél fogva következik be. Eltérés a bíróság általi érvényessé nyilvánításhoz képest, hogy a felek nem csak ex tunc, hanem ex nunc hatállyal is korrigálhatják a szerződés hibáit. Visszamenőleges hatály esetén azonban itt is érvényesül, hogy a szerződő felek úgy kötelesek egymásnak teljesíteni és az érvényessé válást követő szerződésszegésért úgy felelnek, mintha a szerződés megkötésétől fogva érvényes lett volna. Ex nunc hatály esetén viszont az addigi teljesítéseket az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazásával kell rendezni. Az érvénytelenség felek általi kiküszöbölésére elsősorban a bíróságokon kívül kerül sor, vita esetén azonban a felek a bírósághoz is fordulhatnak.

Ha az érvénytelenség miatti érdeksérelem a szerződés megfelelő módosításával nem küszöbölhető ki, és az érvénytelen szerződés alapján vagyonmozgás történt a felek között, a bíróság bármelyik fél kérelmére a szerződéskötés előtti állapot helyreállítását rendelheti el. A Ptk. ezen megoldása a felek közötti megállapodást felszámoló lehetőségek közé tartozik, amely által a teljesített szolgáltatások visszaadása történik meg. Éppen ezért a jogalkotó egy nagyon fontos feltételt fűz ezen jogkövetkezmény alkalmazhatóságához, méghozzá a

nyújtott szolgáltatások természetben történő, egyidejű, kölcsönös visszatérítését. A jogkövetkezmény elrendelése tehát kizárólag olyan megállapodások esetén lehetséges, ahol maga a szerződés visszafordítható. Vékás Lajos szerint ezért az in integrum restitutiot elvileg csak dare típusú szolgáltatások esetén lehet igénybe venni, mivel a dologszolgáltatás jellegénél fogva reverzibilis ügylet. Gyakorlatilag azonban a természetbeni visszaszolgáltatás ilyen esetekben is attól függ, hogy a szolgáltatott dolog a jogkövetkezmény elrendelésekor fizikailag létezik-e vagy sem, és azt ne szerezhesse meg addig harmadik személy a birtokostól a nem tulajdonostól való tulajdonszerzés szabályai szerint. Ez utóbbi esetben ugyanis utólagos irreverzibilitás következik be, ami szintén lehetetlenné teszi a szerződéskötés előtti állapotra való visszatérést. Eörsi Gyula kihangsúlyozza, hogy tágan kell értelmezni a visszaállítás lehetőségét. Álláspontja szerint ugyanis előfordulhatnak még olyan tényezők, amelyek az irreverzibilitáson kívül is ellehetlenítik a jogkövetkezmény alkalmazását: ilyenek tekintette például a gazdasági célszerűtlenséget.

A Ptk. az eredeti állapot helyreállítása kapcsán összhangot teremt az időbeliség tekintetében is. Kimondja, hogy visszatérítési kötelezettség az elévülési vagy az elbirtoklási idő elteltétől függetlenül terheli az eredeti állapot helyreállítását kérő felet. Erre azért van szükség, mert gyakran a szemben álló szolgáltatások visszakövetelésének időbelisége különböző. Az eredeti állapot helyreállítása során olyan helyzetet kell teremteni, mintha a felek között nem történt volna vagyonmozgás. Ez az eredeti szolgáltatás visszaadásán kívül azt is magába foglalja, hogy ha valamelyik fél nem teljesített vagy ingyenesen jutott a szolgáltatáshoz, akkor e szolgáltatás hasznait és kamatait a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint köteles a másik félnek megtéríteni. A Kúria azonban az 1/2010 (VI.28.) PK véleményében rögzíti, hogy az egymás egyenértékű szolgáltatásait kölcsönösen használó felek egyike sem kötelezhető a másik javára használati díj illetve kamat megfizetésére, amíg a szerződés érvénytelenségét a bíróság ítélettel meg nem állapítja. A másik fél szolgáltatását egyoldalúan használó fél - erre irányuló kérelem esetén – köteles a kamat és használati díj megfizetésére.

Előfordulhat az is, hogy a szerződő fél az érvénytelen szerződés alapján megszerzett dolgot felújítja, átépíti, beruház rá stb. Ezek a tényezők azonban olyan többlettényállási elemek, amelyekhez az érvénytelen szerződés csak a feltételt adta és amelyeket járulékos igényként kell elbírálni a megfelelő anyagi jogi szabályok alapján. A jogalkotó utolsóként az eredeti értékegyensúly fenntartásának követelményét rögzíti, ugyanis előfordulhat, hogy időközben a teljesített szolgáltatás értéke jelentősen megváltozik. Ha az értékeltolódás olyan mértékű, hogy az eredeti állapot helyreállítása - az eset összes körülményeire tekintettel – valamelyik fél lényeges jogi érdekét sértené, úgy a bíróság nem alkalmazhatja ezt a jogkövetkezményt.

Ajánlott irodalom:

Darázs Lénárd: Az "érvényessé válás" jogintézményének szükségességéről a polgári jogban. Magyar jog 2009/8. szám

Eörsi Gyula: Kötelmi jog - Általános rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.

Kiss Gábor-Sándor István: A szerződések érvénytelensége. HVG-ORAC Kiadó, Budapest 2014.

Kemenes István: Az érvénytelenség kérdéseinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben I. rész Gazdaság és Jog 2016/ 1. szám

Vékás Lajos: Szerződési jog. Általános rész. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016.

Weiss Emília: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969.

Kapcsolódó határozatok:

PJD 2019.6.

BH 2005.400.

BDT 2010.2351.

BDT2018. 3883.

Pfv. 21767/2018.

Gfv. 30.524/2017/7.

Pfv. 21793/2017.

Pfv. 21466/2016.

7. AZ ÉRVÉNYTELENSÉG JOGKÖVETKEZMÉNYEI II. az alaptalan gazdagodás pénzbeni megtérítése, járulékos igények, részleges érvénytelenség

A felek közötti érvénytelen szerződésből eredő viszony felszámolásának másik eseteként rögzíti a Ptk. az alaptalan gazdagodás pénzbeni megtérítését. A jogintézmény a jogalap nélküli gazdagodáshoz hasonló sui generis norma, amivel a bíróságoknak lehetősége nyílik az eltolódott vagyoni viszonyok korrigálására. Az 1959-es Ptk. nem tartalmazta ezt a megoldás, helyette a szerződés határozathozatalig történő érvényessé nyilvánítását lehetett elrendelni, amennyiben az eredeti állapot helyreállítására nem volt lehetőség. Ezen jogkövetkezmény azonban számos gyakorlati és dogmatikai vitát eredményezett, így a jogalkotó jobbnak látta ezt megváltoztatni a Ptk.-ban. A két jogkövetkezmény közötti legalapvetőbb különbség abban áll, hogy a hatályossá nyilvánítás a szerződés határozathozatalig történő fenntartását és a jogviszony ex nunc hatályú felszámolását jelenti, az alaptalan gazdagodás megtérítése esetén viszont a feleket semmilyen módon nem köti az érvénytelen szerződés, csupán az eltolódott vagyoni viszony korrekciója a cél.

A vonatkozó szakasz lehetőséget biztosít a bíróságok számára, hogy az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének pénzbeni megtérítéséről döntsön. Erre azonban csak akkor van lehetősége, ha az érvényessé nyilvánítás és az eredeti állapot helyreállítása nem alkalmazható. A jogkövetkezmény sajátossága, hogy mint pénzben teljesítendő igény kötelmi természetű, így az általános elévülési időn belül van lehetőség az érvényesítésére. A pénzbeni megtérítés azonban nem rendelhető el minden esetben. A Ptk. rögzíti ugyanis, hogy a fél nem köteles az ellenszolgáltatás nélküli szolgáltatás ellenértékének pénzbeni megtérítésére, ha bizonyítja, hogy a neki teljesített szolgáltatást visszatéríteni olyan ok miatt nem tudja, amelyért a másik fél felelős. Emellett viszont, ha a fél a szolgáltatás ellenértékét megfizette, kérheti annak visszatérítését akkor is, ha ő maga a számára teljesített szolgáltatást visszatéríteni nem tudja, és bizonyítja, hogy ennek oka olyan körülményre vezethető vissza, amelyért a másik fél felelős. A Ptk. az uzorás szerződésekkel kapcsolatosan kiemeli, hogy ilyen esetben a bíróság egészben vagy részben elengedheti a visszatérítést, ha az a sérelmet szenvedő felet részletfizetés engedélyezése esetén is súlyos helyzetbe hozná. A sérelmet okozó fél a kapott szolgáltatásból az aránytalan előnynek megfelelő részt a sérelmet szenvedő félnek köteles lesz azonban visszatéríteni.

A Ptk. esetében szintén újítás annak a bírói gyakorlatnak a beépítése, mely szerint tipikus az, hogy a dolgot az érvénytelen szerződés alapján birtokában tartó fél az érvénytelenség megállaptásáig nyilvánvalóan használja, hasznait szedi, esetlegesen éppen a dolog értékét csökkenti. Az ezzel kapcsolatosan felmerült költségek, kiadások kivülestek eddig az érvénytelenség jogkövetkezményeinek rendszerén, most azonban a jogalkotó a Ptk. 6:115. §-ban beemeli ezen igények érvényesítésének lehetőségét is. Kimondja, hogy a mindazon haszon és kamat kiegyenlítésére joga van a jogosultnak, ami az eredeti állapot helyreállítása során nem kerül orvoslásra, méghozzá a jogalap nélküli birtoklás szabályai szerint. Az a fél azonban, aki a maga szolgáltatását nem teljesítette, vagy ingyenesen jutott a szolgáltatáshoz, a hasznokat vagy a kamatokat már a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint köteles a másik félnek megtéríteni. A Ptk. ezt meghaladóan ugyanebben a szakaszban rendelkezik az érvénytelen szerződés megkötésével okozott károk megtérítéséről, amire pedig a deliktualis felelősség általános szabályait rendeli alkalmazni, azzal a megkötéssel, hogy ha az érvénytelenséget okozó fél a magatartását kimenti, a másik fél számára csupán a szerződéskötésből eredő kárát köteles megtéríteni. Előfordulhat, hogy a felek között létrejött, de érvénytelen szerződésben harmadik személy is érintett, akinek szintén keletkezhet kára a szerződés érvénytelenségéből adódóan. Esetében a jogalkotó szintén lehetővé teszi a szerződés megkötéséből eredő károk megtérítésének követelését, ugyanakkor többletfeltételeket támaszt, miszerint csak akkor van erre lehetőség, ha a harmadik személy jóhiszeműen bízott az érvénytelen szerződés fennállásában. Hozzáteszi még a Ptk. hogy ez a kártérítési kötelezettség együttesen és egyenlő arányban terheli a szerződő feleket, ha az érvénytelenséget együtt okozták. Az a szerződő fél viszont, aki a jóhiszemű harmadik személlyel szemben felróhatóan járt el, teljes kártérítéssel tartozik, függetlenül attól, hogy kinek a magatartása okozta az érvénytelenséget.

Előfordulhat olyan helyzet is, amikor a jogi hiba csupán a szerződés egy jól elhatárolható részét és nem annak egészét érinti. A Ptk. ehhez kapcsolódóan rögzíti, hogy ha az érvénytelenségi ok a szerződés meghatározott részét érinti, az érvénytelenség jogkövetkezményeit a szerződésnek erre a részére kell alkalmazni. A szerződés részbeni érvénytelensége esetén az egész szerződés akkor dől meg, ha feltehető, hogy a felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg. Amennyiben tehát az érvénytelenség oka a főszolgáltatásra hat ki, vagy olyan mellékkötelezettségre, amely a szerződés lényeges vagy felek által lényegesnek tartott tartalmának minősül, akkor a szerződés részleges érvénytelensége nem állapítható meg. Amennyiben azonban olyan részt érint, ami nélkül a szerződés továbbra is fenntartható, akkor ebben az esetben csak az érvénytelen részre szükséges a jogkövetkezmények alkalmazása. Annak eldöntésénél, hogy a részbeni érvénytelenség miatt a szerződés egésze megdől-e, nem annak van jelentősége, hogy a felek e kérdésben milyen perbeli nyilatkozatot tettek, hanem azt kell vizsgálni, hogy az ésszerűen eljáró, a gazdasági

racionalitásokat mérlegelő szerződő fél a szerződéskötés időpontjában az utóbb semmisnek bizonyult szerződési feltétel nélkül kötött volna-e szerződést.

Az érvénytelen szerződésből eredően a feleknek kára is keletkezhet, amelyre a Ptk. a deliktuális felelősség szabályait rendeli alkalmazni, hiszen a felek között nem áll fenn érvényes szerződéses viszony. Eltérés azonban, hogy ha az érvénytelenséget okozó fél képes magatartását kimenteni, vagyis bizonyítja, hogy úgy járt el ahogy az adott helyzetben általában elvárható, akkor a másik félnek csupán a szerződéskötésből eredő kárát köteles megtéríteni. Előfordulhat, hogy az érvénytelen szerződés harmadik személyeknek is kárt okoz, így a Ptk. az érvénytelenséget előidéző felet kötelezi a szerződéskötésből eredő károk megtérítésére. Amennyiben azonban a szerződő felek együtt okozták a kárt, úgy egyenlő arányban felelnek. A Ptk. a teljes kár megtérítésére kötelezi azt a szerződő felet, aki jóhiszemű harmadik személlyel szemben felróhatóan jár el, függetlenül attól melyik szerződő fél magatartása okozta az érvénytelenséget.

Ajánlott irodalom:

- Eörsi Gyula: Kötelmi jog - Általános rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
- Kemenes István: Az érvénytelenség kérdéseinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben I. rész Gazdaság és Jog 2016/ 1. szám
- Kiss Gábor-Sándor István: A szerződések érvénytelensége. HVG-ORAC Kiadó, Budapest 2014.
- Kemenes István: Az érvénytelenség kérdéseinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben I. rész Gazdaság és Jog 2016/ 1. szám
- Osztovics András: Az érvénytelenség. In: Osztovics András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. III. kötet Opten Kiadó, Budapest, 2014.
- Vékás Lajos: Szerződési jog. Általános rész. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016.
- Weiss Emília: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969.

Kapcsolódó határozatok:

EBH2003. 870.
BH 2008.144.
BH2001. 436.
BDT 2010.2351.
BDT2002. 622
Pfv. 20124/2018.

8. A HATÁLYTALAN KONTRAKTUSOK JOGKÖVETKEZMÉNYEI

A Ptk. azokban az esetekben amikor a szerződés hatálya nem következik be – mert a szerződés hatálya nem áll be, a szerződés hatályát veszítette vagy a megállapodáshoz harmadik személy beleegyezése vagy hatóság jóváhagyása hiányzik – azt állapítja meg, hogy a hatálytalan szerződés alapján teljesítés nem követelhető. Amennyiben azonban a felek között történt teljesítés, úgy az érvénytelen szerződés jogkövetkezményeit kell megfelelően alkalmazni. Ebből adódóan a létező, érvényes, ugyanakkor mégis hatálytalan szerződés nem képes a felek által kívánt joghatás kiváltására, így a már megtörtént teljesítéseket kell az érvénytelenség egyéb jogkövetkezményeinek alkalmazásával orvosolni. Fontos kiemelni azt is, hogy a szerződés Ptk. 6:116. §-6:118. § szerinti okok miatti hatálytalansága abszolút jellegű, azaz ilyenkor a szerződés senkivel szemben nem képes a joghatások kiváltására. Ezzel szemben azonban a fedezetelvonó szerződés jogkövetkezménye a relatív hatálytalanság, azaz a szerződés a hitelező felé nem képes a joghatás kiváltására, ugyanakkor mindenki mással szemben érvényes és hatályos. Ahogy már említésre került, a Ptk. 6:119. § (2) bekezdése értelmében a hatálytalan szerződésre az érvénytelenség jogkövetkezményeit kellene alkalmazni, ugyanakkor a Kúria rámutatott arra, hogy a relatív hatálytalan szerződés nem érvénytelen, tehát nem lehet jogkövetkezménye a szerződéskötést megelőző állapot visszaállítása, vagyis az elvont fedezet visszaszolgáltatását a relatív hatálytalanság megállapítása nem teszi lehetővé. A harmadik személy kielégítési alapjának elvonása jellemzően a kötelezett vagyonába tartozó dolog tulajdonjogának átruházásával valósul meg, de megállapítható az ügylet fedezetelvonó jellege akkor is, ha a kötelezett tulajdonában álló vagyontárgyat a fedezetelvonás szándékával megterhelik. A szerződés fedezetelvonó jellegének és ebből következően a relatív hatálytalanság megállapításának feltétele, hogy a szerződés megkötésének időpontjában a jogosultnak a kötelezettel szemben követelése álljon fenn, amelynek a fedezetét a kötelezett el akarja vonni. A kötelezettől jogot szerző személlyel szemben történő perindításkor pedig további feltétel, hogy a jogosultnak a kötelezettel fennálló jogviszonyából származó követelése az igény állapotába kerüljön, azaz bírósági úton kikényszeríthető legyen. A megszerzett vagyontárgy tulajdonjogával a szerző fél rendelkezik, viszont az abból való kielégítést, a vagyontárgyra vezetett végrehajtást köteles tűrni. Éppen ezért a jogalkotó már a Ptk.-ban is kimondja, hogy a szerző fél a megszerzett vagyontárgyból való kielégítést és a vagyontárgyra vezetett végrehajtást tűrni köteles. A cél tehát a fedezeti alap visszaállítása, amivel kapcsolatban a Kúria úgy foglalt állást, hogy a szerző fél a megszerzett vagyontárggyal köteles helytállni, jogában áll azonban a követelés megfizetésével mentesíteni a vagyontárgyat. Ennek megfelelően a perben

érvényesített igényt pénzben kell meghatározni. Összefoglalva tehát a megszerzett vagyontárgy tulajdonjogával továbbra is a szerző fél rendelkezik, ugyanakkor a végrehajtást tűrni köteles, ami alól a vagyontárgy értékének megfelelő pénzösszeg megfizetésével mentesülhet. Ebből következően nem lehet fedezetelvonásra hivatkozással, pl. ajándék visszakövetelése iránti perben a tovább átruházott ajándékot visszakövetelni, vagy ingó kiadása iránti perben az ingó kötelezettnek történő visszaadását igényelni. Ugyanakkor nincs akadálya annak, hogy a jogosult az ingó értékét illetően fedezetelvonásra hivatkozzon. Ha a fedezetelvonás megállapíthatóságának törvényi előfeltételei megvalósultak, a szerző fél helytállási kötelezettsége korlátozott: csak a megszerzett vagyontárgyra, vagy annak értékére korlátozódik. A jogosult követelése csak arra irányulhat, hogy a szerző fél a kötelezettől megszerzett vagyontárgyból tűrje a jogosulti követelés kielégítését, de a szerző fél nem kötelezhető arra, hogy más vagyontárgyával is helyt álljon a jogosulti követelés kielégítéséért, ha a megszerzett vagyontárgy a teljes követelés kielégítésére nem bizonyult elegendőnek. Ha a fedezetelvonás feltételei tehát megvalósulnak, a szerző fél a vagyontárgy hiányában is helytállási kötelezettséggel tartozik a vagyontárgy értékével megegyező mértékben. Az 1959-es Ptk. az előnytől való elesés következtében mentesítette az ingyenesen szerző felet, feltéve, hogy neki fel nem róható módon esett el a vagyontárgytól. Az új szabályozás szerint azonban már a fél rosszhiszeműsége a döntő tényező, ugyanis, ha a szerző fél a fedezetelvonó szerződéssel megszerzett vagyontárgyat rosszhiszeműen ruházta át vagy attól rosszhiszeműen elesett, a harmadik személlyel szemben a megszerzett vagyontárgy értékéig köteles helytállni. Felmerül a kérdés, hogy amennyiben a vagyontárgy továbbadásra kerül, akkor vajon lehet-e a szerző féltől megszerző további személyekkel szemben fellépni? A Kúria etekintetben úgy foglalt állást, hogy lehetőség van a további személyekkel szembeni fellépésre is és ilyen esetekben a szerződések mindegyikénél külön-külön vizsgálni kell, hogy fennállnak-e a fedezetelvonás feltételei. A fedezetelvonó szerződések alapján szerző felek mindegyikét helytállási kötelezettség terheli a jogosult követeléséért: a vagyontárggyal rendelkező utolsó szerző a vagyontárggyal áll helyt, a közbülső szerzők pedig a vagyontárgy értékéig tartoznak helytállni. Ha ugyanis a közbülső szerzők helytállási kötelezettsége már fennállt, ez nem szűnik meg annak következtében, hogy a vagyontárggyal már más személy tartozik helytállni. A fedezetelvonónak bizonyult szerződések alapján szerző feleknek a megszerzett vagyontárgy értékéig terjedő, illetve a vagyontárggyal fennálló helytállási kötelezettsége a jogosulttal szemben egyetemleges. A kötelezettnek, továbbá valamennyi szerző félnek perben kell állnia, a jogosult azonban - az egyetemlegesség szabályából következően - eldöntheti, hogy marasztalásra irányuló igényét mindegyik vagy csak egyes szerző felekkel szemben terjeszti elő.

Ajánlott irodalom:

- Barzó Tímea: A szerződések hatálytalansága. In: Barzó, Tímea; Juhász, Ágnes; Leszkoven, László; Pusztahelyi, Réka - Leszkoven, László; Pusztahelyi, Réka (szerk.) Kötelmi jog. A kötelmek közös és a szerződés általános szabályai. Novotni Kiadó, Miskolc, 2015.
- Benke József: A szerződés hatálytalansága. A fedezetelvonó szerződés. In: Csehi, Zoltán (szerk.) Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata: Kommentár a 2013. évi V. törvényhez. Menedzser Praxis Kiadó, Budapest, 2014.
- Osztovics András: A szerződés hatálya. Hatálytalanság. In: Osztovics András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. III. kötet. Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014.
- Tókey Balázs: A szerződés hatálya. Hatálytalanság. In: Csehi, Zoltán; Tókey, Balázs (szerk.) 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2019.
- Vékás Lajos: A szerződés: alapelvek, megkötés és értelmezés, érvénytelenség és hatálytalanság, kártérítési felelősség. In: Vékás Lajos - Gárdos Péter (szerk.) Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz: Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez 1-2. kötet, Wolter Kluwer Kiadó, Budapest, 2018.
- Vékás Lajos: Szerződési jog. Általános rész. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016.

Kapcsolódó határozatok:

BH 2018. 224.

BH 2018. 78.

BH 2016.280.

BH 2015.304.

BH 2015.276.

BH 2015.33.

BH2013.12.

EBH 2012. P.2.

EBH 2011.307.

EBH 2000.306.

9. A FOGYASZTÓVÉDELLEM MEGJELENÉSE ÉS KIHÍVÁSAI AZ ÉRVÉNYTELEN ÉS HATÁLYTALAN SZERZŐDÉSEKBEN

A jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv kodifikációja során kiemelkedő jelentőséget tulajdonítottak a fogyasztóvédelmi normák beépítésének a kódex rendszerébe. Ez egyrészt a szövegszerűen is megjelenik – több helyen a fogyasztó kifejezett említésével – másrészt a jogszabály szemléletében is tetten érhető. Értjük ezalatt azt, hogy a Ptk. monista - egyesek pl. Sárközy Tamás szerint „supermonista” – jellegéből adódóan a „profí” és az „amatőr” gazdasági szereplők szerződéseit is rendeznie kell. A korábban hatályos 1959. évi IV. törvény is átélte több olyan módosítást, amely fogyasztóvédelmi normák beépülését jelentette – különösen az Európai Unió normáinak harmonizációjára tekintettel – így kijelenthető, hogy a korábbi Ptk. is hordozott egy jelentős jogszabályanyagot a fogyasztók speciális helyzetére figyelemmel, amely jelenség a hatályos törvényben még inkább tetten érhető. A Ptk-t előkészítő Javaslatok még széleskörűbben, a törvény szerkezetén belül tartva igyekeztek több ezzel összefüggő kérdéskört is lefedni (l. pl. 2006. december 31-i Javaslat): fogyasztói kölcsönszerződés közvetítése (5:295. §), fogyasztói kölcsönszerződés (5:366.§), fogyasztói garanciavállalás tilalma (5:412. §) stb.

A Ptk. a fogyasztó fogalmát a 8:1. § (1) 3. pontjában akként határozza meg, hogy fogyasztó: a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy. Határozottan kiemeli a jogszabályhely, hogy csak természetes személy minősülhet fogyasztónak. A Ptk. megalkotása során – a már korábban is hangsúlyozott monista szemléletre tekintettel – a jogalkotó azzal találhatta magát szembe, hogy egy olyan kódexet kell megalkotnia, amelyben nem hagyhatja figyelmen kívül a fogyasztók esetén megjelenő védendő jogi helyzetet. Erre az a megoldás született, hogy olyan speciális rendelkezéseket építettek be a Törvénykönyvbe, amelyek a fogyasztó speciális helyzetének védelmét képesek ellátni. Ennek különös indokoltságához kétség nem férhet, elég ha csak a korábbi deviza alapú kölcsönökhöz kapcsolódó peres eljárásokra gondolunk. A fogyasztóvédelmi normákra vonatkozóan megállapítható továbbá az is, hogy a Ptk. alapvetően diszpozitív jellegétől eltérően ezek többségükben kógensek, kivételesen klaudikálóan kógensek is lehetnek. A kógens jogszabályhelyeket a Ptk. a semmisség jogkövetkezményének hangsúlyozásával kifejezetten megjelöli (l. pl.6:99-101.§§). A Polgári Törvénykönyvön kívül is találhatunk példákat: a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződések részletes szabályairól szóló 45/2014. (II. 26.) Korm. rendelet 1. § (4) bekezdése alapján (4) a rendeletben foglaltaktól a fogyasztó javára a felek megállapodása eltérhet.

A fogyasztók védelmét – mint kiemelt célt – a hazai jogalkotás mellett tetten érhetjük az Európai Unió jogi aktusai között is (l. pl. a nagy port kavart általános adatvédelmi rendeletet, a GDPR-t, az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendeletét). Hazánkban kártérítési perek sorozatát indította el azon jogalkotói mulasztás, miszerint a Magyar Állam mint nemzeti jogalkotó elmulasztotta az Európai Közösségek Tanácsának a szervezett utazási formákról szóló 90/314/EGK irányelv (Irányelv) 7. cikkének megfelelő átültetését a nemzeti jogba (l. pl. BDT2017. 3632.). Problémát jelentenek a joghatósági kikötések is, hiszen jellemzően az a fogyasztói szerződésbe foglalt joghatósági megállapodás, amely nem teszi lehetővé az Európai Unió tagállamaiban a fogyasztó számára, hogy a pert - választása szerint - a saját lakóhelye szerinti bíróságon indítsa meg, érvénytelen: és nem alapítja meg a kikötött külföldi bíróság joghatóságát, egyben nem zárja ki a magyar bíróság joghatóságát (l. BDT2019. 3983.).

Ahogy azt az előzőekben is láthattuk az igényérvényesítés – helyesebben annak elnehezítése – a fogyasztó számára megalapozhatja az érvénytelenség megállapítása iránti keresetet. A joghatósági kikötés mellett, ez vonatkozhat az illetékesség kérdéskörére is: a kizárólagos illetékességű bíróság kikötése a fogyasztó szempontjából a jogérvényesítés lehetőségét érintően hátrányos kikötés, függetlenül attól, hogy az nem a vállalkozás székhelyével megegyező bíróságra vonatkozik (PJD2017. 7.). Figyelemmel arra, hogy a bírósági kikötések – különösen a választottbíróságra vonatkozók – egy időben nagy számban jelen voltak (l. a devizahiteles szerződések körében előforduló gépjármű lízing- és kölcsönszerződéseket), így a jogalkotónak is reagálnia kellett: a jelenleg hatályos Ptk. 6:104. § (1) bekezdésének i) pontja kimondja, hogy fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben tisztességtelennek minősül különösen az a kikötés, amely kizárja vagy korlátozza a fogyasztó peres vagy más jogi úton történő igényérvényesítési lehetőségeit, különösen, ha - anélkül, hogy azt jogszabály előírná - kizárólag választottbírósági útra kényszeríti a fogyasztót, jogellenesen leszűkíti bizonyítási lehetőségeit vagy olyan bizonyítási terhet ró rá, amelyet az irányadó jogi rendelkezések szerint a másik félnek kell viselnie.

A kódex előbbiekben hivatkozott jogszabályhelye – 6:104. § (1)-(2) – egy garanciális feltételrendszert határoz meg a fogyasztók érdekeit szem előtt tartva. A 6:104. § (1) bekezdése példálózóan („különösen”) felsorolja azokat az esetköröket, kikötéseket, amelyek tisztességtelennek minősülnek. Az a)-j)-ig tartó felsorolás természetesen nem tudja lefedni maradéktalanul a tisztességtelenséget okozó körülményeket, de bármelyik fennállása esetén a bíróság a szerződés ezen pontjának érvénytelenségét kimondhatja. Ezzel szemben a (2) bekezdés esetén csak egy vélelmet állít fel a jogszabály, vagyis az ellenkező bizonyításáig kell érvénytelen kikötésnek tekinteni az ezen bekezdés – ugyancsak – a)-j) pontjaiban foglalt szintén példálózó felsorolással meghatározott kikötéseket. A 6:104. § (1)-(2) bekezdésében foglaltak, valamint egyéb érvénytelenségi okra hivatkozással – amennyiben általános szerződés részévé válik fogyasztó és vállalkozás

között – a 6:105. § (1) bekezdésében meghatározott jogosultak közérdekű keresetet indíthatnak a fogyasztók jogvédelme érdekében. Közérdekű kereset alapján a bíróság a tisztességtelen általános szerződési feltétel érvénytelenségét az annak alkalmazójával szerződő valamennyi félre kiterjedő hatállyal állapítja meg, és elrendeli, hogy a szerződési feltétel alkalmazója a saját költségére gondoskodik a szerződési feltétel tisztességtelenségének megállapítására vonatkozó közlemény közzétételéről.

ide minden feltételt beírni

A kötelmi jog szabályain túl is találunk fogyasztókra vonatkozó, a jogaikat védő rendelkezéseket a Ptk-ban. Az ötödik könyvben találjuk a fogyasztói zálogszerződésre vonatkozó szabályokat (5:90. §), ahol a jogalkotó az általános szabályoktól eltérő garanciális szabályokat tartalmaz, amelyek megjelennek a zálogjog érvényesítése körében is (XXVII. Fejezet). A fentiek részletesen megjelennek a bíróságok ítélezési gyakorlatában is.

Ajánlott irodalom:

- Barzó Tímea -Juhász Ágnes-Leszkozen László-Pusztahelyi Réka: Kötelmi jog. Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2015.
- Kiss Gábor-Sándor István: A szerződések érvénytelensége. HVG-ORAC Kiadó, Budapest 2014.
- Erdős Éva: A fogyasztói szerződésekben kikötött választottbíróági eljárás tisztességtelenségéről. In.: Ünnepi tanulmányok Bíró György professzor 60. születésnapjára. Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2015.

Kapcsolódó határozatok:

EBH 2011.2403.

BH 1995. 570.

BH 1998.17.

BH 2000.539

BH 2001.278.

BH 2011. 337.

BH 2013.339

BDT 2010.2269.

Pfv. II. 22470/1999.

Pfv. II. 21556/ 2015.

Pfv. II. 20.069./2017.

Pfv. II. 21997/ 2017.

Pfv.II.20.120/2017.

10. AZ ÉRVÉNYTELENSÉG ÉS HATÁLYTALANSÁG PROBLEMATIKUS PONTJAI AZ ÖRÖKLÉSI JOGBAN

Az érvénytelenség és hatálytalanság klasszikus témáját nem csupán a szerződések körében célszerű vizsgálnunk, hanem a polgári jog más területein is, így például az öröklési jogban. Tekintettel arra, hogy az öröklési jogban az érvénytelenség és hatálytalanság a végintézkedések körében juthat szerephez, így a vizsgálódást e témára – ezen belül is különös tekintettel a végrendeletekre - irányítjuk.

ÁLTALÁNOSÁGBAN A VÉGRENDELETEK ÉRVÉNYTELENSÉGÉRŐL

Kiindulási pontként szükséges rögzíteni, hogy ahogyan a szerződések érvénytelenségének is az az „előfeltétele”, hogy a szerződés létező legyen, úgy a végrendelet esetében is irányadó ez a szabály. Egy okirat végrendeleti jellegének megállapításához szükséges, hogy az örökhagyótól származó legyen és halál esetére szóló, vagyoni rendelkezést tartalmazzon. Bármelyik feltétel hiányában a végrendelet létre sem jön (non existens), ily módon érvénytelenségét és hatálytalanságát sem lehet vizsgálni.

Maga az érvénytelenség jogintézménye a végrendeletek esetében is arra utal, hogy az adott jognyilatkozatban valamilyen jogi hiba van, amely miatt az nem tudja kiváltani a célzott joghatást. Fontos feltétel a végrendeletek esetén is, hogy az érvénytelenségi oknak a jognyilatkozat megtételekor szükséges fennállnia, érvénytelenségi ok utóbb nem keletkezhet. A hatálytalanság ezzel szemben azt jelenti, hogy az adott jognyilatkozat érvényes, tehát nincs benne jogi hiba, azonban a megalkotását követően, utóbb valami olyan ok (hatálytalansági ok) merült fel, amely miatt a végrendelet hatálytalanná válik.

Lényeges szabály a végrendeletek érvénytelensége és hatálytalansága kapcsán, hogy egy végrendelet csak abban az esetben lesz érvénytelen, ha arra az érdekelt fél hivatkozik. Ezt nevezzük a végrendelet megtámadásának. A Ptk. 7:37.§-a kifejezésre juttatja ezt a szabályt, amikor úgy fogalmaz, hogy a végrendelet érvénytelenségét, vagy hatálytalanságát megtámadó nyilatkozat alapján lehet megállapítani. A megtámadó nyilatkozat előírásának következménye az, hogy a bíróság hivatalból nem vizsgálhatja egy végrendelet érvénytelenségét, vagy hatálytalanságát, hanem arra a megtámadásra jogosult személynek határidőn belül hivatkoznia kell. Mindennek az a következménye, hogy a végrendelet érvénytelensége és hatálytalansága csak akkor mondható ki és az érvénytelenség és hatálytalanság jogi következményei csak akkor állnak be, ha azt a bíróság megállapítja.

A végrendeletet megtámadó nyilatkozatnak tartalmaznia kell azt az érvénytelenségi, vagy hatálytalansági okot, amelyre hivatkozással megtámadják a végrendeletet. (7:37.§ második mondat) A végrendeletet tehát

mindig csak az adott megtámadási ok alapján lehet érvénytelennek, vagy hatálytalannak nyilvánítani. A Ptk. 7:37.§ (2) bek. alapján az a személy jogosult megtámadni a végrendeletet, aki az érvénytelenség (vagy hatálytalanság) megállapítása esetén maga örökölné, vagy a végintézkedéssel rá rótt tehertől vagy más kötelezettségtől mentesülne. Az ún. inter partes szabály szerint a különböző végrendeletekben örökösként megnevezett személyek perben állása nélkül az érvénytelenség tárgyában nem hozható döntés. (BH2014.339.)

A Ptk. a megtámadás jogát határidőhöz köti, és az öröklési megnyílásától számított öt éven belül engedélyezi. (7:37.§ (4) bek) A végrendelet érvénytelensége relatív hatályú, ugyanis a sikeres megtámadás csak a megtámadásban érvényesített okból és csak a megtámadó személy javára teszi érvénytelenné a végrendeletet.

A Ptk. 7:47.§-a szerint, ha a végrendelet több rendelkezése közül valamelyik érvénytelen, vagy hatálytalan, a többi rendelkezés érvényes, vagy hatályos marad, feltéve, hogy az örökhagyó nem rendelkezik eltérően és a végrendelet részleges fennmaradása feltehető akaratával nem ellentétes. A részleges érvénytelenség tehát a végrendeletek érvénytelenségének főszabálya.

AZ ÉRVÉNYTELENSÉGI OKOK RENDSZERE

A végrendeletek érvénytelenségére vezető okokat a következő csoportokba sorolhatjuk:

- A végrendelezési képesség hiánya
- A végrendeleti akarat nyilvánításának hibája
- A végrendeleti akarat fogyatékosága
- A végrendelet tartalmi hibája.

A *végrendelezési képesség* hiánya miatt érvénytelen a végrendelet, ha:

- cselekvőképtelen,
- a cselekvőképességet érintő (teljesen vagy részlegesen korlátozó) gondokokság alatt álló személy tette, valamint
- a korlátozottan cselekvőképes kiskorú és a cselekvőképességében vagyoni jognyilatkozatai tekintetében részlegesen korlátozott nagykorú írásbeli magánvégrendelete és szóbeli végrendelete, illetve
- a vak, írástudatlan, vagy olvasásra, nevének aláírására képtelen állapotban lévő személy írásbeli magánvégrendelete.

A *végrendeleti akarat nyilvánításának hibája* a végrendeletre előírt alakszerűség megsértését jelenti. Érvénytelen tehát a végrendelete, ha:

- azt nem a Ptk.-ban megszabott alakszerűségi szabályoknak megfelelően tették,
- nem személyesen tette a végrendelező,
- közös végrendelet.

A végrendeleti akarat fogyatékosága kapcsán a Ptk. 7:40. §-ában meghatározza azokat az érvénytelenségi okokat, amelyek az örökható akaratának fogyatékoságai miatt eredményezik a végrendelet érvénytelenségét. Fontos azonban, hogy az alább felsorolt hibák csak abban az esetben eredményezik a végrendelet érvénytelenségét, ha az örökható e hibák nélkül nem tette volna meg a rendelkezést. (BDT 2008.1748.; Ptk. 7:40.§ (1) bek. c) pont második fordulat)

Az akarat hiányát tekintetében érvényesül a részleges érvénytelenség, vagyis csak az az adott végrendeleti rendelkezés lesz érvénytelen, amelyet a hiba érint. A végrendeleti akarat fogyatékosága miatt érvénytelen a rendelkezés, ha:

- az örökható tévedett nyilatkozata tartalmában, vagy ilyen tartalmú nyilatkozatot egyáltalán nem akart tenni,
- az örökhatót a rendelkezés megtételére valaminek a téves feltevése, vagy valamely utóbb meghiúsult várakozása vezette,
- az örökhatót jogellenes fenyegetéssel, vagy tisztességtelen befolyásolással vették rá a rendelkezésre. (7:40. § (1) bek. a)-c) pontok)

Az első pontban említett érvénytelenségi okokat nevezzük a végrendelet tételére irányuló akarat kizártságának (akarat hiányának). Az ilyen tartalmú nyilatkozatot egyáltalán nem akart tenni azt jelenti, hogy az örökható akarata valójában egyáltalán nem irányult végrendelet tételére. E körbe sorolható például az, ha az örökható az akaratát a végrendelet alkalmával nem komoly céllal nyilvánította ki.

A második pontba sorolható esetköröket nevezzük a végintézkedés indokában való tévedésnek. A téves feltevést és az utóbb meghiúsult várakozást az időbeliség alapján különíthetjük el legkönnyebben. A téves feltevés egy jelenbeli, vagy múltbeli eseményre, körülményre vonatkozik, az utóbb meghiúsult várakozás ezzel szemben egy jövőbeli körülményre vonatkozó tévedést jelent. Nem sorolható azonban e körbe az, ha az örökható valós végrendelet akaratát, szándéka utóbb megváltozik.

Ha az örökhatót jogellenes fenyegetéssel, tisztességtelen befolyásolással vették rá a végrendelet megtételére, az szintén kizárja a valódi végrendelet akaratát. Ugyanezen körbe tartozik az is, ha az örökhatót valamilyen kényszer alkalmazásával szorították rá a végrendelet megtételére. Lényegtelen az, hogy a jogellenes fenyegetés, tisztességtelen befolyásolás kinek a részéről történik, örökös lenne-e a személy a végrendeletre, vagy sem. A tisztességtelen befolyásolás egy meglehetősen rugalmasan értelmezhető

fogalom, melynek egzakt meghatározása a Ptk. öröklési jogi szabályai között nem található meg. A jogirodalom és a bírói gyakorlat szerint tisztességtelennek minősül minden olyan magatartás (pl. hízélgés, szorult helyzet kihasználása, zsarolás), mely – bár nem éri el a jóerkölcsbe ütközés szintjét – az általános társadalmi felfogás szerint alkalmas arra, hogy befolyásolja, más irányba terelje az örökhagyó tényleges akaratát.

A Ptk. biztosítja azonban az örökhagyó részére az orvoslás lehetőségét, viszonylag egyszerűen. Érvényes lesz ugyanis az érvénytelen rendelkezés, ha azt az örökhagyó utóbb a végrendeletre megszabott alakban jóváhagyja. (7:40.§ (2) bek.) Lényeges azonban kiemelni, hogy az utólagos érvényessé válás, orvoslás csak ebben a körben, az akarat fogyatékosága miatti érvénytelenség esetén lehetséges és itt is kizárólag akkor – követve az azonos alakiség szabályát – ha a végrendeletre megszabott alakban hagyja jóvá a végrendeletet a végrendelező. Ezt a szabályt azonban a lehető legtágabban, a végrendeletekre vonatkozó valamennyi alaki szabályt figyelembe véve lehet alkalmazni

A végrendelet tartalmi hibája

A tartalmi hibák esetében a feltétel érvénytelensége miatt a végrendelet (végrendeleti rendelkezés) csak akkor lesz érvénytelen, ha az érvénytelenségi okot magába foglaló rendelkezés nélkül az örökhagyó nem tette volna meg a végrendeletet. (7:38.§ (2) bek.) Lényeges következmény továbbá, hogy a végrendelet tartalmi hibájára hivatkozással nem nyilvánítható az egész végrendelet érvénytelenné, kizárólag az a rendelkezés, amelyben maga az érvénytelenségi ok fennáll.

Érvénytelen a végrendeleti rendelkezés, ha

- a végrendeleti rendelkezés nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközik,
- az örökhagyó érthetetlen, lehetetlen vagy ellentmondó feltételt alkalmaz (7:38.§ (1) bek.),
- az örökhagyó jogellenes felfüggesztő feltételhez köt végrendeleti részesítést (7:38.§ (1) bek.), valamint
- főszabály szerint érvénytelen az utóörökös nevezése is.

A VÉGRENDELET HATÁLYTALANSÁGÁNAK ESETEI

A fogalmi tisztázás okán szükséges leszögezni, hogy míg az érvénytelenségi ok a végrendelet megalkotásakor jelentkezik, addig a hatálytalansági ok a végrendelet megtételét követően, még az örökhagyó életében felmerülő jogi tény. A hatálytalanság az érvénytelenséghez hasonlóan azt eredményezi, hogy a végrendelet, a végrendeleti intézkedés nem válthatja ki a célzott joghatást. *Hatálytalanná válhat a végrendelet az alábbi esetekben:*

- A végrendelet visszavonása,

- Új írásbeli végrendelet tétele,
- A végrendelet megsemmisülése, megsemmisítése,
- A közjegyzőnél letett végrendelet visszavétele,
- A szóbeli végrendelet, ha az örökgyó a szóbeli végrendelet feltételéül szolgáló helyzet megszűnése után megszakítás nélkül harminc napon át nehézség nélkül alkothatott volna írásbeli végrendeletet.
- A közös végrendelet, ha.
 - o az életközösség megszakad, vagy
 - o valamelyik, esetleg mindkettő végrendeletkézőnek gyermeke születik, vagy örökbefogadnak.

AZ ÉRVÉNYTELENÉG ÉS HATÁLYTALANSÁG JOGKÖVETKEZMÉNYEI

A Ptk. 7:47. § szerint ha a végrendelet több rendelkezése közül valamelyik érvénytelen vagy hatálytalan, a többi rendelkezés érvényes vagy hatályos marad, feltéve, hogy az örökgyó eltérően nem rendelkezik, és a végrendelet részleges fennmaradása feltehető akaratával nem ellentétes. Amennyiben az egész végrendelet érvénytelen, vagy hatálytalan lesz, az örökösök szempontjából a végrendelet érvénytelenégének vagy hatálytalanságának megállapítása folytán két joghatás állhat be.

Az egyik, hogy aki a végrendeletben meghatározott örökös (hagyományos) volt, a végrendelet érvénytelensége/ hatálytalansága folytán álörökössé válik. Az álörökös a hagyatékban lévő dolgok tekintetében jogalap nélküli birtokos, a hagyatékhoz tartozó jogoknak és követeléseknek pedig nem jogosultja.

A másik, hogy a végrendelet sikeres megtámadója örökös lesz (korábbi végrendelet vagy törvény alapján), illetve teherrel, kötelezettségtől mentesül. Az a személy, aki az érvénytelenség folytán ténylegesen örököl (valódi örökös) követelheti az álörököstől a nála lévő hagyatéki tárgyak, valamint azok meglévő hasznainak kiadását.

Abban az esetben, ha részleges érvénytelenség, vagy hatálytalanság áll be, a végrendelet többi része, melyet az érvénytelenségi, hatálytalansági ok nem érintett érvényes, hatályos marad, ha a végrendelet részleges fenntartása az örökgyó feltehető akaratával nem ellentétes.

Ajánlott irodalom:

- ANKA Tibor: Végintézkedésen alapuló öröklés. In: A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. IV. kötet (szerk. Osztovits András) Opten Kft. Budapest 2014.
- ANKA Tibor: Öröklési jog - Hagyatéki eljárás. HVG-ORAC, Budapest, 2014.
- CSEHI Zoltán: Öröklési jog In: Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata. Kommentár a 2013. évi V. törvényhez. (szerk. Csehi Z.) Menedzser Praxis Kft. Budapest 2014.
- FODOR Ármin (szerk.): Magyar magánjog V. kötet Öröklési jog. Signer és Wolfner, Budapest, 1901.
- SÁPI Edit: A végintézkedésen alapuló öröklés. In: Barzó, Tímea; Juhász, Ágnes; Pusztahelyi, Réka; Sági, Edit: Öröklési jog. Miskolc, Magyarország : Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, (2016) pp. 27-91.

Kapcsolódó határozatok:

BH1995.407.

BH2014.339.

BDT 2008.1748.

11. A CSALÁDTAGOK KÖZÖTTI VAGYONJOGI SZERZŐDÉSEK ÉRVÉNYTELENSÉGE

A családjog, mint önálló jogterület sokáig önálló törvényben volt szabályozva, elválasztva a polgári jog egyéb normáitól, ugyanakkor sosem volt vitatott a jogirodalomban, hogy a családjog a magánjog része. Az 1959-es Ptk. elsősorban a felek között fennálló alapvető vagyoni viszonyokat szabályozta, míg a személyi viszonyok csak másodlagos szerephez jutottak. A Csjt. ezzel szemben inkább a személyi viszonyokra helyezte a hangsúlyt (mint például a házasság, a szülő-gyermek viszony) és a családtagok közötti vagyoni viszonyok minimális jogi szabályozást nyertek. Ez azonban a Ptk. hatálybalépésével és a családjogi normák inkorporálásával jelentősen megváltozott és a két terület közötti különbség egyre inkább eltűnt. A családjogi szabályozás felépítése nem sokat változott a Ptk. hatályba lépésével. Továbbra is megmaradt a joganyag *kettőssége*, ami abban nyilvánul meg, hogy a családtagok közötti jogviszonyokat két csoportba sorolhatjuk. Az egyikbe tartoznak a családtagok közötti személyi viszonyok, a másikba pedig a családtagok között fennálló vagyoni viszonyok. A vagyoni viszonyokon belül ismételt kettősség figyelhető meg. A felek ugyanis a közöttük fennálló vagyoni viszonyokat szerződés útján rendezhetik, ennek hiányában a törvényes vagyonjog szabályai alkalmazandóak.

A vagyoni viszonyok tekintetében a házastársak szabályozásának számos eleme átvételre került. A jogi szabályozásban ugyanakkor helyet kaptak egyéb párkapcsolati formák is, nevezetesen a bejegyzett élettársi kapcsolat és a de facto élettársi kapcsolat, amelyek szintén önálló vagyonjogi szabályozással rendelkeznek. A bejegyzett élettársakra vonatkozó normaanyag a 2009. évi XXIX. törvényben található, melynek 3. §-a utalószabályt fogalmaz meg, ami alapján a bejegyzett élettársakra vagyonjogi szempontból kivétel nélkül ugyanazon szabályok vonatkoznak, mint a házastársakra. A de facto élettársak vagyonjogi szabályozása pedig a Ptk. Kötelmi Jogi Könyvében kapott helyet, ugyanakkor az ott található normaanyag nagyfokú hasonlóságot mutat a házastársak vagyonjogi szabályozásával. A vagyonjogi szabályozás szerkezete mindhárom esetben duális felépítésű, a szabályanyagot a nagyfokú diszpozitivitás jellemzi. Ennek folyamánként a jogalkotó a felek magánautonómiájának garantálása érdekében a szerződéses vagyonrendezést helyezi előtérbe, és csupán ennek hiányában teszi kötelezővé a törvényes vagyonjog szabályainak alkalmazását. A vagyonjogi megállapodások köre szintén értelmezhető tágabban és szűkebben. A tágabb értelmezésbe beletartoznak a felek közötti, vagyoni viszonyokat felszámoló megállapodások (a továbbiakban: közös vagyont megosztó szerződések), az egyszeri szolgáltatásra irányuló kontraktusok és a

törvényes vagyoni jog szabályaitól az együttélés idejére eltérést megfogalmazó szerződések. Ez utóbbi kategória képezi a szűkebb értelemben vett vagyoni jogi szerződéseket.

A megállapodásokban a szerződési szabadság nagyfokú érvényesülése tapasztalható, amit azonban a családjog és a kötelmi jog komplex normái határok közé szorítanak. A szerződési szabadság négy területe különíthető el, a szerződéskötés szabadsága, a partnerválasztás szabadsága, a típuszabadság, valamint a tartalomzabadság. A vagyoni jogi megállapodásokban a szerződéskötés szabadsága és a típuszabadság maximálisan érvényesül, szerződéskötési kötelezettség ez esetben nem merül fel. A partnerválasztás szabadsága ugyanakkor erősen korlátozott, hiszen a szerződések jellegéből adódóan csak házastársak, bejegyzett élettársak és de facto élettársak köthetik meg és csakis egymással. A vagyoni jogi szerződések esetében a tartalomzabadság igen nagyfokú, hiszen akik szerződést kívánnak kötni vagyoni viszonyaik körében, azok nagy valószínűséggel a saját egyéni életviszonyaikhoz kívánják igazítani a megállapodás tartalmát, élve a diszpozitivitás adta lehetőséggel. Éppen ezért a jogalkotó kötelező tartalmi elemeket nem határoz meg e szerződések esetében, a két alternatív vagyoni jogi rendszert csupán iránymutatásként biztosítja a családtagok számára. Az ítélkezési gyakorlat is arra az álláspontra helyezkedik, hogy sem a Csjt. korábbi szabályanyaga, sem a Ptk. nem tartalmaz a vagyoni jogi megállapodások minimális tartalmát illetően olyan korlátozást, amely szerint a felek csupán a jövőben megszerzendő vagyoni sorsát rendezhetik vagy a vagyoni jogi szerződésben más, kapcsolódó polgári jogi kérdéseket ne rendezhetnének. A vagyoni jogi megállapodások tartalmának korlátozhatósága is eltér más szerződések megítélésétől, ugyanis a felek magánautonómiájába beavatkozó kötelező erejű normákra ez esetben azért van szükség, hogy a harmadik személyek védelme és a társadalom erkölcsi értékrendjének védelme biztosított legyen.

A vagyoni jogi szerződések tartalmát számos érvénytelenségi ok befolyásolhatja. A bírói gyakorlatban gyakori a vagyoni jogi megállapodások jóerkölcsbe ütközése, a tévedés, a megtévesztés, a jogellenes fenyegetés és a feltűnő értékaránytalanság előfordulása valamint a szerződések színlelt volta.

A vagyoni jogi szerződések jóerkölcsbe ütközését a felek szerződésben rögzített, eltérő és gyakran egyensúlytalan vagyoni helyzete alapozza meg. Legyen szó bármely típusú vagyoni jogi megállapodásról, a jogvitát indító fél a vagyoni állapot méltánytalanságát sérelmezi ezen jogintézményre hivatkozva. A méltányosság azonban nem társadalmi, hanem az egyedi szempontok mérlegelését teszi lehetővé, a tényállást általánosságban megfogalmazó jogszabálynak az eset konkrét sajátosságaira tekintettel történő korrekció alkalmazását írja elő. Ebből adódóan a méltánytalanság nem lehet a szerződés jóerkölcsbe ütközésének indoka.

Ezt meghaladóan több esetben is hangsúlyozta a legfőbb ítélkező testület, hogy nem ellentétes a társadalom általános erkölcsi felfogásával, ha az egyik fél a saját vagyona rovására a másikkal ingyenes

vagyoni előnyt juttat és az sem, ha közös vagyonát házastársa különvagyonába utalja. Emellett azt is rögzítette, hogy nem ütközik a jóerkölcsbe a házassági vagyoni szerződés amiatt, hogy a közös-, illetve a különvagyon körét a törvénytől eltérően határozza meg. Jóerkölcsbe ütközőnek nyilvánította viszont azokat az eseteket, amikor a házastárs kisemmzésére irányult a felek szándéka.

A vagyoni szerződésekben tapasztalható tévedéssel és megtévesztéssel kapcsolatban az Kúria a felek alapos körültekintését emeli ki ítéleteiben. Az egyik ilyen döntésében kiemelte, hogy a felperes tévedésre nem hivatkozhat azzal az indokkal, hogy a részéről elfogadható vagyonmérleget csak a szerződés aláírása, illetve a bontóper megindítása után állította össze, és erre tekintettel tévedését az alperes okozta vagy felismerhette. A felek megállapodását ugyanis tárgyalások, egyeztetések, egyes vagyontárgyak természetbeni megosztása előzte meg, amely során a felperesnek nemcsak módja volt a közös vagyon számbavételére, de ezzel a lehetőséggel élt is, amikor a tervezet többszöri módosítása után írta alá a megállapodást. Más döntéseiben kihangsúlyozta, hogy a jóhiszeműség, a tisztesség és a kölcsönös együttműködés követelménye alapján egyértelműen elvárható, hogy a felektől a minimális körültekintés, hogy a szerződés aláírásakor annak tartalmát megismerjék, ezért alappal egyikük sem hivatkozhat arra, hogy ezen kötelezettségét elmulasztotta, hiszen saját felróható magatartásának következményeit magának kell viselnie. Szintén értékeli a Kúria a feleket motiváló tényezőket, így az egyik kapcsolódó esetében arra a megállapításra jutott, hogy a házastársak közötti szerződések esetében a feleket nem csupán vagyoni, hanem személyes szempontok is vezérelhetik. Az alperest a saját magatartása miatt veszélybe került házassága megmentése, a család egységének fenntartása vezérelte a szerződés megkötésére, alappal tehát nem hivatkozhat arra, hogy akár a felperes igényében, akár a tulajdoni hányad nagyságában tévedésben volt.

A jogellenes fenyegetés legtöbbször a közös vagyont megosztó szerződések során kerül elő a bírói gyakorlatban. A felek gyakran ekkor már felfokozott érzelmi állapotban kerülnek szembe egymással, így a konszenzus elérése nehéz. Ezzel kapcsolatban jegyzi meg a Kúria, hogy a házastársi vagyoni közösséget megszüntető szerződések jellemzője, hogy azok megkötésére általában a házasság végleges megromlásának időszakában, sokszor olyan körülmények között kerül sor, amikor a felek között feszült, kiélezett a viszony. Ez a helyzet a házassági konfliktus mielőbbi megoldása érdekében a feleket vagyoni viszonyaik felszámolása során különböző megfontolásokra kényszeríti. Éppen ezért a fenyegetésnek olyan súlyúnak kell lennie, hogy az önmagában is alkalmas legyen arra, hogy a másik fél tényleges szerződési akaratát megváltoztassa, őt olyan szerződés megkötésére kényszerítse, amelyre más megfontolásból nem lenne hajlandó.

A feltűnő értékaránytalanság megítélése a vagyoni szerződésekben azért ütközik nehézségekbe, mert egyik megállapodás esetében sem követeli meg a jogalkotó a visszterhesség és az arányosság betartását. Számos esetben hangsúlyozta ugyanis a legfőbb ítélkező testület, hogy a felek közötti, vagyoni viszonyaik

rendezésére vonatkozó szerződésnek a feltűnő értékaránytalanságra alapított megtámadásánál az általános szempontok mellett a családi viszonyok sajátosságait is figyelembe kell venni. A bíróságnak a szerződéskötés körülményeit, a szerződés egész tartalmát, az eset valamennyi körülményét vizsgálnia kell. A szerződő felek ugyanis nem csupán vagyoni, hanem más személyes szempontok is vezethetik ilyen esetben, amelyek nagyobb mértékben befolyásolhatják szerződési akaratukat, mint a szorosán vett arányosság.

A színlelt szerződésekben a felek kifelé azt a látszatot kívánják kelteni, hogy valamilyen szerződést kötnének, valójában azonban nem akarnak megállapodni vagy másfajta szerződés megkötésére irányul az akaratuk, mint amilyen szerződést színleltek. A vagyoni megállapodásokban a színlelés leggyakrabban a családtagok közötti vagyonátruházásokban jelenik meg, legtöbbször valós tulajdonátruházási szándék nélkül. Az effajta magatartás sok esetben fedezetelvonást eredményez, ami azonban a szerződések hatálytalanságát és nem azok érvénytelenségét eredményezi, éppen ezért a bírói gyakorlatban nehézséget jelent ezek elhatárolása.

Az érvénytelenségi ok fennállásáig a megállapodáshoz nem fűződhet a felek által kívánt joghatás, beállítás a Ptk. kizárja. Az érvénytelenség általános jogkövetkezménye, hogy az érvénytelen szerződésre jogot alapítani, és a szerződés teljesítését követelni nem lehet. A szerződés ilyenkor tehát nem alkalmas a felek által célzott joghatás kiváltására, így, ha valamelyik fél semmis szerződés alapján keresetet terjeszt elő a teljesítésre, a bíróságnak azt el kell utasítania. Amennyiben azonban a szerződés megtámadható, az általános jogkövetkezmény csak akkor alkalmazható, ha az arra jogosult a szerződést eredményesen megtámadta. Az érvénytelenség általános jogkövetkezménye önállóan, az egyéb jogkövetkezmények iránti kérelem nélkül is előterjeszhető. Erre azért biztosít a jogalkotó lehetőséget, hogy a felek az érvénytelenség miatt kialakult helyzetet saját igényeiknek megfelelően rendezhessék. Az egyéb jogkövetkezmények azonban csak a fél erre irányuló kifejezett kérelme alapján érvényesíthetők. A vagyoni szerződésekben a jogkövetkezmények alkalmazása nem olyan egyértelmű, mint más szerződéstípusok esetén. Az érvénytelenség általános jogkövetkezménye kivétel nélkül alkalmazható ezekben a kontraktusokban, ugyanakkor az egyéb jogkövetkezmények problémát vetnek fel többek között például a felek együttműködésének hiánya vagy a vagyonelemek cserélődése miatt.

Ajánlott irodalom:

- BARZÓ Tímea: A magyar család jogi rendje. Patrocínium Kiadó, Budapest, 2017.
- BARZÓ Tímea: A szerződési szabadság korlátai a házassági vagyonyjogban. In: Görög Márta - Hegedűs Andrea (szerk.): Lege Duce, Comite Familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábián Eszter tiszteletére, jogászi pályafutásának 60. évfordulójára. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017.
- BARZÓ Tímea: A házassági vagyonyjogi szerződések múltja, jelene és jövője. In: Somfai, Balázs (szerk.): Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 148. : Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus, egyetemi docens 70. születésnapjára. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Pécs, 2010.
- CSŰRI Éva: Házassági vagyonyjog az új Ptk-ban. Opten Kiadó, Budapest, 2016.
- KISS Gábor-Sándor István: A szerződések érvénytelensége. HVG-ORAC Kiadó, Budapest 2014.
- KŐRÖS András: A magánautonómia korlátai a házastársak szerződési jogában. In: Görög Márta - Hegedűs Andrea (szerk.): Lege Duce, Comite Familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábián Eszter tiszteletére, jogászi pályafutásának 60. évfordulójára. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017.
- KRISTON Edit: A családtagok vagyoni viszonyainak rendszere a Ptk. tükrében. Miskolci Jogi Szemle 2019/1. szám, 101-114.o.

Kapcsolódó határozatok:

EBH 2011.2403.	Pfv. II. 22470/1999.
BH 1995. 570.	Pfv. II. 21556/ 2015.
BH 1998.17.	Pfv. II. 20.069./2017.
BH 2000.539	Pfv. II. 21997/ 2017.
BH 2001.278.	Pfv.II.20.120/2017.
BH 2011. 337.	
BH 2013.339	
BDT 2010.2269.	

12. A DEVIZAHITEL SZERZŐDÉSEK ÉS AZ ÉRVÉNYTELENSÉG KAPCSOLÓDÁSI PONTJAI

A hitelezés legtágabb értelemben egyfajta sajátos folyamatként értékelhető, amely magába foglalja mindazon helyzeteket, amikor az egyik fél a saját szolgáltatását úgy nyújtja, hogy a másik fél ellenszolgáltatására később kerül sor. Ez alapján megállapítható, hogy a hitelszerződés a kölcsönszerződés rendhagyó előszerződése, amelyből szerződéskötési kötelezettség csupán a hitelezőt terheli. A hitelszerződésben a hitelező hitelkeret rendelkezésre tartására, és a rendelkezésre tartott összeg erejéig kölcsönszerződés, kezességi szerződés, garanciaszerződés vagy egyéb hitelművelet végzésére vonatkozó más szerződés megkötésére, az adós díjfizetésére köteles. Ezzel szemben a kölcsönszerződésben a hitelező meghatározott pénzösszeg fizetésére, az adós pedig a pénzösszeg szerződés szerinti későbbi időpontban a hitelezőnek történő visszafizetésére és kamat fizetésére köteles.

A devizahitelezés a banki gyakorlatban nem tekinthető új elemnek, a konstrukció alkalmazására korábban is lehetőség volt. A más pénznemben nyújtott vagy elszámolt kölcsönök mindig is léteztek, de nem váltak széles körben elterjedtté. A devizahitelek vagy devizakölcsönök fogalma nem tisztázott a jogirodalomban, de elmondható, hogy a kölcsön összegének meghatározása és nyilvántartása devizában (jellemzően euróban, svájci frankban vagy japán jenben) történik, viszont a kölcsön összegének adós részére történő átadása, valamint a visszafizetés forintban megy végbe. A Kúria több jogegységi határozatában is foglalkozott a problémával. A 6/2013 számú PJE rögzíti, hogy a konstrukció alkalmazására azért volt szükség, mert az adós a forinthitelek kamatánál jóval kisebb kamatok mellett jutott a kölcsönösszeghez, cserébe azonban vállalta a felmerülő árfolyamkockázatot. A jogegységi határozat a szerződések érvénytelenségének vizsgálatára helyezte a hangsúlyt, és megállapításra került, hogy a szerződések általános érvényű érvénytelensége egyetlen ok tekintetében sem merülhet fel, azonban ez nem zárja ki azt, hogy egyedi esetben vizsgálják a szerződés érvénytelenségét. Az érvénytelenség jogkövetkezményei tekintetében az érvényessé nyilvánítás, mint jogkövetkezmény alkalmazhatóságát emelte ki a Kúria. Kiemelten foglalkozik a jogegységi határozat a tájékoztatási kötelezettség mértékével, azaz, hogy a bankok részéről milyen mélységű kockázatfeltárással lett volna szükség. Ehhez kapcsolódik a jogegységi határozatban szintén véleményezett átláthatósági követelmény. Ezt a kérdést az Európai Unió is szabályozza, ugyanis a tisztességtelen szerződési feltételek kapcsán már állást foglalt a kérdésben, méghozzá a Tanács 93/13/EGK irányelvében. Eszerint olyan szerződések esetében, amelyekben a fogyasztónak ajánlott valamennyi feltétel vagy a feltételek

némelyike írásban szerepel, ezeknek a feltételeknek világosnak és érthetőnek kell lenniük. Ha egy feltétel értelme kétséges, akkor a fogyasztó számára legkedvezőbb értelmezés az irányadó.

A következő jogegységi határozat a 2/2014 számú PJE határozat. Ebben a Kúria rögzítette, hogy tisztességtelennek minősül az eladási- vételi árfolyam közötti különbség alkalmazása, illetve kimondta, hogy az árfolyamkockázat szoros kapcsolatban áll a főszolgáltatással, így arról világos és egyértelmű tájékoztatást kell kapnia az adósnak.

A témához kapcsolódó harmadik jogegységi határozat az 1/2016 PJE határozat. Ebben arra a kérdésre kereste a választ a Kúria, hogy érvényes deviza alapú szerződésnek tekinthető-e azok a fogyasztói megállapodások, melyben a kölcsön összege forintban kerül feltüntetésre, de tartalmazza, hogy az elszámolás és nyilvántartás devizában történik és a kölcsön devizában meghatározott összegét, annak járulékait és az egyes törlesztő részletek számát, összegét és a törlesztési időpontokat pedig a felek megállapodása alapján a szerződés részét képező, a szerződéskötést követően elkészülő külön dokumentum (folyósítási értesítő, törlesztési terv, fizetési ütemezés stb.) tartalmazza. A legfőbb ítélkező testület álláspontja szerint ezen megállapodások érvényesek, amennyiben a kölcsönösszeg átváltása a megfelelő számítási módszerekkel átszámítható. A törlesztő részletek összege kiszámíthatónak tekintendő, ha a szerződés rögzíti legalább azokat az adatokat és azt a számítási módot, amelyek alapján a törlesztő részletek összege az átszámítás szerződésben rögzített későbbi időpontjában, ennek hiányában az egyes törlesztő részletek esedékességekor pontosan meghatározható.

Tekintettel arra, hogy a Kúria által megfogalmazott jogegységi határozatok csak a joggyakorlat egységesítése érdekében jönnek létre, de nem bírnak olyan kötelező erővel, mint a jogszabályok, így a kérdés rendezése érdekében jogi szabályozásra is szükség volt. Több jogszabály, törvények és alacsonyabb szintű normák is születtek a kérdés rendezésére, melyek rögzítették többek között, hogy az árfolyamrés alkalmazása tisztességtelen, valamint vélelmet állítottak fel amellet, hogy a kamatok, díjak és egyéb költségek egyoldalú módosítása tisztességtelen ezen szerződésekben. Ezen kívül az érvénytelenné nyilvánított szerződési feltételek rendezésének és a tisztességtelenül felszámolt összegek rendezésének részletszabályai is helyet kaptak a jogszabályokban, végül törvényi szinten került rendezésre a devizahitelek forintosítása.

A devizahitelezés kérdésköre az Európai Unió Bírósága elé is eljutott, a testület több esetben értelmezte a 93/13/EK irányelv szabályait. A „Kásler-per” néven elhíresült C-26/13. számú ügyben az EUB a devizahitelek átváltása során alkalmazott vételi és eladási árfolyamok alkalmazásának tisztességtelenségét vizsgálta, arra kérdésre keresve a választ, hogy egy ilyen szerződéses feltétel a „szerződés elsődleges tárgyának” meghatározásába sorolható-e, illetve, hogy mit jelent pontosan a világos és egyértelmű tájékoztatás az effajta szerződési feltételek esetében. Az EUB ítéletében kifejtette a 93/13/EGK irányelv

által létrehozott fogyasztóvédelmi mechanizmus azon az elven alapul, hogy a fogyasztó a másik szerződő félhez (eladóhoz vagy szolgáltatóhoz) képest jóval kiszolgáltatottabb helyzetben van. Kiszolgáltatottsága tárgyalási helyzetében és információval való ellátottságában, információs szintje tekintetében egyaránt megmutatkozik („információs egyensúlyhiány”), hiszen az eladó vagy szolgáltató gyakran olyan feltételeket alkalmaz, amelyek befolyásolására a fogyasztónak egyáltalán nincs vagy legalábbis kis mértékben van lehetősége. Erre tekintettel a „szerződés elsődleges tárgya” kifejezés (mint a tisztességtelen feltételek tartalmi vizsgálatának rendszere alóli kivétel) szigorúan értelmezendő. A Bíróság állandó ítélezési gyakorlatát figyelembe véve rögzíthető, hogy egy adott feltétel akkor tartozik a fenti fogalom alá, ha az *a szerződés alapvető szolgáltatásait állapítja meg* és amely „ilyenként” jellemzi azt. Nem tartozik azonban a vonatkozó rendelkezés értelmében a „szerződés elsődleges tárgyának” fogalma alá az a feltétel, amely magának a szerződéses kapcsolatnak a lényegét meghatározó feltételekhez képest pusztán *járvulékos jelleggel* bír. Később az EUB álláspontját a C-186/16. és a C-51/17. számú ügyekben is megerősítette. Utóbbiban előtérbe került az árfolyamkockázat viselésének kérdése is, melyről egyértelmű megállapítást nyert, hogy a szerződés elsődleges tárgyának minősülő szerződési kikötés.

Az EUB döntéseinek értelmezésére és a devizahitelezéssel kapcsolatos érvénytelenségi perekben felmerülő jogalkalmazási kérdések vizsgálatára a Kúria elnöke Konzultatív Testületet állított fel. A Konzultatív Testület az EUB C-51/17. számú ügy kapcsán megállapította, hogy az ítélet nem tartalmaz olyan szempontokat, amire az EUB korábbi döntéseiben ne tért volna már ki és amelyet a Kúria a jogegységesítő tevékenysége során ne vett volna figyelembe, ennek megfelelően nem tartották szükségesnek újabb általános jellegű elvi iránymutatás kibocsátását vagy a korábbiak módosítását. Kiemelte viszont a Testület, hogy az árfolyamkockázat viselésére vonatkozó szerződési feltétel a főszolgáltatás körébe tartozó kikötés. Az árfolyamkockázat fogyasztóra történő hárítása, mint szerződéses feltétel pedig érvénytelen. Tekintve, hogy ilyen esetben a főszolgáltatásra vonatkozó szerződési feltétel válik érvénytelenné, ennek megfelelően ilyen esetekben a teljes szerződés megdől.

A Testület 2019. június 20-án megtartott ülésén pedig az fentebb kifejtettek tekintettel érvénytelenné váló szerződések jogkövetkezményeiről foglalt állást. Ebben két – dogmatikailag is alátámasztható – megoldást javasolnak a bíróságok számára:

- Egyfelől, hogy a szerződést a bíróság akként nyilvánítsa érvényessé, hogy a kirovó pénznem a forint válik, és ügyleti kamat az irányadó forintkamat szerződéskötéskori értékének kamatfelárral növelt mértékével legyen egyenlő.

- Másrészt, hogy megállapodást a bíróság akként nyilvánítsa érvényessé, hogy a deviza-forint átváltási árfolyamot maximálja, a szerződésben rögzített kamatmérték forintosítási fordulónapig történő érintetlenül hagyásával.

Ajánlott irodalom:

- BODZÁSI Balázs (szerk.): Devizahitelezés Magyarországon – A devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest 2019.
- PROF. DR. LENTNER Csaba (szerk.): A devizahitelezés nagy kézikönyve. Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest 2015.
- KRISTON Edit: A devizahitelek és az érvénytelenség. In: Keresztes Gábor (szerk.): Tavasz Szél 2015 / Spring Wind 2015 Konferenciakötet: I. kötet., Eger, 2015. pp. 229-241.
- Ágnes JUHÁSZ – Edit KRISTON: Foreign Exchange Loan Contracts and Unfair Terms – Discussing the CJEU’S Judgement in the Andriuc Case, European Integration Studies, Vol. 13. Nr. 1. (2017), 34-46.
- JUHÁSZ Ágnes – KRISTON Edit: Van új a nap alatt? – Egy román ügy tanulságai... Jura, 24. évf. (2018) 1. szám, 40-49.
- Ágnes JUHÁSZ – Edit KRISTON: Foreign Exchange Loan Contracts – A Romanian Case from a Hungarian Perspective. Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies, 7, 1 (2018) pp. 31–47.

Kapcsolódó határozatok:

C-26/13.	BH2017.22.
C-186/16.	BH2016.209.
C-51/17.	BH2015.41.
C-621/17.	BDT2016.3457.

13. A FELELŐSSÉGGKIZÁRÓ ÉS -KORLÁTOZÓ KIKÖTÉSEK ÉRVÉNYTELENSÉGÉRŐL

BEVEZETÉS

A felelősségkizáró és korlátozó kikötések az alább kifejtendő korláta Eörsi meglátása szerint alapvetően több forrásból táplálkoznak. Az egyik általunk kiemelendő, a gazdasági jellegű megfontolás szerint a vállalkozások viseljék a működésükből fakadó költségeket, beleértve az okozott károk megtérítését. Hiszen a vállalkozások a kárelosztásban, akár oly módon, hogy beépítik a szolgáltatás árába, tehát a költségeket a fogyasztók, ügyfelek között osztják fel, vagy pedig biztosítási szerződés alapján, a hasonló károkozó potenciálú vállalkozásoknak a biztosítási szerződéssel teremtett kockázatközösségében. A másik megfontolás a károsulti érdekekre koncentrálnak, és a károsult védelmében állít fel a felelősségkizáró és korlátozó kikötésekkel szemben abszolút jellegű minimumvédelmet.

FELELŐSSÉGGKIZÁRÓ ÉS KORLÁTOZÓ KIKÖTÉSEK SEMMISSÉGÉRŐL SZÓLÓ RENDELKEZÉSEK A PTK.-BAN

6:152. § [A szerződésszegés jogkövetkezményeinek korlátozása és kizárása]

A szándékosan okozott, továbbá emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító szerződésszegésért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis.

6:526. § [A károkozásért való felelősség korlátozása és kizárása]

A szándékosan okozott, továbbá az emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító károkozásért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis.

6:535. § [A veszélyes üzemi felelősség]

(3) A felelősség kizárása vagy korlátozása semmis; ez a tilalom a dologban okozott károkra nem vonatkozik.

6:557. § [A felelősség korlátozása és kizárása]

A károsulttal szemben a gyártó felelősségének korlátozása vagy kizárása semmis.

A szakaszcímek megszővegezésénél feltűnő a különbség a „szerződésszegés jogkövetkezményeinek korlátozása és kizárása” illetve a „károkozásért való felelősség korlátozása és kizárása” között. Itt utalnunk szükséges: Asztalos megállapítása szerint vannak a polgári jogban olyan szankciós jogkövetkezmények, amelyek feltétele nem felelősségi, tehát a szankció nem felelősségi. Itt kell hozzátennünk, hogy a felelősségkizáró illetve –korlátozó kikötésekre vonatkozó semmisségi szabályok a sérelemdíjra is vonatkoznak. Bár alakilag azonos a 6:152.§ és a 6:526.§, azonban a két felelősségi rezsím közötti alapvető eltérés, hogy amíg a Ptk. az alább kifejtendő diszpozitivitást a kötelek közös és a szerződésekre vonatkozó

általános vagy különös szabályokra tartja fenn, addig a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai kógensek. E kogenca viszont nem akadályozza azt, hogy a károsult és a károkozó az előálló kárkötelmet módosítsák, a kár megtérítésére vonatkozóan egyezséget kössenek. Továbbá az sem kizárt, hogy a jövőbeli esetleges károkozással összefüggő kártérítési felelősséget a potenciális érintettek egymás közt előzetesen rendezzék, például kárátalány kikötésével. Ennek határait szintén semmisségi szabály vonja tehát meg. A deliktuális felelősség körében fennálló két szakasz (Ptk. 6:526 § és 6:535. § (3) bek.) egymáshoz való viszonyát vizsgálva egyetértünk Solt Kornéllal. Az általános szabályhoz képest a veszélyes üzemi felelősség körében elhelyezett rendelkezés lex specialis volt, így nemcsak a szándékosan vagy súlyosan gondatlanul, hanem bármely módon, akár vértlen magatartással okozott halál, vagy testi épség illetve egészség sértés esetében a kártérítési felelősség nem zárható ki és nem korlátozható. Dologi károk esetében viszont az általános tilalmi szabály érvényesül.

Az új Ptk.-nak a kontraktuális és deliktuális felelősségi rezsimek szétválasztó szabályozása a kérdés újragondolását igényli. A párhuzamos deliktuális kártérítési igény kizárásáról rendelkező, az ún. non-cumul szabály a károsultat elzárja a szerződésszegő károkozóval szemben a kárigénye deliktuális alapon való érvényesítésétől. Megállapításunk továbbá az is, hogy nemcsak a deliktuális felelősség körében, hanem a kontraktuális felelősség körében sem értelmezhető diszpozitív rendelkezésként ilyen egyértelmű tilalmat, semmisségi következményt felállító szabály.

A felelősséget kizáró vagy korlátozó nyilatkozat szerződésben, egyoldalú nyilatkozatban, vagy Solt előadása szerint belső szabályzatban is megjelenhet, szinte kizárólag a szerződésszegéssel okozott károk területére korlátozódik alkalmazhatósága. Deliktuális felelősség esetében általában a felelősség utólagos kizárása vagy korlátozására kerül sor, nem kizárt, hogy a károsult a kártérítési követeléséről utólag lemondjon.

SZERZŐDÉSI SZABADSÁG ÉS A SZERZŐDÉSSZEGÉSÉRT FENNÁLLÓ FELELŐSSÉG KORLÁTOZÁSA

A privátautonómia elve három alappilléren nyugszik a magántulajdon teljes körű elismerése és védelme, a szerződési szabadság elvének elfogadása és az egyesülés és a társulás szabadsága. A tartalom szabadságának korlát tehát a kógens szabályok, amelyek egyrészt (relatív) semmisségben (tegyük hozzá, vagy megtámadhatóságban) álló tilalomfák, vagy a szerződés részévé váló, jogokat megállapító kógens rendelkezések.

A szerződésből fakadó kockázatok elsősorban a szerződés megszegéséből fakadnak. A szerződésszegésre vonatkozó törvényi rendelkezések is – a fent említett korlátok mellett – diszpozitív jellegűek. Viszont, a Ptk. bizonyos jogtárgyak fokozottabb védelme érdekében, illetve a szerződésszegő fél magatartására tekintettel, a szerződésszegésért való felelősséget előre korlátozó vagy kizáró kikötések alkalmazását határok közé

szorítja. A Ptk. 6:152. § alapján a szándékosan okozott, továbbá emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító szerződészegésért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis. A szándékos szerződészegés: kötelezett szándéka nem is terjed ki arra, hogy a jogosultnak ezzel kárt okozzon.

DEFINITÍV KIKÖTÉSEKTŐL VALÓ ELHATÁROLÁS

Menyhárd Attila és Fuglinszky Ádám rámutatott arra, hogy a kifejezetten felelősség érintő szerződési kikötéseken kívül a gyakorlatban elterjedt az a megoldás, hogy a szerződésben azt rögzítik a felek, mi tartozik a szerződés szerű teljesítés körébe és mi nem, tehát például az adott hiba, hiányosság megléte nem minősül hibás teljesítésnek, tehát szerződészegő magatartásnak. A jogokat és kötelezettségeket meghatározó (ún. definitív) rendelkezések és a szerződészegésért való felelősséget kizáró, illetőleg korlátozó kikötések közötti különbségtételt nehezíti, hogy céljuk azonos: végső soron szerződő fél kötelezettségének határait vonják meg. Menyhárd szerint ezért a kettő között a különbség csak formai szinten ragadható meg. Nem a felelősséget tehát, hanem az alapját képező fent érintett kötelezettség nem áll fenn, egy logikai lépcsővel korábban iktatják ki a kötelezett felelősségét ezért nem következik a kötelezettségzegésből felelősség. A BH 1990.343. tényállása alapján a felek a szerződésben az attikafal hőtágulás folytán kialakuló hajszálrepedéseit olyan hibának minősítették, ami nem tekinthető szerződészegésnek.

FELELŐSSÉGKORLÁTOZÓ KIKÖTÉSEK ÉS A JOGLEMONDÁS, ELŐZETES JOGLEMONDÁS

A potenciális károsult részéről a kártérítési igényekről való előzetes joglemondás a károsulti beleegyezés egyik megjelenési formája.

A Ptk. 6:8. § (3) bekezdése szerint ugyanis jogról lemondani vagy abból engedni kifejezett jognyilatkozattal lehet. Ha valaki jogáról lemond vagy abból enged, jognyilatkozatát nem lehet kiterjesztően értelmezni.

A károsulti beleegyezéssel összefüggésben a felelősségkizáró és korlátozó kikötésekre vonatkozó rendelkezés óvatos alkalmazására int Fuglinszky: legfeljebb analógia útján hívhatók fel azok a szabályok, mivel a kettő nem ugyanazon helyzetet kívánja rendezni.

Amíg a korábbi irodalom a megállapodás kétoldalúságában és a károsult általi önkéntes alávetettségben kereste az alakilag ütközés, kollízió feloldását, addig az újabb irodalom, észlve a bírói gyakorlatban támadt ellentmondást, de az élet által szűlt szükségletet is, a megoldást már jelenleg a közvetlen károsító magatartásba való beleegyezés és a kockázat (esetleges károsodás lehetősége) vállalása közötti megkülönböztetésben véli megtalálni.

A joglemondás megvalósulhat a kár, sérelem keletkezését megelőzően vagy azt követően is. Sokszor a joglemondás kifejezett jellegének értelmezésében tűnik fel, vajon az előzetes joglemondás tekintetében

tisztában volt-e a szerződő fél nyilatkozata jogi hatásaival. Az előzetes joglemondást hatályos jogunk általában nem tekinti semmisnek, a felek magánautonómiáját biztosítva, ilyen abszolút védelmi korlátot nem állít fel. „Ismeretlen tartalmú és terjedelmű jogokról is le lehet mondani, ha a lemondás tárgyát tévő jogot úgy individualizáljuk, hogy annak mibenléte iránt kétség nem merülhet fel.” Viszont meghatározott szerződő felek viszonylatában, illetve a szerződésnek bizonyos létszakában ilyen megállapodásokat nem enged a polgári jog. Így például:

- A fogyasztó részéről tett egyoldalú és előzetes joglemondás érvénytelen (Ptk. 6:101. § Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben semmis a fogyasztónak a jogszabályban megállapított jogáról lemondó jognyilatkozata.)
- A bírói gyakorlat szerint a lemondás csak már fennálló követelésekre terjedhet ki, különben nem minősül kifejezett tartalmúnak, (vö. BH2016.313., Munka tv. 5.§)
- Hasonlóképp megtámadás jogáról való lemondás a megtámadási határidő megnyílása előtt Ptk. 6:89. § (5) bek. értelmezése alapján nem szünteti meg a megtámadás jogát. A szabály kógens jellegét támasztja alá a kivétel, a Ptk. 6:98.§ (2) bekezdése: a felek a feltűnő értékaránytalanságra alapított megtámadási jogot – fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés kivételével – a szerződésben kizárhatják.
- Az elévülést kizáró megállapodás semmis (Pt. 6:24. § (4) bek.) tehát az elévülési kifogásról nem lehet előzetesen lemondani.
- Ide sorolható a lex commissoria tilalma is: Semmis az olyan megállapodás, amely szerint a zálogjogosult kielégítési joga megnyílásakor megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát. (Ptk. 5:136.§), hiszen ez a zálogkötelezettet megillető elszámolási jogról való lemondást hordozza magában)
- Beck Salamon létszaki kógensség.

ELEMZETT TÉNYÁLLÁSOK:

Az első eset tényállása szerint a felperes 2007. január 27-én az alperes által "Mászóbirodalom" néven üzemeltetett falmászó teremben társával együtt falmászó extrém sportot űzött. Ennek során, a mászófal mintegy 12 méteres magasságában, a biztosító kötél a beülő karabineréből kiakadt, majd az így biztosítás nélkül maradt felperes néhány percnyi kapaszkodást követően, ereje fogytával a mászófalról a földre zuhant és súlyosan megsérült. Ezt követően a felperes keresetében a fenti balesettel összefüggésben keletkezett vagyoni és nem vagyoni kárának a megtérítése iránt támasztott igényt az alperessel szemben. Emellett kérte az alperes által alkalmazott általános szerződési feltételek 9., 10., 11. pontjainak a tisztességtelensége megállapítását, mert álláspontja szerint azok a kártérítési felelősséggel kapcsolatban az alperes részéről indokolatlan kizáró rendelkezést, míg a mászófalat igénybe vevők részéről indokolatlan joglemondást

tartalmaznak. A bíróság a kikötések érvénytelenségét megállapította. A felperes tevékenységét azonban, a felmászás extrém sport jellege miatt szintén fokozottan veszélyesnek ítélte, őt is üzembentartónak minősítette és alkalmazta a veszélyes üzemek találkozására irányadó szabályokat. Végeredményként a kár megosztásáról döntött. (BDT 2010.2358.)

A második esetben a felperes „vállalkozási” szerződést kötött az I.r. alperes sportegyesülettel a siklóernyős sportág legalapvetőbb technikai, taktikai és szabályismereteinek elsajátítása, és az „A” jogosítás megszerzéséhez szükséges vizsgára felkészítés érdekében. A II. rendű alperes az I. rendű alperes képviselője, illetve oktatója volt. A felperes a szerződésben tudomásul vette, hogy a sporteszköz használatával járó kockázatot, a sporttevékenysége során elszenvedett kárt maga viseli. A kárát nem háríthatja át másra. Az I.r. alperes által szervezett gyakorló repülés során, 2004. május 8-án a felperest a siklóernyővel történő landolás közben súlyos baleset érte, az I-II. ágyéki csigolyái megsérültek. Keresetében 8 millió forint nem vagyoni kártérítés egyetemleges megfizetésére kérte az alperesek kötelezését arra hivatkozással, hogy az oktatás nem volt megfelelő, a védőfelszerelés pedig hiányos volt, az időjárási és terepviszonyok nem voltak alkalmasak a repülésre. A bíróság megállapította, hogy a veszélyes üzemnek minősülő sporteszköz igénybevételével kifejtett sporttevékenységből eredő kockázatot is magának a tanítványnak kell viselnie, tehát kárát nem háríthatja át másra. A másodfokú bíróság az általánosságban tett kikötést érvénytelennek tekintette azzal, hogy ez nem érintette a felperesnek a tevékenység végzésével, mint ráutaló magatartással kinyilvánított, a siklóernyőzéssel általában együtt járó sérülések bekövetkeztének lehetőségébe való belenyugvását. (Kúria Pfv.III.20.069/2012/10.szám)

ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGI KITEKINTÉS: A ROMÁN PTK. MEGOLDÁSA

A hatályos román törvényszöveg 1355. – 1356. cikkelyeinek vizsgálata. A román kártérítési jog a törvény által szabott, kivételes esetekben fogadja el a testi és lelki épségben, egészségben okozott károkért való felelősséget kizáró vagy korlátozó kikötések érvényességét. A román szabályozás a magyar megoldásnál előrébb mutat abban, hogy a kikötések és a károsult kockázatvállaló nyilatkozata közötti kapcsolódást akként jellemzi, hogy az ilyen nyilatkozat önmagában a felelősség csökkentésére, a megtérítendő kár mértékére nincs kihatással. A román Ptk. reagál arra a kérdésre is, vajon hogyan korlátozható a szerződésen kívüli kártérítési felelősség előzetes szerződéses megállapodás hiányában, méghozzá oly módon, hogy a potenciális károkozók minden előzetesen közzétett ilyen tartalmú nyilatkozatát joghatás kiváltására alkalmatlannak tekinti, függetlenül attól, hogy e nyilatkozatokat a károsult előzetesen megismerhette-e.

ÁLTALÁNOSAN MEGFOGALMAZOTT FELELŐSSÉGKIZÁRÓ SZERZŐDÉSI FELTÉTELEK MEGÍTÉLÉSE

A szerződési gyakorlatban sokszor fordulnak elő rendkívül általánosan megfogalmazott felelősségkizáró kikötések. Felmerül ezen kikötések érvényessége. „A jegy megvásárlásával visszavonhatatlanul elfogadja a jelen pályahasználati feltételeket. A kártérítési felelősség kizárt.” „A ... területén található létesítményeket, ingyenes vagy bérelhető sporteszközöket mindenki saját felelősségére veheti igénybe, az Üzemeltető kártérítési felelősségét kizárja.” Mivel ütköznek e kikötések a Ptk. 6:142. §-ába, ezért ezeket a kikötéseket semmisnek kell tekinteni. Fuglinszky véleménye az, hogy lehetséges ezeknek a retrospektív értékelése, azaz az okozott kár követelhetősége irányából megvizsgálni, hogy az adott kár illetve a károkozó magatartás tekintetében egyébként a szerződő fél élhetett volna-e a felelősségkizárás illetve korlátozás lehetőségével.

A bírói gyakorlatban a kikötés értelmezésével küszöbölik ki az általános megfogalmazásból eredő alakilag fennálló semmisséget. Az egyik jogvitában az alperes bankszámlák vezetéséről szóló Üzletszabályzatában az alábbi mondat szerepelt: „A Bank a felfüggesztésből, letiltásból eredően az ügyfélnél keletkezett esetleges károkért fennálló felelősséget kizárja.” A Fővárosi Ítéltábla megállapította az alábbiakat: „A fentebb, a jogviszonyra irányadó rendelkezések körében kifejtettekéből következik, hogy önmagában nem teszi tisztességtelenné az általános szerződési feltételt az a körülmény, hogy olyan kógens (vagy akár diszpozitív) jogszabályi rendelkezéssel megegyező kikötést nem tartalmaz, amely ennek hiányában is irányadó a jogviszonyra.” (Fővárosi Ítéltábla 4.Pf.22.107/2011/3)

A FELELŐSSÉGET KIZÁRÓ ILLETVE KORLÁTOZÓ KIKÖTÉSEK EGYÉB ÉRVÉNYTELENSÉGI OKOK TÜKRÉBEN

6:95. § [Tilos szerződés]

6:96. § [Jóerkölcsbe ütköző szerződés]

6:98. § [Feltűnő értékaránytalanság]

6:100. § [Fogyasztói jogot csorbító feltétel]

6:101. § [Fogyasztó joglemondó nyilatkozata]

6:102. § [Tisztességtelen általános szerződési feltétel]

(1) Tisztességtelen az az általános szerződési feltétel, amely a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg.

Továbbá a 6:104. § alapján fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben tisztességtelennek minősül különösen az a kikötés, amely ... h) kizárja vagy korlátozza a vállalkozásnak az általa igénybe vett közreműködőért való felelősségét; illetve fogyasztó

és vállalkozás közötti szerződésben az ellenkező bizonyításáig tisztességtelennek kell tekinteni különösen azt a kikötést, amely b) kizárja vagy korlátozza a fogyasztó jogszabályon alapuló jogait a vállalkozás szerződésszegése esetén.

Ajánlott irodalom

- ASZTALOS László: Szankció és felelősség a polgári jogban. In. Felelősség és szankció a jogban KJK, Budapest, 1980. 263.-315.
- BECK Salamon: Létszaki cogensség Polgári jog 1932. 24.-25.
- EÖRSI Gyula: The Validity of Clauses Excluding or Limiting Liability. The American Journal of Comparative Law, Vol. 23, No. 2 (Spring, 1975), pp. 215-235,
- Extracts from the New Romanian Civil Code, 2 JETL (2011) Translated by Prof Christian Alunaru (Vasile Goldis University of Arad) and Lucian Bojin (Western University of Timisoara).
- FÉZER Tamás: II. Fejezet. A kártérítési felelősség feltételei In. Fézer Tamás (szerk.): A kártérítési jog magyarázata Complex, Budapest, 2010. 94.-95.
- FUGLINSZKY Ádám: 6.520.§-hoz fűzött magyarázat In. Osztovits András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. köt. (Opten Kiadó, Budapest, 2014.) 53.
- FUGLINSZKY Ádám: Kártérítési jog HVG Orac, Budapest, 2015.
- IFJ NAGY Dezső: Adalékok a joglemondás tanához. Polgári jog 1937. 66-75.
- KISFALUDY András: Hatodik Könyv Első Rész I. Cím. Ptk. 6:8.§-hoz fűzött magyarázat In. Wellmann György (szerk.): Az új Ptk. magyarázata V/VI. köt. Budapest, HVG-ORAC, 2013. 46.
- MENYHÁRD Attila: Fogyasztóvédelem és felelősségkorlátozás Gazdaság és Jog 2001/12. 19-23.
- PUSZTAHELYI Réka: A veszélyes üzemi felelősség mint objektív felelősségi tényállás és a károsulti közrehatás. Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica Et Politica 35, 409-424. Paper: 2611479, 16. (2017)
- PUSZTAHELYI Réka: Assumption of Risk and Express Consent from the Viewpoint of Liability for Highly Dangerous Activities. EUROPEAN INTEGRATION STUDIES 13:1, 19-33. (2017)
- PUSZTAHELYI Réka: Igényhalmazatok a szerződésszegési jogkövetkezmények rendszerében, különös tekintettel a Ptk. 6:145. §-ára. Pro Futuro 2016/2. szám 60.-78.
- SOLT Kornél (1968): Kogencia és diszpozitivitás a veszélyes üzemi kártérítési felelősség körében. Jogtudományi Közlöny 23.évf. 6.sz. 302-307.
- SZÁSZY István: A kötelmi jog általános tanai Grill K, Budapest, 1943.
- VÉKÁS Lajos: Szerződési jog, Általános rész ELTE, Budapest, 2016.
- WELLMANN György: III. Fejezet, A kártérítési felelősséget korlátozó és kizáró körülmények In Petrik Ferenc (szerk.): A kártérítési jog KJK, Budapest, 1991. 51.

Kapcsolódó határozatok:

BDT 2010.2358.

Kúria Pfv.III.20.069/2012/10.szám

Fővárosi Ítéltábla 4.Pf.22.107/2011/3. szám

14. A SZERZŐDÉS ÉRVÉNYTELENSÉGE ESETÉN AZ EREDETI ÁLLAPOT HELYREÁLLÍTÁSA ÉS A TÖRLÉSI PER ÖSSZEFÜGGÉSEI

Az érvénytelenségi és a törlési per kapcsolatáról szóló 3/2010. (XII. 6.) PK vélemény az 1959. évi IV tv. (régóta Ptk.) hatálya idején született. Érdekesként jegyezzük meg, hogy az 1/2014. PJE határozat nem szól erről a PK véleményről, viszont a szakirodalom rögzíti, hogy a PK vélemény egyes megállapításai már nem alkalmazhatóak az új Ptk. és az 1997. évi CXLI. törvény az ingatlan-nyilvántartásról (a továbbiakban: Inytv.) megváltozott rendelkezései tükrében.

AZ IRÁNYADÓ JOGI RENDELKEZÉSEK VIZSGÁLATA

A Ptk. 5:182.-187. §§ rendezik az ingatlan-nyilvántartás helyesbítése, azon belül pedig törlési igény érvényesítésével összefüggő kérdéseket. Itt kell megjegyeznünk, hogy a helyesbítés kifejezés alatt értendő jogi eszközök nincsenek teljesen szinkronban az Inytv. által biztosított korrekciós eszközökkel, amely viszont az ingatlan-nyilvántartás közhitelességében bízó jóhiszemű, közvetetten jogot szerző személy számára biztosított jogi védelmet (jogvédelmi hatás, Ptk. 5: 187. §) is csökkenthetik.

Mivel helyesbítés alatt a Ptk. olyan esetköröket is ért, ahol az ingatlan-nyilvántartás helytelensége vagy a határozat hibájából, hiányosságából, vagy a bejegyzés attól független helytelenségéből is fakadhat. A helyesbítés átfog olyan eseteket is, ahol a bejegyzés érvénytelenségét az okirat érvénytelensége (és nem az ingatlan-ügyi hatóság eljárása okozta) vagy ahol a helytelenség utólagos, mert a nyilvántartott jog utóbb megszűnt vagy elévült. Ezzel szemben a bizalomvédelmi szabállyal a kijavítás, a kiegészítés, a törlés és a kiigazítás vonatkozásában találkozunk.

A Ptk. rendelkezései szerint, ha az ingatlan-nyilvántartás tartalma a bejegyzés vagy feljegyzés alapjául szolgáló okirathoz képest helytelen, az ingatlan-nyilvántartás helyesbítésének van helye. A helyesbítés a helytelen ingatlan-nyilvántartási bejegyzés vagy feljegyzés törlésével vagy az ingatlan-nyilvántartás tartalmának kiigazításával történik. (Ptk. 5:182. §) Az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés vagy feljegyzés törlésének a bejegyzés vagy feljegyzés alapjául szolgáló jogügylet érvénytelensége vagy a bejegyzés utólagos helytelenné válása miatt van helye. (5:183. §)

Törlési per az eredeti illetve az utólag helytelenné vált ingatlan-nyilvántartás helyesbítésére szolgál. Az Inytv. 62. §-a alapján keresettel kérheti a bíróságtól

a) a bejegyzés törlését és az eredeti állapot visszaállítását

aa) érvénytelenség címén az, akinek nyilvántartott jogát a bejegyzés sérti, továbbá az ügyész,

ab) a felszámoló és a hitelező a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvény 40. §-ában meghatározott esetekben,

b) a bejegyzés törlését az az érdekelt, aki bizonyítja, hogy a bejegyzett jog elévült vagy megszűnt, illetőleg a nyilvántartott tény megváltozott.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a korábbi szabályok és ennek megfelelően a bírói gyakorlat a törlési per megindítására csak azt a személyt jogosította fel, akinek az érvénytelen bejegyzés a nyilvántartott jogát sértette, illetve az ügyészt. Ez a rendelkezés azonban nem állt összhangban a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (a továbbiakban: Csődtv.) által (40. §) biztosított azon lehetőséggel, hogy a felszámoló és a hitelező az adós által korábban kötött ügyleteket megtámadhatja. Itt a Csődtv. által irányadó perindítási határidőre is tekintettel kell lenni. E határidő letelte azonban nem akadályozza azt, hogy a hitelező más ok alapján egyéb érvénytelenségi vagy az ügylet fedezetelvonó jellegére hivatkozva a hatálytalanság megállapítása iránt pert indítson. (Itt figyelemmel kell lennünk a Ptk. 5:187. § szakaszába foglalt kifejezésre: az anyagi jog szerinti jogosult perindítási joga, viszont ezt a kifejezést az Inyvtv. továbbra sem ismeri, ilyen kategóriát nem állít fel.)

A SZERZŐDÉS ÉRVÉNYTELENSÉGE ÉS A TÖRLÉSI PER MEGINDÍTÁSA

Az érvénytelen szerződés esetében a jogkövetkezmények között felmerül az eredeti állapot helyreállításának lehetősége a Ptk. 6:112. §-a alapján. Érvényesül a 6:108. §-ba foglalt korlátozás: az elévülés és az elbirtoklás korlátai között alkalmazza a bíróság az érvénytelenség jogkövetkezményeit.

Az eredeti állapot helyreállításának eszközüül szolgál a törlési per, amely az ingatlan-nyilvántartási állapotot állítja helyre, és hozza összhangba az anyagi jog szerinti tulajdoni, jogi viszonyokkal. Speciális esete lehet a társasház alapító okirata érvénytelensége iránti per (BH2016. 302.).

A 3/2010. Pk vélemény szerint a Ptk.-n alapuló érvénytelenségi kereset, valamint az ingatlan-nyilvántartási törlési kereset két különböző jogvédelmi eszköz. Az érvénytelenségi per akkor minősül egyben törlési pernek is, ha azt törlési kereset előterjesztésére jogosult személy indítja. Ebből következően a nyilvántartott jogának sérelmét állító fél által a közvetlen jogszerzővel szemben a szerződéskötés előtt fennállt helyzet visszaállítása iránt indított érvénytelenségi per egyben törlési per is. Az érvénytelenségi per a szerződési jogi sérelem orvoslását célzó kötelmi jogi per. A törlési per ezzel szemben dologi jogi per, ingatlan-nyilvántartási jogorvoslat, mert valamely dologi jog (vagy a bejegyzéssel „dologiasított” kötelmi jog) védelmére szolgál. (PK vél.)

A törlési per egyben tehát tulajdonvédelmi eszköz is. A törlési és a kiigazítási igény ezért nem évül el. (Ptk. 5:184. § (1) bek.) Amennyiben érvénytelen tulajdonátruházási szerződésről van szó, a tulajdoni igénye alapján indítja meg a törlési pert, „nyilvántartott jogának” minősül a jogosultnak az érvénytelen bejegyzés folytán törölt tulajdonjoga.

Az eredeti ingatlan-nyilvántartási állapot helyreállításához szükséges valamennyi, az ingatlanra közvetlen és azon alapuló, közvetett jogot szerző személy perben állása. Így abban az esetben, ha a közvetlen jogszerzővel szemben fenn is állnak a perindítás feltételei, a közvetett jogszerzőt védő bizalomvédelmi hatás folytán a bejegyzett jog nem törölhető, az eredeti állapotot nem lehet helyreállítani.

Közvetlen jogszerző esetében a törlési per megindítása a jognyilatkozat (szerződés) érvénytelensége megállapíthatóságához igazodik. Semmis szerződések esetében elvileg korlátlan, de megtámadható szerződés esetében az egyéves határidő érvényesül. (Ptk. 5:184. § (2) bek.), annak ellenére, hogy a törlési igény tulajdoni igény, tehát nem évül el.

Az eredeti állapot helyreállítására vonatkozó igény érvényesítését nemcsak a fenti Ptk. 6:108. §, hanem az ingatlan-nyilvántartás ún. jogvédelmi hatása is korlátozza, amelyet sokan telekkönyvi elbirtoklásnak neveznek. Jóhiszemű és ellenérték fejében jogot szerző további személy védelme az ingatlan-nyilvántartás közhitelességének elvéből következik.

AZ INGATLAN-NYILVÁNTARTÁS JOGVÉDELMI HATÁSA - TELEKKÖNYVI ELBIRTOKLÁS

Ezek alapján az anyagi jog szerinti jogosult vagy a bejegyzés törlése esetén jogosulttá váló személy (Primus) a jogsértő vagy utólag helytelenné vált bejegyzés alapján, a bejegyzés teljességében és helyességében bízva, jóhiszeműen és ellenérték fejében jogot szerző harmadik személlyel (Tertius) szemben a törlési keresetet az anyagi jog szerinti jogosult esetén az eredetileg érvénytelen bejegyzésről szóló határozat kézbesítéstől számított hat hónap alatt, a bejegyzés törlése esetén jogosulttá váló személy esetén pedig az utólag helytelenné vált bejegyzés alapján történt jogszerzés bejegyzéséről szóló határozat kézbesítésétől számított hat hónap alatt indíthatja meg, ha a határozatot a részére kézbesítették. Ha kézbesítés nem történt, a törlési keresetet a bejegyzés hatályossá válásától számított hároméves határidő alatt lehet megindítani. E határidők elmulasztása jogvesztéssel jár. (Ptk. 5:187. §)

A törlési per megindítását a törvény csak a jóhiszemű közvetett jogszerző tekintetében köti határidőhöz. Ha a további jogszerző nem minősül jóhiszeműnek, az eredetileg érvénytelen bejegyzés és az azon alapuló, azt követő bejegyzések törlését a további jogszerzés nem akadályozza. (BDT2017. 3630.)

Ajánlott irodalom

- KISS Gábor – PUSKÁS Péter: Az ingatlan-nyilvántartás közhitelességének dogmatikai alapjaihoz. 2015/12. sz. 711.-717.
- KISS Gábor – SÁNDOR István: A szerződések érvénytelensége HVG Orac Budapest, 2014.
- BÍRÓ György: A jóhiszemű szerzés, vagy a közhitelesség követelményének elsődlegessége? In. Pázmándy Kinga (szerk.): Ünnepi kötet Sárközy Tamás 65. születésnapjára HVG-ORAC 2006. 41-62.
- BÓNIS Péter: Ingatlan-nyilvántartás vagy telekkönyv? A polgári jogi kodifikáció és a telekkönyvi elbirtoklásról szóló alkotmánybíróági határozatok. Magyar Jog, 2011./6. 343-348.
- KURUCZ Mihály: A metafizikai elbirtoklás, mint telekkönyvi elbirtoklás sikertörténete és homályteremtő funkciója: a jóhiszemű jogszerző védelme vagy a tényleges birtokláshoz kötődő jogszerző elévülés. Jogtudományi Közlöny 2008/11, 533-543
- PUSZTAHELYI Réka: Elbirtoklás - elévülés - telekkönyvi elbirtoklás In. Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai. Tomus 15/2., 2014. 181-197.
- VÉKÁS Lajos: Hová lettél, hová levél, oh telekkönyv(i elbirtoklás)???! Magyar Jog 2007/10. szám. 590-593.
- JUHÁSZ Ágnes – PUSZTAHELYI Réka: Registration of real estates from a civil law viewpoint – civil law effects in the sieve of the official public register = Az ingatlanok nyilvántartása polgári jogi nézőpontból: polgári anyagi jogi hatások a közhitelű hatósági lajstrom rostájában Agrár- és Környezetjog 13: 24 pp. 61-98., 38 p. (2018)

Kapcsolódó határozatok:

BDT2017. 3630.

BH2013. 149.

BDT2013. 2838.

BH2013. 215.

BH2016. 302.

BH2016. 146.

BH2017. 189.

EBH2008. 1777.

15. AZ ÉRVÉNYTELENSÉG VIZSGÁLATA A FELHASZNÁLÁSI SZERZŐDÉSEKBEN

Ebben a fejezetben az érvénytelenség azon szabályait vizsgáljuk, amelyeket a felhasználási szerződések esetén kell alkalmazni. A rendszertani áttekintés okán célszerű néhány alapvető megállapítással kezdeni:

- A felhasználási szerződések a szerzői jogi védelem alatt álló művek jogszerű felhasználására irányulnak. Ennek oka, hogy a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) 16. §-a szerint „A szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének (...) bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére.” Az előbb említett engedélyt a szerző felhasználási szerződéssel adja.
- A Sztj. meghatároz külön szabályokat, melyek a felhasználási szerződés érvényességét érintik. Ezen szabályok be nem tartása esetén azonban a felhasználási szerződés érvénytelen lesz.
- A szerzői jogi jogviszonyokra vonatkozó szabályozás azonban nem merül ki egyes egyedül az Sztj. szabályaiban, hanem bizonyos kérdésekben a polgári jog szabályai kiegészítik azokat, hiszen a szerzői jog a tág értelemben vett polgári jog viszonylagosan önálló része. Emiatt a mindenkori Polgári Törvénykönyv a szerzői jogi viszonyok hátterét képezi. Ennek következtében a felhasználási szerződések esetében figyelemmel kell lennünk mind az Sztj. mind pedig a Ptk. szabályaira is.

AZ SZJT. ÁLTAL MEGHATÁROZOTT ÉRVÉNYTELENSÉGI SZABÁLYOK

A felhasználási szerződésekkel kapcsolatos érvénytelenségi szabályok „mozaikszerűen” találhatóak meg a törvényben, nem pedig koncentráltan, egy külön fejezetben elhelyezve, mint a Ptk.-ban. Valójában ennek oka a szabályozási környezetben, a szabályozás jellegében keresendő: az Sztj. csupán a Ptk.-n kívüli, „szerzői jog-fókuszú” érvénytelenségi okokat rögzíti, melyek tulajdonképpen kiegészítik a Ptk.-beli érvénytelenségi okokat abban az esetben, ha a jogviszony tárgya szerzői mű felhasználása.

Az Sztj. által kifejezetten a felhasználási szerződéssel összefüggésben rögzített érvénytelenségi okokat a törvény 16., 41. 44., és 45. §-aiban találhatjuk.

Ezek közül a 44. § rendelkezését egy tartalmi érvénytelenségi okként foghatjuk fel, míg a 45. §-t alaki hibaként. Alapvetően mindkét szakasz az érvénytelenség abszolút, semmisségi kategóriáját állítja fel.

A 16. § (4) bekezdése megköveteli a díjazásról való lemondás írásbeli nyilatkozatban történő rögzítését. Ez tehát azt jelenti, hogy ha a szerzőt lemondatják a jogdíjról, melyet a műve felhasználásáért kapna, ez a

lemondó nyilatkozat kizárólag írásban lesz érvényes. Következésképpen az ilyen tartalmú szóbeli nyilatkozat érvénytelennek minősül.

Esélyegyenlőség biztosítása miatt írja elő az Szt. 41. § (1e) bekezdése, hogy semmiek azok a szerződéses rendelkezések, melyek a vakok és látáskárosultak javára biztosított egyes szabad felhasználási esetköröket kizárnák. A fejezetben a továbbiakban az Szt. 44. és 45. §-ával foglalkozunk részletesebben.

A Ptk. 6:4. § (2) bekezdése kimondja, hogy jognyilatkozatot szóban, írásban és ráutaló magatartással lehet tenni. E szabály a szerződések körében is alapvetően alkalmazható. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy jogszabályi rendelkezések – akár a Ptk., akár más törvények – ne köthetnék írásbeli formához a szerződés érvényességét. Erre a helyzetre jó példaként szolgál a felhasználási szerződés, melynek alakiságával kapcsolatban a törvény úgy rendelkezik, hogy „A felhasználási szerződést – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – írásba kell foglalni.” (Szt. 45. § (1) bek.) Kivételesen megengedi ugyanakkor az Szt.– első sorban gyakorlatot könnyítő okokból – hogy érvényes maradjon a szóbeli felhasználási szerződés is, abban az esetben, ha a mű közzététele napilapban vagy folyóiratban történik. (Szt. 45. § (2) bek.)

Az Szt. 44. §-a egy semmisségi okot állít fel a felhasználási szerződések tekintetében, nevezetesen az ún. „életműszerződés semmisségét”. E szabály értelmében „Semmis a felhasználási szerződésnek az a kikötése, amelyel a szerző meghatározatlan számú jövőbeli művének felhasználására ad engedélyt.” Ez a korlátozó szabály, melyhez az Szt. a semmisség következményét kapcsolja, a „teljes életműre” vonatkozik, nem pedig arra az – Szt. által egyébként megengedett – esetre, amikor a szerző jövőben megalkotandó művére köti a szerződést. (Szt. 49. § (1) bek.) Az Szt. tehát nem azt a helyzetet szankcionálja a semmisség következményével, hogy a felhasználó és a szerző egy még nem létező, a jövőben majdan megalkotandó művére kössön szerződést, hanem azt, hogy a szerző teljes életművét, előre „lefoglalja”. Valójában ez a szabály a szerző jogainak és érdekeinek garanciális védelmét célozza és kiiktatja a szerzőt sújtó nagyfokú bizonytalansági elemet.

Az Szt. 44. § (2) bekezdése az ismeretlen felhasználási módra vonatkozó felhasználási engedély érvényességét szabályozza, így a szerződés megkötésekor ismeretlen felhasználási módra nem adható érvényesen engedély. A felhasználásnak a szerződés megkötését követően kialakuló módszere azonban nem tekinthető a szerződés megkötésekor még ismeretlen felhasználási módnak pusztán azért, mert a korábban is ismert felhasználási mód megvalósítását hatékonyabban, kedvezőbb feltételekkel vagy jobb minőségben teszi lehetővé.

Ezek, a fentiekben tárgyalt, speciálisan az Szt.-ben megjelenő érvénytelenségi okok mind az érvénytelenség abszolút, semmisségi kategóriájába tartoznak. Az ok, ami miatt ezek az érvénytelenségi okok nem megtámadhatóságot, hanem semmisséget eredményeznek, a szerzői érdekvédelemben keresendő.

A PTK. ÉRVÉNYTELENSÉGI SZABÁLYAINAK ALKALMAZÁSA A FELHASZNÁLÁSI SZERZŐDÉSEKRE

Ahogy fentebb említettük, a felhasználási szerződésekre vonatkozó elsődleges szabályanyagot igaz, hogy az Sztj. adja meg, de – a polgári jog háttérjogszabályi jellege – a Ptk. szabályait nem hagyhatjuk figyelmen kívül.

A Ptk.-ban listázott érvénytelenségi okok között azonban vannak olyanok, melyeket jellegüknél fogva eredendően ki lehet zárni a felhasználási szerződések viszonylatában. Így kizárhatóak azok az érvénytelenségi okok, melyeket kifejezetten a fogyasztói szerződésekkel kapcsolatban említ a Ptk. (Ptk. 6:99., 6:100., 6:101., 6:103., 6:104.§§-ok), tekintettel arra, hogy a szerzőt nem tekinthetjük fogyasztónak. Nehezen tartjuk elképzelhetőnek például a színlelt szerződést (Ptk. 6:92. §) is felhasználási szerződések esetében. A többi érvénytelenségi ok elviekben akár elő is fordulhat felhasználási szerződés kapcsán, azonban a bírói gyakorlatban ezeknek igen csekély a megjelenése.

A Ptk. 6:94. §-ában rögzített alakísági szabálynak ismert a szerzői jogi „párja”, hiszen ahogy fentebb írtuk, az Sztj. 45. §-a előírja az írásbeli alakot, ennek megsértése pedig semmisséget eredményez.

A tilos szerződés, mint semmisségi ok (Ptk. 6:95. §), szintén megjelenhet a felhasználási szerződésben, hiszen a Ptk. szerinti „*Semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik, vagy amelyet jogszabály megkerülésével kötöttek (...)*” szövegrészt lehet alkalmazni olyan esetekben is, ha a felhasználási szerződésben olyan kikötés van, amelyet a szerzői jog tilt. Így például semmis az a kikötés, amelyben a szerző lemondana valamely személyhez fűződő jogáról.

Érdekes kérdésként merülhet fel a jóerkölcsbe ütközés felhasználási szerződések esetén (Ptk. 6:96. §) Noha elviekben nem kizárt az ok, a gyakorlati megjelenését kissé nehézkesnek tartjuk, tekintettel arra, hogy a bírói gyakorlatban önmagában a jóerkölcsbe ütköző szerződések is viszonylag ritkán nyernek megállapítást. Olyan esetet elviekben el lehetne képzelni, ahol egy nagy sikert hozó műért cserébe a szerző nagyon csekély díjazást kap, azonban erre az esetre a szerzői jognak megvan a maga eszköze: a bestseller klauzula (Sztj. 48. §). Szintén a bestseller klauzula tudna megoldást jelenteni olyan esetekben is, ahol feltűnő az értékkülönbség a szolgáltatás (a mű felhasználása) és az ellenszolgáltatás (a szerzői díj) között. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ezek a jogintézmények (jó erkölcsbe ütköző szerződés, feltűnő értékaránytalanság és a bestseller klauzula) nem párban jelentkeznek. A jóerkölcsbe ütköző szerződésnek és a feltűnő értékaránytalanságnak nem a szerzői jogi párja a bestseller klauzula. Az alapvető különbséget ugyanis az jelenti, hogy a bestseller klauzula önmagában egy olyan garanciális szabály, amely azt engedi meg, hogy a bíróság módosítsa a felhasználási szerződést, ha az a szerzőnek a felhasználás eredményéből való arányos részesedéshez fűződő lényeges jogos érdekét azért sérti, mert a mű felhasználása iránti igénynek a szerződéskötést követően bekövetkezett jelentős növekedése miatt feltűnően naggyá válik a felek szolgáltatásai közötti értékkülönbség. A bestseller

klauzula tehát a megoldási lehetőséget jelenti a feltűnő értékkülönbségre. Itt azonban fontos megjegyezni, hogy a bestseller klauzula tényleges alkalmazása a bírói gyakorlatban eddig nem kapott különösebb szerepet.

Szintén érdekes kérdésként merül fel az uzorás szerződés (Ptk. 6:97. §), mint semmisségi ok is. A művésztörténetből ismertek olyan példák, amikor a szerzőket szinte éhbérért, kiszolgáltatott helyzetüket és tehetségüket kihasználva dolgoztatták, azonban ennek ma már szerencsére nincs táptalaja.

Érdeemes lehet azonban figyelmet szentelni a Ptk. 6:102. §-ára, a tisztességtelen általános szerződési feltételre. Tisztességtelen az az általános szerződési feltétel, amely a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg. Abban az esetben tehát, ha a felhasználó a felhasználási szerződésben tisztességtelen kikötéseket alkalmaz, a szerződés megtámadható lesz.

A Ptk. által a szerződések érvénytelensége esetére megállapított jogkövetkezményeket a felhasználási szerződések érvénytelenségénél is alkalmazni kell. Az azonban, hogy ezeket milyen módon lehet egy konkrét jogvitában alkalmazni, már érdekesebb kérdés. A szerzői jog szempontjából az érvénytelen felhasználási szerződés lényeges következményének azt tekintjük, hogy ez esetben a felhasználó nincs feljogosítva a felhasználásra. Ha a felhasználó nincs engedély birtokában, úgy felhasználása nem tekinthető jogos magatartásnak, és az így megvalósuló felhasználási cselekmény szerzői jogi jogsértést eredményez.

Ajánlott irodalom:

- FALUDI Gábor: A felhasználási szerződés önállósága az „életmű” szerződés példáján. In: Liber Amicorum. Studia E. Weiss dedicata. Ünnepi dolgozatok Weiss Emilia tiszteletére. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2002.
- FALUDI Gábor: A felhasználási szerződések. In: Gyertyánfy Péter: A szerzői jogi törvény magyarázata. Budapest, KJK Kerszöv, 2000.
- FALUDI Gábor: A felhasználási szerződés. KJK Kerszöv, Budapest, 1999.
- GRAD-GYENGE Anikó (szerk.): Kézikönyv a szerzői jog érvényesítéséhez. Útmutató a gyakorlat számára. <http://www.szerzoijogikezikonyv.hu/#oldal/1/7>
- GYERTYÁNFY Péter (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Complex Kiadó, Budapest, 2014.
- POGÁCSÁS Anett: Garancia vagy akadály? A szerzői jogról való lemondás tilalmának helye egy rugalmas szerzői jogi rendszerben, Infokommunikáció és Jog, 2017/1.
- SÁPI Edit: A felhasználási szerződések érvénytelensége. Miskolci Jogi Szemle, 2019/1 – 2, 99-112.
- SÁPI, Edit: Certain issues of invalidity of copyright licence agreements. In: Kékesi, Tamás (szerk.): MultiScience - XXXIII. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference. Miskolc-Egyetemváros, Magyarország, Miskolci Egyetem, (2019) pp. 1-8.

Kapcsolódó határozatok

BDT 2004. 137.	BH2017. 341.
BDT 2008. 1862.	BH2018. 228.
BDT2006. 1467.	BDT2011.2577
BDT2019. 3989.	BH2015. 11.
BDT2017. 3734.	Kúria Pfv. IV. 22.330/2016.
Fővárosi Ítéltábla 8. Pf. 20 136/2008/5.	Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.812/2009/6.

16. ÉRVÉNYTELENSÉG A KÖZJOG ÉS MAGÁNJOG HATÁRÁN, A KÖZJOGI JELLEGŰ SZERZŐDÉSEK ÉRVÉNYTELENSÉGE

A szerződések érvénytelenségének szabályai sajátos módon érvényesülnek mindazokban az esetekben, amikor olyan megállapodásokról van szó, amelyek a közjog és a magánjog határán helyezhetők el, a közjog és a magánjog jellegzetességeit egyidejűleg magukon viselik. Ezek a szerződések bár vegyes jellegűek, ez utóbbi kifejezés azonban ekkor nem a különböző (magánjogi) szerződéstípusok vegyülésére utal, hanem az eltérő jogági sajátosságok keveredésére. Az ide sorolható szerződéseket *Papp Tekla* alapvetően magánjogi jellegű, azonban nevesítetlen és tartalmában vegyes szerződésnek tekinti és itt helyezi el a közszolgáltatási, valamint a közbeszerzési szerződést. (Említést érdemel, hogy a Papp-féle csoportosítás szerint nem tartoznak ide a közjogi szerződések, így a közigazgatási és a hatósági szerződések, amelyek háttérben minden esetben közjogi jellegű jogviszony áll. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a (közjogi) alapjogviszonyra tekintettel megkötött szerződés tartalma azonban már lehet magánjogi jellegű.)

A közjog és magánjog határán elhelyezkedő, tehát jogágilag vegyes jellegű szerződések érvényességének és érvénytelenségének kérdésköre meglehetősen összetett. A polgári jogi gondolkodásban korábban uralkodónak tekinthető álláspont a jogszabályba ütközés, illetőleg a jogszabály megkerülésének kérdését a szerződés tartalma körében kezelte és kizárólag akkor tartotta megállapíthatónak a szerződés érvénytelenségét, ha a szerződés tartalma ütközött jogszabályba vagy a szerződésben kikötött szolgáltatás irányult jogszabály megkerülésére. E megközelítés azonban nem volt alkalmas azoknak a helyzeteknek a kezelésére, ahol a szerződéskötést megelőző (pl. versenyeztetési) eljárás során kerül sor a jogszabály megsértésére. Erre tekintettel utóbb szükségessé vált a jogszabályba ütköző (tilos) tilos szerződések fogalmi körének tágítására. Megjegyzendő, hogy a joggyakorlatban mai napig létezik olyan – álláspontunk szerint egyébként helytelen – álláspont, amely szerint csakis akkor érvénytelen (semmis) a Ptk-n kívüli más jogági szabályokat sértő szerződés ha ezen más jogági szabály kifejezetten ilyen következményt fűz az adott norma megsértéséhez. (vö.: BDT 2018. 45)

A következőkben a jogágilag vegyes jellegű szerződések köréből a közbeszerzési eljárás eredményeként megkötendő szerződés érvénytelenségével foglalkozunk részletesen.

A közbeszerzésekre és a közbeszerzési eljárás eredményeként megkötésre kerülő szerződésre (a továbbiakban közbeszerzési szerződés) vonatkozó szabályokat a hatályos közbeszerzési törvény, a 2015. évi

CXLIII. törvény (a továbbiakban Kbt.) tartalmazza, külön rendelkezéseket rögzítve a szerződés érvénytelenségére. Lényeges, hogy a Kbt. szabályainak alkalmazása elsődleges a Ptk. érvénytelenségi szabályaihoz képest, hiszen a Kbt. 2. §-ának (8) bekezdése kimondja, hogy a közbeszerzési eljárás alapján megkötött szerződésekre a Ptk. rendelkezéseit a Kbt.-ben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. A közbeszerzési szerződés érvénytelenségével kapcsolatos egyik legfontosabb kérdés a Kbt. és a Ptk. szerinti érvénytelenségi okok egymáshoz való viszonyának meghatározása. Kérdésként merül fel ehelyütt, hogy a Ptk.-ban rögzített valamely ok alapján megállapítható-e a közbeszerzési szerződés érvénytelensége vagy kizárólag a Kbt. szerinti okok vezethetnek a közbeszerzési szerződés érvénytelenségére.

A közbeszerzési eljárás eredményeként megkötésre kerülő szerződések érvénytelenségével kapcsolatosan korábban alapvető jogalkotói, illetve jogalkalmazói dilemmaként merült fel az, hogy a közbeszerzési eljárásban elkövetett jogsértés minden esetben vagy kizárólag további feltételtől függően vagy semmilyen esetben sem hat ki a közbeszerzési szerződés érvényességére.

Az egyik – a jogalkalmazás során is megjelenő – jogértelmezés szerint az általában a pályázati eljárásokban elkövetett jogsértés nem hathat ki az annak eredményeképpen létrejövő szerződés érvényességére. (vö.: BH2001.234, BH2001.384.) Született ugyanakkor olyan bírósági ítélet is, amely megállapíthatónak tartotta a szerződés érvénytelenségét a közbeszerzési eljárásban elkövetett jogsértésre figyelemmel. (vö.: Legfelsőbb Bíróság Pfv. IX.21.222/2009/6.) Ismert olyan, közttest álláspontot tükröző bírósági ítélet is, amely a közbeszerzési eljárásban elkövetett jogsértés súlyától, jellegétől és természetétől tette függővé a közbeszerzési szerződés érvénytelenségét. (vö.: Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.008/2009/4.)

A joggyakorlatban tapasztalható bizonytalanság napjainkban már nem vagy legalábbis kevésbé érzékelhető, tekintettel a Kbt. rendelkezéseire és a Kbt. és a Ptk. szabályai közötti viszony jogalkotó általi egyértelmű meghatározottságára.

A KÖZBESZERZÉSI SZERZŐDÉS KBT. SZERINTI SEMMISSÉGE

A Kbt. kifejezetten meghatározza azokat a konkrét közbeszerzési jogsértéseket, amelyekhez a semmisség jogkövetkezménye kapcsolódik. Lényeges, hogy a közbeszerzési szerződés érvénytelensége abszolút kategória, minthogy a Kbt. vonatkozó szakasza kizárólag semmisségi okokat rögzít.

A Kbt. 137. § (1) bekezdése értelmében semmis a közbeszerzési szerződés, ha azt

(a) a közbeszerzési eljárás jogtalan mellőzésével kötötték meg,

(b) hirdetmény nélküli közbeszerzési eljárás eredményeként úgy kötötték meg, hogy nem álltak fenn a hirdetmény nélküli eljárás alkalmazhatóságának feltételei, vagy

(c) a felek a szerződéskötési moratóriumra vonatkozó szabályok megsértésével kötöttek szerződést, és ezzel megfosztották az ajánlattevőt a szerződéskötést megelőző jogorvoslat lehetőségétől, egyben olyan módon sértették meg a közbeszerzésekre vonatkozó szabályokat, hogy az befolyásolta az ajánlattevő esélyét a közbeszerzési eljárás megnyerésére.

Szükséges rögzíteni, hogy a szerződéskötési moratóriumra vonatkozó szabályok megsértése önmagában még nem vezet a közbeszerzési szerződés érvénytelenségére. Ahogyan ezt a bírói gyakorlat is megerősíti (vö.: Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 26.K.33.713/2015/13. sz. ítélete), a szerződéskötési moratóriumra vonatkozó szabályok megsértésére csak akkor lehet hivatkozni, ha olyan módon sértették meg a közbeszerzésekre vonatkozó szabályokat, hogy az befolyásolta az ajánlattevő esélyét a közbeszerzési eljárás megnyerésére. A moratórium megsértése tehát csak akkor vezet a szerződés érvénytelenségéhez, ha ezzel megfosztották az ajánlattevőt a szerződéskötést megelőző jogorvoslat lehetőségétől, és egyben olyan módon sértették meg a közbeszerzésekre vonatkozó szabályokat, hogy az befolyásolta az ajánlattevő esélyét a közbeszerzési eljárás megnyerésére. Ebben az esetben tehát szükséges, hogy az érintett ajánlattevő oldalán valóban jogsérelem álljon fenn a szerződés megkötése miatt.

A Kbt. a fenti semmisségi esetkörök alóli kivételeket is rögzít. A Kbt. 137. § (2) bekezdése alapján ugyanis nem semmis a közbeszerzési szerződés abban az esetben, ha az ajánlatkérő azért nem folytatott le hirdetmény közzétételével induló közbeszerzési eljárást vagy kötött közbeszerzési eljárás mellőzésével megállapodást, mert úgy ítélte meg, hogy a hirdetmény nélkül induló közbeszerzési eljárás alkalmazásával vagy a közbeszerzési eljárás mellőzésével történő szerződéskötésre a Kbt. szerint lehetősége volt, szerződéskötési szándékáról külön jogszabályban meghatározott minta szerinti hirdetményt tett közzé és betartotta a szerződéskötési moratóriumra vonatkozó szabályokat (Kbt. 131. § (6) bekezdés).

Rögzítést érdemel, hogy a Kbt. 137. § (1) bekezdése szerinti esetek a közbeszerzési szerződés egészének semmisségét eredményezik. A Kbt. ugyanakkor tartalmaz olyan szabályt is, amely a szerződésnek csak bizonyos rendelkezései vonatkozásában érvényesül, azonban nem teszi semmissé a teljes szerződést.

A Kbt. 135. § (11) bekezdése szerint semmis – a késedelmi kamat tekintetében a Ptk. 6:155. § (4) bekezdésében lehetővé tett eset kivételével – a közbeszerzési eljárás alapján megkötött szerződés azon rendelkezése, amely kizárja vagy korlátozza az ajánlatkérő szerződésszegése esetére irányadó jogkövetkezmények alkalmazását. (A szerződő hatóságnak szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződése esetén a késedelmi kamatot kizáró vagy azt az (1) bekezdésben meghatározott mértékhez képest alacsonyabb értékben meghatározó szerződési feltétel semmis, kivéve, ha a kötelezett késedelme esetére kötbér fizetésére köteles.)

A közbeszerzési szerződés érvénytelenségének megállapítása – akár a teljes szerződést érinti, akár csak adott szerződési kikötésre vonatkozik –, bírósági hatáskörbe tartozik. Erre azonban csak a Kbt.-ben szabályozott sajátos eljárásban, az ún. egységes per keretében van lehetőség, amelynek során a fél a szerződés semmisségének megállapítását és az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazását a Közbeszerzési Döntőbizottság (a továbbiakban KDB) határozatának felülvizsgálatával együtt kéri (Kbt. 173. § (1) bekezdés), vagyis ún. kettős perállás mellett egyidejűleg történik a közigazgatási határozat (jelen esetben KDB határozat) felülvizsgálata és a szerződés érvénytelenségének sajátos, a polgári jog szabályaitól eltérő jogkövetkezmények alkalmazása.

A KÖZBESZERZÉSI SZERZŐDÉS KÖZBESZERZÉSI JOGSÉRTÉS MIATTI ÉRVÉNYTELENSÉGE

A fentebb felsorolt esetekben a közbeszerzési szerződés teljesen vagy részlegesen semmis. A Kbt. a közbeszerzési szerződés érvénytelensége kapcsán azonban egy további szabályt is rögzít: a Kbt. 137. § (4) bekezdése kimondja, hogy az említett eseteken kívül a közbeszerzési eljárás szabályainak megsértése – a szerződés tartalmi elemeit szabályozó rendelkezések kivételével – csak abban az esetben eredményezi a szerződés érvénytelenségét, amennyiben az adott jogsértés súlyára és jellegére tekintettel a szerződés érvényessége e törvény céljaival és alapelveivel összeegyeztethetetlen lenne.

A Kbt. tehát a nevesített eseteken és a szerződés tartalmi elemeit szabályozó rendelkezések megsértésén kívül a bíróság mérlegelésébe utalja annak vizsgálatát, hogy az elkövetett közbeszerzési jogsértés a közbeszerzési szerződés semmisségét eredményezi-e, vagyis a bírói joggyakorlaton múlik annak megítélése, hogy milyen súlyú és milyen jellegű tiltott magatartások vezetnek a közbeszerzési szerződés érvénytelenségéhez.

Fontos megjegyezni továbbá, hogy a közbeszerzési szerződés közbeszerzési jogsértés miatti érvénytelenségével kapcsolatos igények bíróság előtt csak abban az esetben lesznek érvényesíthetőek, ha az érdekelt fél először a KDB eljárását kezdeményezi, vagyis az igényérvényesítés feltétele a közbeszerzési kérdésben hozott jogerős döntőbizottsági vagy bírósági döntés.

A KÖZBESZERZÉSI SZERZŐDÉS ÉRVÉNYTELENSÉGE A PTK. RENDELKEZÉSEINEK MEGSÉRTÉSE MIATT

A jogalkotó a Ptk. és a Kbt. között egyértelmű kapcsolatot teremt és elismeri (a törvényi terminológia szerint „nem zárja ki”) a Ptk. tilos szerződésekre vonatkozó 6:95. §-ának alkalmazását a közbeszerzésre, illetve a közbeszerzési eljárásra vonatkozó jogszabályokba ütköző módon megkötött szerződés semmisségének megállapítása tekintetében, vagyis a Kbt. rendelkezéseivel ellentétes módon megkötött (ezáltal a Kbt.-be ütköző) szerződés a semmisség jogkövetkezményeivel jár.

Továbbra is kérdés azonban, hogy a Ptk.-ban rögzített egyéb érvénytelenségi okok mennyiben eredményezhetik a közbeszerzési szerződés érvénytelenségét. A Ptk.-ban a szerződés érvénytelenségének alapjául szolgáló esetek kétféle módon nyernek rögzítést. Az érvénytelenségi okok többsége a szerződésekre vonatkozó szabályanyagban „Az érvénytelenség” cím alatt szisztematikusan, „egy csokorba szedve” (Ptk. 6:90. § - 6:107. §) jelenik meg. A kötelmi jogi könyvön belül azonban elszórtan is találkozhatunk egy-egy utalással, miszerint adott szerződéses kikötés a szerződés semmisségét vagy megtámadhatóságát eredményezi. Ezek között említhetők a pénztartozás teljesítési határidejének meghatározásánál és a fizetési késedelemmel és a késedelmi kamat szabályainál rögzített egyes rendelkezések, amelyek közvetlen kihatással vannak a közbeszerzési szerződés érvényességére is.

a) Pénztartozás fizetésére kötelezett szerződő hatóságnak szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződése esetén a pénztartozás teljesítésére kikötött idő a Ptk. 6:130. § (1)-(2) bekezdésben meghatározott határidőket csak akkor haladhatja meg, ha a szerződésben a felek a pénztartozás halasztott teljesítésében állapodtak meg, feltéve hogy a szerződés jellege miatt ez tényszerűen indokolt; a pénztartozás teljesítésére kikötött idő ebben az esetben sem haladhatja meg a hatvan napot. Pénztartozás fizetésére kötelezett szerződő hatóságnak szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződése esetén a pénztartozás teljesítésére kikötött idő a hatvan napot meghaladó részében semmis. (Ptk. 6:130. § (3) bekezdés)

b) Pénztartozás fizetésére kötelezett szerződő hatóságnak szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződése esetén a pénztartozás teljesítésére a Ptk. 6:130. § (1)-(2) bekezdés rendelkezéseitől eltérően, a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a jogosult hátrányára kikötött olyan határidőt, amely a hatvan napot nem haladja meg – mint tisztességtelen kikötést –, a jogosult megtámadhatja. (Ptk. 6:130. § (4) bekezdés)

c) Szerződő hatóságnak szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződése esetén a késedelmi kamat esedékességét a pénztartozás teljesítésének idejére e törvény által meghatározott fizetési határidőt követő naptól eltérően megállapító szerződési feltétel semmis. (Ptk. 6:155. § (3) bekezdés)

d) Szerződő hatóságnak szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződése esetén a késedelmi kamatot kizáró vagy azt a Ptk. 6:155. § (1) bekezdésében meghatározott mértékhez képest alacsonyabb értékben meghatározó szerződési feltétel semmis, kivéve, ha a kötelezett késedelme esetére kötbér fizetésére köteles. (Ptk. 6:155. § (4) bekezdés)

Az a)-d) pontban rögzített esetekben a semmisség megállapítását, illetőleg az adott kikötés megtámadásával a kikötés érvénytelenségének megállapítását a Ptk. 6:106. § (2) bekezdésének b) pontja, illetőleg 6:106. § (6) bekezdésének b) pontja alapján a vállalkozások érdekeinek képviselőjét ellátó szervezet is kérheti.

A Ptk. 6:247. § (2) bekezdése rögzíti a vállalkozási szerződések esetén lefolytatandó átadás-átvételi eljárás szabályait. A hivatkozott szakasz értelmében az átadás-átvétel időtartama 30 nap. Szerződő hatóság által megrendelőként szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződés esetén azonban a vállalkozó tisztességtelen kikötésként megtámadhatja azt a szerződéses feltételt, amely az átadás-átvétel időtartamára vonatkozó rendelkezéstől a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével a vállalkozó hátrányára egyoldalúan és indokolatlanul eltér.

A KÖZBESZERZÉSI SZERZŐDÉS ÉRVÉNYTELENSÉGÉNEK JOGKÖVETKEZMÉNYEI

A közbeszerzési szerződés érvénytelenségét eredményező okok részben a Kbt.-ben, részben a Ptk.-ban nyerne rögzítést, az alkalmazható jogkövetkezmények tekintetében azonban a Ptk. ad számunkra iránymutatást, hiszen az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonása a bíróság hatáskörébe tartozik, még akkor is, ha a közbeszerzési jogsértést – mint a szerződés érvénytelensége megállapításának előfeltételét – közigazgatási szerv, a KDB állapítja meg.

Az érvénytelenség általános jogkövetkezménye, hogy a szerződés – a felek által célzott – joghatás kiváltására alkalmatlan, érvénytelen szerződés alapján egyik fél sem követelhet teljesítést a másiktól (Ptk. 6:108. § (1) bekezdés). A bíróság emellett – a fél erre irányuló kérelme alapján – a szerződést visszamenő hatállyal érvényessé nyilváníthatja, dönthet az eredeti állapot helyreállításáról, illetőleg rendelkezhet az alaptalan gazdagodás pénzbeli megtérítéséről is.

A Kbt. a közbeszerzési szerződés érvénytelensége esetére alkalmazható jogkövetkezményekről külön nem rendelkezik, legalábbis nem zárja ki a Ptk. szerinti jogkövetkezmények alkalmazását. (Adott jogkövetkezmény alkalmazása azonban a közbeszerzési szerződés jellegére tekintettel bizonyos esetekben kizárt vagy legalábbis nehézségekbe ütközhet.) A Kbt. szerint ha a bíróság megállapítja a szerződés a Kbt. 137. § (1) bekezdés a)-c) pontja szerint meghatározott okok miatti érvénytelenségét, akkor az érvénytelenség jogkövetkezményeit a Ptk.-ban és a Kbt.-ben foglaltak szerint alkalmazza. Eszerint az érvénytelenség jogkövetkezménye lehet az eredeti állapot visszaállítása, illetve a szerződés érvényessé nyilvánítása a Kbt. 137.§ (2) és (3) bekezdésekben foglalt esetekben. Az eredeti állapot visszaállítása során a bíróságnak a Ptk. szabályait kell alkalmazni, azzal a Kbt.-ben foglalt speciális szabállyal, hogy ha az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazásakor a bíróság az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének pénzbeli megtérítését rendeli el, úgy a bíróság köteles bírságot is kiszabni, amelynek összege – az eset összes körülményét figyelembe véve – legfeljebb a szerződés értékének 15 %-a lehet. (Kbt. 165. § (7b) bekezdés)

A jogkövetkezmények alkalmazása során a bíróságnak az érvénytelenné nyilvánított szerződés esetén elsődlegesen, amennyiben ez lehetséges, az eredeti állapot helyreállításáról kell döntenie azzal, hogy az érvénytelen szerződés alapján már teljesített szolgáltatások tekintetében a visszatérítésről is rendelkeznie kell, vagyis ha a már teljesített szolgáltatás ellenszolgáltatás nélkül maradt, akkor az ellenérték pénzületi megtérítéséről kell rendelkeznie, illetve bírságot kell kiszabni, ami legfeljebb a szerződés értékének 15 %-a.

A Kbt. az érvénytelenség jogkövetkezményeivel általánosságban ugyan nem foglalkozik, korábban azonban, a szerződés érvényessé nyilvánítása kapcsán a Ptk. vonatkozó szabályaitól eltérő rendelkezést rögzített, amelynek alkalmazása – tekintettel a Kbt. lex specialis jellegére – elsőbbséget élvezett a Ptk. vonatkozó szakaszának alkalmazásához képest. A Ptk. 6:110. § (1) bekezdése értelmében a bíróság az érvénytelen szerződést a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal akkor nyilváníthatja érvényessé, ha (a) az érvénytelenség miatti érdeksérelem a szerződés megfelelő módosításával kiküszöbölhető vagy (b) az érvénytelenség oka utóbb megszűnt. A Kbt. 137. § (3) bekezdése ezzel szemben rögzítette, hogy a Kbt. alapján a közbeszerzési szerződés – az egész szerződés semmisségét eredményező esetekben – megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal akkor nyilvánítható érvényessé, ha a szerződés teljesítéséhez kiemelkedően fontos közérdek fűződött.

A kiemelkedően fontos közérdek fogalmát maga a Kbt. tisztázta, kimondva, hogy a szerződéshez közvetlenül kapcsolódó gazdasági érdek (így különösen a késedelmes teljesítésből, az új közbeszerzési eljárás lefolytatásából, a szerződő fél esetleges változásából vagy az érvénytelenségből következő kötelezettségekből eredő költség) nem tekinthető kiemelkedően fontos közérdeknek, a szerződés érvényességéhez fűződő további gazdasági érdekek pedig kizárólag akkor, ha a szerződés érvénytelensége aránytalan következményekkel járna. Ahogyan azt a vonatkozó bírósági ítélezési gyakorlat (Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 12.K.33.776/2013/16. számú ítélete és a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság a 26.K.33.455/2014/12. számú ítélete) is megerősítette, a bíróság ex officio köteles a kiemelkedően fontos közérdek vizsgálatára.

A Kbt. fentebb hivatkozott, 137. §-ának (3) bekezdése 2018. január 1-i hatállyal módosult. A jogszabály említett szakaszát a közigazgatási bürokráciacsökkentéssel és az egyes hatósági eljárások egyszerűsítésével összefüggő törvények módosításáról szóló 2017. évi CLXXXVI. törvény 68. §-ának (1) bekezdése módosította, gyakorlatilag „visszaállítva” a korábban hatályos Kbt. vonatkozó rendelkezését.

A Kbt. hivatkozott szakaszának módosított szövege értelmében 2018. január 1-től a Kbt. 137. § (1) bekezdés a)-c) pontjaiban rögzített esetekben nem semmis a közbeszerzési szerződés, ha annak teljesítéséhez kiemelkedően fontos közérdek fűződik. Ez utóbbi esetkör tehát kivételt képez a Kbt. szerinti semmisségi esetek érvényesülése alól.

Ajánlott irodalom:

- AUER Ádám: Lehet-e semmis a közbeszerzési szabályok megsértésével kötött szerződés?, In: Közbeszerzési Szemle, 2012/12. sz., 47-57.
- BENCZE Bálint: A közbeszerzési szerződések érvénytelensége és az ezzel összefüggő polgári jogi igények érvényesítése / aktuális dilemmák, In: Közbeszerzési értesítő Plusz, 2019/2. sz., 45-54.
- CSER-PALKOVICS Tamás: A Kbt. és az új Ptk. viszonyrendszere, In: Jegyző és Közigazgatás, 2015/2. sz., 34-35.
- DARÁZS Lénárd: A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések érvénytelensége, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2008/5-6. sz., 14-26.
- JUHÁSZ Ágnes: A közbeszerzésről másképpen – közjog és magánjog határán, Lectum Kiadó, Szeged, 2014, 276-279.
- JUHÁSZ Ágnes: A közbeszerzési szerződés, In: Auer Ádám – Balog Balázs – Jenovai Petra – Juhász Ágnes – Papp Tekla – Strihó Krisztina – Szeghő Ágnes: Atipikus szerződések, Opten Kiadó, Budapest, 2015, 473-529.
- NÉMETH Anita: A közbeszerzési szerződések és az érvénytelenség, In: Jogi Tanulmányok, ELTE-ÁJK, Budapest, 2012, 1. kötet, 445-456.
- VÁRHOMOKI-MOLNÁR Márta: A közbeszerzési törvény új Polgári Törvénykönyvvel összefüggő módosítása, In: Közbeszerzési Szemle, 2014/3. sz.

Kapcsolódó határozatok:

BH2001.234.

BH2001.384.

BDT2018. 45.

Legfelsőbb Bíróság Pfv. IX.21.222/2009/6.

Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.008/2009/4.

Fővárosi Ítéltábla 3Kkk.50.842/2012/2.

Fővárosi Ítéltábla Kkk.37.456/2013/2.

Fővárosi Törvényszék 3.Kf.650.070/2015/5.

Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi

Bíróság a 12.K.30.338/2014/17.

Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi
Bíróság 12.K.33.776/2013/16.

Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi
Bíróság 27.K.31.355/2015/8.

Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi
Bíróság 26.K.33.713/2015/13.

Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi
Bíróság a 26.K.33.455/2014/12.